Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Науково-практичний журнал

Видається 4 рази на рік

Заснований у жовтні 2011 року

№ 1 (45) 2024

Харків
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
2024

УДК 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2024-1(45)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України (протокол № 2 від 11.03.2024 р.)

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням **категорії «Б»**
(наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.)

Журнал внесено до міжнародних бібліотек і баз даних:
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – **ERIH PLUS**, Норвегія;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Іспанія;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Польща;
Academic Research Index – ResearchBib, Японія

Право та інновації : наук.-практ. журн. / редкол.: С. О. Кузніченко (голов. ред.) та ін. – Харків : НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2024. – № 1 (45). – 110 с.

Засновник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Редакційна колегія:

Українські фахівці – *С. О. Кузніченко,* доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (головний редактор); *Р. В. Шаповал,* доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (науковий редактор); *А. П. Гетьман,* доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *В. М. Пашков,* доктор юридичних наук, професор, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *О. Я. Трагнюк,* кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *А. М. Любчич,* кандидат юридичних наук, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (заступник головного редактора); *Н. М. Внукова,* доктор економічних наук, професор, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України; *Х. В. Солнцева,* доктор юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *Ю. В. Георгієвський,* доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого; *М. В. Троцька,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *А. О. Гаркуша,* кандидат юридичних наук, доцент, Полтавський юридичний інститут Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; *К. О. Токарєва,* кандидат юридичних наук, Міжнародний науково-технічний університет імені Юрія Бугая; *О. В. Розгон,* кандидат юридичних наук, доцент, НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.

Іноземні фахівці – *Вільям Еліот Батлер,* доктор права, Школа права Університету штату Пенсильванія (США); *Snieguolė Matulienė,* доктор, Університет імені Миколаса Ромеріса (Литва); *Томас Давуліс,* доктор, професор, юридичний факультет Вільнюського університету (Литва); *Яніс Грасіс,* доктор юридичних наук, доцент, юридичний факультет Ризького університету (Латвія); *Вітольдс Захарс,* доктор юридичних наук, професор, юридичний департамент Даугавпілського університету (Латвія); *Маріана Петрова,* доктор економічних наук, професор, Університет Велико Тирново (Болгарія).

© НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2024

Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

LAW AND INNOVATIONS

Scientific and Practical Journal

Published 4 Times a Year

Founded in October 2011

№ 1 (45) 2024

Kharkiv
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine
2024

UDC 340:001.895
DOI: 10.37772/2518-1718-2024-1(45)

ISSN 2311-4894 (Print)
ISSN 2518-1718 (Online)

Recommended for publication by the Academic Council
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development
of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (protocol № 2 of 11.03.2024)

The journal was included into the List of scientific professional editions of Ukraine **group «Б»**
(Ministry of Education and Science of Ukraine order № 409 of 17 March 2020)

Contributed to the international scientometrics database and libraries:
European Reference Index forthe Humanities and the
Social Sciences – **ERIH PLUS**, Norway;
Matrix for the Analysis of Journals – MIAR, Spain;
Polish Scholarly Bibliography (PBN),
Index Copernicus International (ICI), Poland;
Academic Research Index – ResearchBib, Japan

Law and Innovations : Scient.-Pract. Journal / edit. board: S. O. Kuznichenko (chief ed.) et al. – Kharkiv : Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, 2024. – № 1 (45). – 110 p.

Founder
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative
Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine

E d i t o r i a l b o a r d:

Ukrainian specialists – *S. O. Kuznichenko,* 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine (chief editor); *R. V. Shapoval,* 2nd PhD, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University (scientific editor); *A. P. Getman,* 2nd PhD, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, the Yaroslav Mudryi National Law University; *V. M. Pashkov,* 2nd PhD, Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. Ya. Tragniuk,* PhD, Associate Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University; *A. M. Liubchych,* PhD, Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine (deputy chief editor); *N. M. Vnukova,* 2nd PhD, Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine; *H. V. Solntseva,* 2nd PhD, the Yaroslav Mudryi National Law University; *I. V. Georgiievskyi,* 2nd PhD, Professor, the Yaroslav Mudryi National Law University; *M. V. Trotska,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *O. A. Harkusha,* PhD, Associate Professor, Poltava Law Institute the Yaroslav Mudryi National Law University; *K. O. Tokarieva,* PhD, Yuriy Bugai International Scientific and Technical University; *O. V. Rozghon,* PhD, Associate Professor, the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

Foreign specialists – *William E. Butler,* J.D., Professor of Law of the Dickinson School of Law, Pennsylvania State University (USA); *Snieguolė Matulienė,* Doctor of Law, Mykolo Romerio Universitetas (Lithuania); *Tomas Davulis,* Professor, University of Vilnius Faculty of Law (Lithuania); *Jānis Grasis,* Dr. iur., Associate Professor, Faculty of Law, Rīga Stradiņš University (Latvia); *Witolds Zahars,* Doctor of Law, Professor, Head of Legal Department Daugavpils University (Latvia); *Mariana Petrova,* Doctor of Economy, Professor, Veliko Tarnovo University (Bulgaria).

Commissioning Editor: *V. P. Kokhan*
Desktop publishing: *A. H. Yakshyna*

Address of the Editorial Team:
61002, Kharkiv, st. Chernyshevskaya, 80
Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development
Tel.: + 38 (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Website: ndipzir.org.ua

© Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development, 2024

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

МІЛАШ В. С.
Окремі аспекти договірно-правового регулювання в умовах діджиталізації економіки 7
РОЗГОН О. В.
Стратегічне управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин 16
ЧУБЕНКО В. А.
Публічні закупівлі в системі створення умов для розвитку глибокотехнологічних інновацій в Україні 26
ГОЛОВАЩЕНКО О. С.
Виклики та перспективи розвитку науково-дослідницької сфери в умовах глобалізації 32
ЛЮБЧИЧ А. М.
Науково-дослідницька інфраструктура як інструмент наукової інтеграції: деякі аспекти досвіду ЄС для України 38
ПОДРЕЗ-РЯПОЛОВА І. В.
Правове забезпечення цілісності інноваційного процесу в умовах наближення України до членства в ЄС 44

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

ЯРОЦЬКИЙ В. Л., ШЕХОВЦОВ В. В., ФІЛОНОВА Ю. М.
Специфіка цивільно-правової природи та перспективи застосування у вітчизняній ІТ-сфері договорів про рівень обслуговування (Service Level Agreement) 51
ПОПОВА С. О.
Еволюція юридичної особи: від майнової відокремленості до права на приватність 60
ТАРАСЮК І. О.
Сутність і поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини: цивільно-правовий аспект 67
ШЕВЕРДІНА В. І.
До питання правової основи соціального забезпечення учасників бойових дій та ветеранів війни 73

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ НАУКИ

КРУТ К. О.
Міжнародний досвід визначення статусу мігрант/біженець 79
ГОВОРОВ В. С.
Актуальні проблеми повноважень військових адміністрацій під час дії правового режиму воєнного стану 87
ЯРОВИЙ К. В.
Законодавчі ініціативи у сфері пест-контролю в Україні 96
ШАПОВАЛОВА О. В., ТЕРЕЩЕНКО С. В.
Адаптування інструментів державно-приватного партнерства до потреб відбудови наукової інфраструктури 102

Інформація для авторів 109

CONTENT

MODERN RESEARCH OF ECONOMIC AND CIVIL LAW

MILASH VIKTORIIA
Selected aspects of contractual regulation in the context of digitalization of the economy 7
ROZGHON OLHA
Strategic management of intellectual property for technology as an object of civil law relations 16
CHUBENKO VIRA
Public procurement in the system of creating conditions for the development of deep tech innovations in Ukraine 26
HOLOVASHCHENKO OLHA
Challenges and prospects for the development of the research sphere in the context of globalization 32
LIUBCHYCH ANNA
Some questions about open innovation in science 38
PODREZ-RIAPOLOVA IRYNA
Legal ensuring the integrity of the innovation process in the conditions of Ukraine's approach to membership in the EU 44

TOPICAL ISSUES OF CIVIL AND LABOUR LAW

YAROTSKIY VITALIY, SHEKHOVTSOV VOLODYMYR, FILONOVA JULIIA
Specifics of the civil law nature of Service Level Agreements (SLA) and prospects of their application in the domestic IT sphere of Ukraine 51
POPOVA SOFIIA
Evolution of a legal entity: from property separation to the right to privacy 60
TARASIUK INNA
The essence and concept of transplantation of human anatomical materials: civil law aspect 67
SHEVERDINA VICTORIA
On the question of the legal basis of social security for participants in combat actions and war veterans 73

TOPICAL ISSUES OF LEGAL SCIENCE

KRUT KATERYNA
International experience in determining migrant/refugee status 79
HOVOROV VALERIY
Current problems of the powers of military administrations during the martial law regime 87
YAROVYI KYRYLO
Legislative initiatives in the field of pest control in Ukraine 96
SHAPOVALOVA OLGA, TERESHCHENKO SERHIY
Adaptation of public-private partnership instruments to the needs of rebuilding scientific infrastructure 102

Information for authors 109

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

МІЛАШ ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА
докторка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-5980-8184

УДК 346.5
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-1

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОГОВІРНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Наукова робота присвячена важливим аспектам договірно-правового регулювання господарських операцій в контексті процесів діджиталізації. Стаття є оглядовою, її метою визначено висвітлення та аналіз проблемних питань правового забезпечення електронно-договірної взаємодії учасників господарського обороту. Авторкою зазначається про відсутність уніфікованого підходу щодо оптимальної трансформації усталених засад договірного права відносно електронних договорів. Особливу увагу приділено порядку укладення електронних договорів за участю суб'єктів господарювання та змістовому наповненню поняття «електронна форма договору». На основі аналізу наукових поглядів та чинного законодавства України досліджено підходи щодо правової природи електронних оферти та акцепту, а також процедурних аспектів їх здійснення. Висвітлено наявні законодавчі дисфункції в частині регламентації означених питань та сформульовано окремі пропозиції щодо їх усунення. Окрему увагу зосереджено на неможливості застосування загальних правил щодо порядку відкликання оферти у випадку, якщо останню утілено у електронному повідомленні, а також відсутності спеціальних законодавчих правил щодо цього. Порушено питання виникнення права власності у набувачів віртуальних активів за електронними договорами, та наголошено на потребі здійснення необхідних кроків для набуття чинності ЗУ «Про віртуальні активи».

У статті зроблено висновок, що домовленість сторін укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем не є достатньою підставою вважати його укладеним у письмовій формі. Зазначено, що визнання електронної форми договору різновидом письмової, не відповідає європейському підходу, відповідно до якого тільки кваліфіковане електронне волевиявлення прирівнюється до письмової форми. Підкреслено необхідність узгодження відповідних положень ЦК України, ГК України, ЗУ «Про електронну комерцію», ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» та ін., в частині змістовного наповнення та співвідношення таких понять як «електронна форма правочину», «електронний правочин», «електронна форма договору», «електронний договір», «електронний документ», «електронна форма надання інформації» тощо. Авторкою зазначається, що забезпечення варіативності порядку укладення та способів підписання електронних договорів об'єктивно потребує комплексного регулювання договірних відносин у сфері електронної комерції за допомогою різного рівня джерел. Проте відносно договірних правочинів, на які не поширює дію ЗУ «Про електронну комерцію», неприпустимим є регулювання процедурних аспектів їх вчинення безпосередньо сторонами, шляхом укладання угод про порядок (технологію) електронно-договірної взаємодії, доступ до електронних документів, застосування електронних агентів, використання аналогів власноручних підписів тощо.

Ключові слова: електронний правочин, електронний договір, електронний документ, електронна оферта, електронний акцепт, електронна комерція.

Постановка проблеми. Одним з найпомітніших трендів сучасності є охоплення процесами діджиталізації усіх сфер життєдіяльності, у тому числі й сфери господарювання, що супроводжується стрімким розширенням електронного формату договірної взаємодії учасників господарських операцій та зміною самих способів здійснення останніх. На теоретичному рівні існує декілька підходів щодо регулювання тих чи інших аспектів договірних відносин у сфері електронної комерції, зокрема, за допомогою:

© Мілаш В. С., 2024

аналогії закону; звичаїв ділового обороту; договірного регулювання на рівні окремих угод про використання електронної форми договору та / або електронного підпису та ін.; спеціальних законодавчих актів в цій царині; комплексного регулювання за допомогою різного рівня джерел. Саме останній підхід набув найбільшого поширення та підтримки серед сучасних науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання укладення, зміни та розірвання електронних договорів за участю суб'єктів господарювання досліджувалися у працях О. М. Вінник, М. М. Дутова, С. В. Злобіна, Н. Б. Коваль, Н. В. Корягіна, В. Л. Плескач, Л. Д. Тимченко, А. В. Чучковської, В. С. Цимбалюк, Н. Ю. Філатової та інших. Попри це у практиці договірно-правового регулювання господарських операцій у сфері електронної комерції так й не сформовано уніфікований підхід відносно оптимальної трансформації (зміни або особливого застосування) усталених засад договірного права щодо електронних договорів. Саме тому **метою статті** є висвітлення та аналіз проблемних питань правового забезпечення електронно-договірної взаємодії учасників відносин у сфері господарювання.

Виклад основного матеріалу. Укладення електронних договорів, як й будь-яких інших договорів, відбувається двома етапами: направлення пропозиції щодо укладення договору (оферти) та її прийняття (акцепту). Варто зазначити, що у сучасній правовій доктрині відсутній єдиний погляд щодо правочинної природи оферти та акцепту, які на сторінках наукової періодики одні дослідники визначають як односторонні правочини, а інші – заперечують ці твердження. Визнання оферти та акцепту односторонніми правочинами узгоджується з положеннями ЦК України (Див.: ч. 1, ч. 3 ст. 202 ЦК України) та підтримується низкою сучасних дослідників. Так, В. Карнаух пропонує визначати оферту як односторонній правочин, що безпосередньо спрямований на виникнення суб'єктивного цивільного права на акцепт оферти, а умовно направлений на виникнення прав та обов'язків за договором. У свою чергу, акцепт, зазначає дослідник, є одностороннім правочином, що безпосередньо спрямований на виникнення прав та обов'язків за договором, тобто припинення переддоговірного правовідношення та виникнення договірного правовідношення [1, с. 27-28]. За загальним правилом односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила, а для інших осіб – лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами. При цьому, виникнення суб'єктивних прав та відповідних їм обов'язків, які й утворюють зміст відповідних договірних зобов'язань, здійснюється на підставі договору в цілому, що вимагає поєднання (узгодження) волевиявлень обох сторін – оферента та акцептанта, однак не перетворює окремий договірний правочин на суму двох односторонніх. У контексті даного питання слід звернути увагу, що ЗУ «Про електронну комерцію» визначає пропозиції (оферти) не як електронні правочини, а як основу для їх вчинення [2, ст. 410], та поряд з поняттям «електронного правочину» закріплює й інше поняття «електронної форми представлення інформації». Аналіз змісту означеного поняття дозволяє стверджувати, що при укладенні електронного договору єдиною особливістю оферти, так само як і та акцепту, є спосіб їх направлення потенційному контрагенту, пов'язаний з використанням інформаційно-комунікаційних систем. При цьому згаданий спосіб здійснення електронної оферти не видозмінює її ключові ознаки: вона має бути достатньо виразною та містити усі істотні умови майбутнього договору, а також виражати намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття адресатом. Згідно з абз. 3 ч. 1 ст. 641 ЦК України пропозицією укласти договір (офертою) є, зокрема, *документи* (інформація), розміщені у відкритому доступі в мережі Інтернет, які містять істотні умови договору і пропозицію укласти договір на зазначених умовах з кожним, хто звернеться, *незалежно від наявності в таких документах* (інформації) *електронного підпису* (В.М. – курсив автора) [3, ст. 356]. Дане положення цілком відповідає підходу, закладеному в Рекомендації № 31 «Угода про електронну торгівлю», прийнятій Центром по спрощенню процедур торгівлі та електронному бізнесу ООН (СЕФАКТ ООН), згідно якої електронна угода укладається шляхом обміну оферти і акцепту і не вимагає додаткових формальностей, зокрема, не є обов'язковими підписи оферента та акцептанта, оскільки умови, на яких укладається ця угода, чітко встановлено сторонами в результаті означеного обміну [4]. Аналіз вищенаведених положень свідчить про те, що оферта укласти електронний договір є інформацією (пропозицію щодо укладення договору на певних істотних умовах), що відображена в електронному вигляді, утім не завжди об'єктивується у електронному документі у його розумінні, закладеному у вітчизняному законодавстві. Так, відповідно до ст. 5 ЗУ «Про електронну комерцію», ст. ст. 5, 7 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» електронним є документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, одним із яких є електронний підпис його автора [2, ст. 410; 5, ст. 275]. Серед можливих способів підпису електронного договору ЗУ «Про електронну комерцію» визначає: одноразовий ідентифікатор, аналог власноручного підпису (факсимільне відтворення підпису за допомогою засобів

механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису), а також електронний підпис та відсилає не до чинного ЗУ «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а до ЗУ «Про електронний цифровий підпис», який втратив чинність ще у 2017 році.

Вітчизняне законодавство допускає можливість використання: електронного підпису та печатки (низький рівень довіри); удосконаленого електронного підпису та печатки (середній рівень довіри); кваліфікованого електронного підпису та печатки (високий рівень довіри). Кваліфікований електронний підпис призначений для використання в ситуаціях, які потребують підвищеного захисту. Його головна відмінність від удосконаленого електронного підпису, це зберігання на захищеному носії чи у сховищі даних. Тільки кваліфікований електронний підпис, як підпис з високим рівнем довіри, має презумпцію його відповідності власноручному підпису. Ст. 5 Директиви Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства» містить презумпцію про відповідність удосконалених електронних підписів вимогам, пред'явленим до власноручних підписів, якщо такі підписи, засновані на чинних сертифікатах і створені за допомогою безпечних механізмів створення підпису. Відносно інших видів електронних підписів зазначена Директива закріплює обов'язок країн – членів ЄС забезпечувати недопустимість заперечування юридичної сили електронних підписів, виключно, з причин їх виконання в електронній формі, чи заснування не на чинному сертифікаті, виданому акредитованим постачальником послуг по сертифікації, чи створення не за допомогою безпечного механізму створення підпису [6].

Типовий Закон ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи» не вбачає необхідність досягнення між сторонами електронної трансакції попередньої домовленості відносно використання документів у електронному вигляді та використання електронно підпису. Згідно з ст. ст. 6, 12 Закону, у випадках, коли національне законодавство вимагає наявності підпису особи, така вимога вважається виконаною відносно повідомлення даних, якщо використано надійний електронний підпис [7]. Вітчизняне законодавство виходить з потреби укладення між майбутніми договірними контрагентами письмової угоди про використання аналогів власноручних підписів, зі зразками відповідних аналогів, або досягнення згоди про використання таких аналогів іншим чином, без конкретизації можливих варіантів, за винятком удосконалених та кваліфікованих електронних підписів, використання яких не потребує попередньої згоди сторін. Згідно до ч. 3 ст. 207 ЦК України використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису *допускається у випадках, встановлених законом,* іншими актами цивільного законодавства, *або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів, або іншим чином врегульовується порядок його використання сторонами* (В.М. – курсив автора) [3, ст. 356]. За ст. 15 ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» суб'єкти електронного документообігу, які здійснюють його на договірних засадах, самостійно визначають режим доступу до електронних документів, що містять конфіденційну інформацію, та встановлюють для них систему (способи) захисту [5, ст. 275]. Отже, законодавець встановлює, що саме накладанням електронного підпису завершується створення електронного документа, що відповідає ст. 207 ЦК України, за якою наявність підписів сторін правочину є однією з обов'язкових умов дотримання його письмової форми. Проте надалі законодавець визначає саму домовленість сторін укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, як підставу вважати його укладеним у письмовій формі (Див.: абз. 2 ч. 2 ст. 639 ЦК України). Ці суперечності не тільки сформували підґрунтя для дискусій щодо змістового наповнення та співвідношення таких понять як «електронна форма правочину», «електронний правочин», «електронна форма договору», «електронний договір», «електронна форма надання інформації» тощо, але й негативно позначилися на правозастосуванні. Як справедливо зауважує Л. Р. Катинська, широкий підхід до розуміння письмової форми правочину (визнання електронної форми різновидом письмової), не відповідає дворівневому підходу, прийнятому нормативних актах Європейського Союзу, відповідно до якого лише кваліфіковане електронне волевиявлення, що підписане цифровим підписом з чинним кваліфікованим сертифікатом ключа, прирівнюється до письмової форми. З урахуванням означеного дослідниця робить висновок про невідповідність абз. 2 ч. 1 ст. 207 ЦК України як подальшим нормам ЦК України, так і праву Європейського Союзу [8, с. 43-44].

На відміну від положень ЦК України, де електронна форма правочину розглядається як різновид письмової, ЗУ «Про електронну комерцію» виходить з того, що тільки електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями та підписаний у порядку, визначеному ст. 12 цього Закону, прирівнюється за правовими наслідками до договору, укладеного у письмовій формі [2, ст. 410], а не є різновидом останньої. Законодавство у сфері

зовнішньоекономічної діяльності теж розглядає електронну форму зовнішньоекономічного договору як альтернативу письмової, а не її різновид. Так, згідно до ст. 6 ЗУ «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) укладається суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності або його представником у простій письмовій або в *електронній формі,* якщо інше не передбачено міжнародним договором України чи законом. У разі експорту послуг (крім транспортних) зовнішньоекономічний договір (контракт) може укладатися шляхом прийняття публічної пропозиції про угоду (оферти) або шляхом *обміну електронними повідомленнями*, або в інший спосіб, зокрема шляхом виставлення рахунка (інвойсу), у тому числі в електронному вигляді, за надані послуги [9, ст. 377]. Електронні повідомлення є інформацією, яка представлена в електронній формі, надана учасником відносин у сфері електронної комерції з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Означені повідомлення (у тому числі договірні формуляри та проформи), якими сторони обмінюються при укладенні договору, не завжди посвідчуються відповідними електронними аналогами їх власноручних підписів. Зокрема, електронні споживчі договори у більшості випадків мають природу публічних договорів приєднання, укладання яких здійснюється шляхом публічної електронної оферти суб'єкта господарювання та її акцепту споживачем, через вчинення конклюдентних дій, зміст яких роз'яснено в інформаційній системі. Відповідно до вимог міжнародної комерційної практики, якщо договір передбачається укласти з використанням інформаційних технологій (без особистої взаємодії), обов'язковою умовою є попереднє надання (до здійснення оферти та/або її акцепту) інформації про: послідовність технічних дій, що мають бути здійснені для укладення договору та технічні можливості виявлення й виправлення помилок введення даних до здійснення іншою стороною оферти чи її акцепту та ін. Ненадання такої інформації ініціатором електронної договірної взаємодії наділяє його контрагента правом відмовити від дистанційного договору протягом 14 днів з моменту його укладення (ст. II.- 3:105, ст. II.-5:103 DCFR) [10].

Як вже зазначалося, чинне законодавство про електронну комерцію не висуває обов'язкову вимогу до форми електронного повідомлення як електронного документа, з усіма обов'язковими реквізитами останнього, та пов'язує електронну форму представлення інформації з можливістю її відтворювати у візуальній формі, придатній для сприйняття. Вищеозначене актуалізує потребу чіткої законодавчої позиції щодо розуміння правової природи онлайн формату договірних відносин, від якої безпосередньо залежить подальший вектор правового регулювання означених відносин.

Можливими варіантами здійснення пропозиції (оферти) укласти електронний договір, передбаченими ЗУ «Про електронну комерцію» є: надсилання комерційного електронного повідомлення, розміщення пропозиції (оферти) у мережі Інтернет або інших інформаційно-комунікаційних системах. Означеним законодавчим актом передбачено застосування кваліфікованої форми оферти, яка полягає у тому, що є недостатнім підтвердження отримання документу, який містить пропозицію укласти договір, а потребує отримання відповіді про прийняття цієї пропозиції в порядку, визначеному законом [11, с. 86]. Крім того, законодавець допускає можливість фіксації змісту оферти у декількох електронних документах та надання особі, якій адресована оферта, безперешкодного доступу до них шляхом перенаправлення (відсилання). Закон також містить окреме правило щодо укладення електронного договору шляхом розміщення замовлення за допомогою інформаційно-комунікаційних систем. Так, якщо покупець (споживач, замовник) укладає електронний договір шляхом розміщення замовлення за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, продавець (виконавець, постачальник) зобов'язаний оперативно підтвердити отримання такого замовлення. При цьому, замовлення або підтвердження розміщення замовлення вважається отриманим у момент, коли сторона електронного договору отримала до нього доступ [2, ст. 410]. Натомість міжнародні модельні акти у сфері електронної комерції містять інші рекомендації щодо врегулювання даного питання. Зокрема, Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про електронну торгівлю» виходить з того, що підтвердження отримання повідомлення потрібне тільки, коли під час або до відправлення такого повідомлення його укладач просив підтвердити його отримання, або домовився з адресатом про його отримання. При цьому, якщо укладач повідомлення не узгодив з його адресатом конкретну форму чи засіб підтвердження, останнє може бути здійснено шляхом будь-якого повідомлення з боку адресата, направленого автоматизованим чи іншим засобом, так і будь-яких дій із боку адресата, достатніх для того, щоб довести укладачу, що повідомлення даних було отримано (Див.: ст. 14 Типового закону ЮНСІТРАЛ «Про електронну торгівлю») [7].

Згідно з ст. 10 Конвенції ООН «Про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах» 2005 р. часом відправлення електронного повідомлення є момент, коли воно залишає інформаційну систему, що знаходиться під контролем особи, яка склала або особи, яка його відправила від імені такого укладача, або, якщо електронне повідомлен-

ня не залишило інформаційну систему, що знаходиться під контролем складача або особи, яка відправила його від імені укладача, – момент отримання електронного повідомлення. Часом *отримання електронного повідомлення* є момент, коли створюється можливість для витягування електронного повідомлення адресатом за електронною адресою, зазначеною адресатом. Вважається, що можливість витягування електронного повідомлення адресатом, утворюється в той момент, коли воно поступає на його електронну адресу [12]. Під час укладення електронного договору відбувається миттєва передача електронного повідомлення, яке вміщує оферту, що робить неможливим застосування загального правила, відбитого в ч. 3 ст. 641 ЦК України, про можливість відкликання оферти до моменту або в момент її одержання адресатом. Крім того, саме з'ясування моменту одержання оферти її адресатом може ускладняється включенням істотних умов договору одночасно в декількох електронних документах, шляхом перенаправлення (відсилання) до них. При цьому, наданий з боку оферента безперешкодний доступ до електронних документів, що включають істотні договірні умови, шляхом перенаправлення (відсилання) до них, може унеможливлюватися з причин суто технічного характеру. Попри це, на даний час на законодавчому рівні не передбачено спеціальних правил щодо порядку та форми відкликання електронної оферти. Фактично можливість відкликання такої оферти існує тільки протягом строку для відповіді на неї, та за умови, що вона сама передбачає таку можливість. У контексті означеної проблематики також постає питання про необхідність відповідності форми відкликання електронної оферти формі її надання.

Відносно визначення моменту укладення електронних договорів діють такі ж правила, що і для традиційних («паперових») договорів. Так, згідно з п. 2 ч. 3 ст. 11 ЗУ «Про електронну комерцію» електронний договір вважається укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти такий договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції шляхом: надсилання їй електронного повідомлення чи заповнення формуляра заяви (форми) про прийняття такої пропозиції в електронній формі, що підписуються в порядку, передбаченому ст. 12 ЗУ «Про електронну комерцію», або через вчинення дій, що вважаються прийняттям пропозиції укласти електронний договір, якщо зміст таких дій чітко роз'яснено в інформаційній системі, в якій розміщено таку пропозицію, і ці роз'яснення логічно пов'язані з нею [2, ст. 410]. За ч. 1 ст. 642 ЦК України відповідь особи, якій адресована пропозиція укласти договір, про її прийняття (акцепт) повинна бути повною і безумовною[3, ст. 356], відповідно загальною вимогою до змісту електронного акцепту також є його безумовність і повнота.

Згідно з ч. 2 ст. 16 ЗУ «Про електронну комерцію» електронний документ (повідомлення) вважається отриманим суб'єктом електронної комерції в момент, коли такий документ (повідомлення) отримано інформаційно-комунікаційною системою суб'єкта, якщо інше не передбачено законом або договором. Як бачимо, законодавець виходить з можливості встановлення технології укладення договору на рівні договірного регулювання. Так, за ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про електронну комерцію» електронний договір, крім визначених ЦК України істотних умов для відповідного виду договору, може містити інформацію про: технологію (порядок) укладення договору; можливість і порядок внесення змін до умов договору; спосіб і порядок прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепт); порядок внесення змін до помилково відправленого прийняття пропозиції укласти електронний договір (акцепту) та ін. [2, ст. 410]. Приміром, на рівні договірного регулювання, як спосіб вчинення акцепту електронного договору може передбачатися використання комп'ютерних програм (електронних агентів), що автоматично надсилають електронні повідомлення. Міжнародна комерційна практика виходить із визнання можливості укладення договору шляхом обміну повідомленнями електронними агентами сторін, навіть якщо сторона безпосередньо не знала або не ознайомилася з діями електронних агентів або умовами договору, укладеного таким чином. За ч. 2 ст. 13 Типового закону Юнсітрал «Про електронну торгівлю», повідомлення даних укладача може було надіслано як ним особисто, так й особою, яка мала повноваження діяти від імені укладача, а також інформаційною системою, запрограмованої укладачем (або від його імені) функціонувати в автоматичному режимі [7]. Як справедливо зауважує Н. Ю. Філатова, питання про момент укладення електронного договору є непростим, і його рішення полягає в пошуку збалансованого розподілу ризиків неотримання повідомлення, що містить акцепт, між оферентом і акцептантом. Під час укладення договорів з використанням електронних засобів зв'язку оферент несе додаткові ризики, пов'язані з неможливістю ознайомитися зі змістом електронного повідомлення, яке містить акцепт, через різні технічні недоліки такого повідомлення. Однак наявність зазначених ризиків, на її думку, не є достатньою причиною для формулювання нових правил визначення моменту укладення всіх без винятку електронних договорів [13, с. 75].

Разом із тим, можливість договірної регламентації процедурних аспектів вчинення договірних правочинів (за допомогою угод про: порядок електронно-договірної взаємодії, доступ до електронних

документів, застосування електронних агентів, використання аналогів власноручних підписів тощо) передбачено тільки щодо договірних правочинів, на які поширює дію ЗУ «Про електронну комерцію», щодо інших – усі процедурні питання повинні визначатися виключно на рівні спеціальних законодавчих актів. Зокрема, відносно договорів, на які не поширюється дія ЗУ «Про електронну комерцію», недопустимою є варіативність порядку їх укладення (здійснення електронних оферти та акцепту) та способів підписання, передбачена вищеозначеним законодавчим актом. Так, дія ЗУ «Про електронну комерцію» не поширюється на правочини, стороною якого є орган державної влади або орган місцевого самоврядування в частині виконання ним функцій держави або місцевого самоврядування, а також договірних правочинів, що відповідно до законодавства підлягають нотаріальному посвідченню. Договірноправові засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад визначає ЗУ «Про публічні закупівлі», відповідно до якого публічні закупівлі здійснюються через електронну інформаційно-телекомунікаційну систему, яка забезпечує обмін інформацією і документами в електронному вигляді. З 1 січня 2025 року використання електронної торгової системи набуде обов'язкового характеру для концесійних договорів при проведенні усіх концесійних конкурсів, конкурентного діалогу, публікації документів у процедурі прямих переговорів з орендарем державного майна, що передається в концесію [14, ст. 4499]. В межах електронного документообігу органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації державної форми власності, нотаріуси державні реєстратори, та інші суб'єкти, уповноважені державою на здійснення функцій державного реєстратора тощо, мають застосовувати виключно засоби кваліфікованого електронного підпису.

Нарешті, при укладенні електронних договорів, об'єктом яких є віртуальні активи, виникає питання про право власності у набувача таких активів. Згідно до ст. 334 ЦК України право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. При цьому, *переданням майна вважається* вручення його набувачеві або перевізникові, організації зв'язку тощо, для відправлення, пересилання набувачеві майна, відчуженого без зобов'язання доставки. Так, право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає у набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації, виникають з дня такої реєстрації відповідно до закону. Правовим аспектам права власності на віртуальні активи та іншим ключовим аспектам, пов'язаним з їх обігом, присвячено ЗУ «Про віртуальні активи» від 17 лютого 2022 р., який донині не набув чинності, оскільки ще не прийнято ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами». Згідно до ЗУ «Про віртуальні активи» володіння, користування та розпорядження віртуальним активом фіксується у системі забезпечення обороту віртуальних активів. Варто звернути увагу, що вищеозначеним Законом передбачено диференціацію віртуальних активів на незабезпечені та забезпечені. У свою чергу, розпорядження останніми є розпорядженням майновим правом на сам об'єкт забезпечення цього віртуального активу. Якщо законом встановлено вимоги щодо форми або істотних умов правочину про розпорядження об'єктом забезпечення віртуального активу, такі вимоги підлягають виконанню також під час вчинення правочину щодо розпорядження таким віртуальним активом [15, ст. 1629]. Відтак, доки не набуде чинності ЗУ «Про віртуальні активи», відкритим залишаються питання про момент набуття права власності на віртуальний актив, що є об'єктом договірних трансакцій в сфері електронної комерції. У свою чергу, набуття чинності чим законодавчим актом зумовлює необхідність внесення відповідних доповнень до ЦК України щодо правового режиму віртуальних активів та їх оборотоздатності в цілому.

Висновки. Домовленість сторін укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем не є підставою вважати його укладеним у письмовій формі. Саме визнання електронної форми договору різновидом письмової, не відповідає європейському підходу, відповідно до якого тільки кваліфіковане електронне волевиявлення прирівнюється до письмової форми. Електронні оферта та акцепт не завжди об'єктивується у електронних документах, а сам електронний договір тільки у випадках безпосередньо зазначених в ЗУ «Про електронну комерцію» за своїми правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі. Означене зумовлює необхідність кореляції відповідних положень ЦК України, ГК України, ЗУ «Про електронну комерцію», ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг» та ін., в частині змістовного наповнення та співвідношення таких понять як «електронна форма правочину», «електронний правочин», «електронна форма договору», «електронний договір», «електронний документ», «електронна форма надання інформації» тощо.

Забезпечення варіативності порядку укладення та способів підписання електронних договорів об'єктивно потребує комплексного регулювання договірних відносин у сфері електронної комерції за допомогою різного рівня джерел. Проте відносно процедурних аспектів вчинення договірних правочинів, на які не поширює дію ЗУ «Про електронну комерцію», неприпустимим є регулювання за допомогою угод про технологію електронно-договірної взаємодії сторін, режим доступу до електронних документів, порядок застосування сторонами електронних агентів, використання аналогів власноручних підписів тощо.

На даний час чинним законодавством не передбачено спеціальних правил щодо порядку та форми відкликання електронної оферти. Миттєва передача електронного повідомлення, що вміщує оферту, не дозволяє застосування загального правила про можливість відкликання оферти до моменту або в момент її одержання адресатом. Під час регламентації даного питання законодавцю варто взяти до уваги можливі ускладнення. Зокрема, з'ясування моменту одержання оферти її адресатом може ускладнюватися включенням істотних умов договору одночасно до декількох електронних документів, доступ до яких раптово може стати неможливим з причин суто технічного характеру. Крім того, нагальним питанням залишається набуття чинності ЗУ «Про віртуальні активи», який стане підґрунтям належного впорядкування електронних договірних трансакції, що забезпечують обіг віртуальних активів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карнаух В. Деякі аспекти динаміки переддоговірних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 8. С. 26-31.
2. Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 45. Ст. 410. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.
4. Рекомендація СЕФАКТ ООН № 31 «Угода про електронну торгівлю», прийнятій Центром по спрощенню процедур торгівлі та електронному бізнесу. URL: http://singlewindow.org/docs/185?lang=ukr.
5. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text.
6. Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства: Директива Європейського парламенту та Ради. 1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_240#Text.
7. Про електронну торгівлю: Типовий закон ЮНСІТРАЛ. 1996. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/v1504119_ebook.pdf.
8. Катинська Л. Р. Електронна форма правочину (порівняльний аналіз правового регулювання в Україні та Польщі): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 193 с.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 29. Ст. 377. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text.
10. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. URL: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf.
11. Змикало О. І. Поняття та сутність електронних правочинів за цивільним правом України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. Серія: Право. Том 66. С. 81-87.
12. Про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах: Конвенції ООН. 2005. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu05226?ed=2005_11_23.
13. Філатова Н. Ю. Регулювання особливостей укладення електронних договорів: порівняльно-правовий аналіз. *Проблеми законності.* 2017. Вип. 139. С. 63-77. DOI: https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.114079.
14. Про порядок проведення концесійного конкурсу та конкурентного діалогу в електронній торговій системі: Постанова КМУ від 20 серпня 2021 р. № 909. URL: https://zakon-rada-gov-ua.translate.goog/laws/show/909-2021-%D0%BF?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc#Text.
15. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX. *Офіційний вісник України.* 2022. № 31. Ст. 1629. С. 15 (не набув чинності). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text.

REFERENCES

1. Karnaukh, V. (2017). Some aspects of dynamics of pre -contractual relationships. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 8, 26–31 [in Ukrainian].

2. Law of Ukraine On Electronic Commerce, No. 675-VIII. (2015, September 3). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text [in Ukrainian].
3. Civil Code of Ukraine, No. 435-IV (2003, January 16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text [in Ukrainian].
4. UN Sefact Recommendation No. 31 «Electronic Trade Agreement» adopted by the Center for Simplifying Trade and Electronic Business Procedures. Retrieved from: http://singlewindow.org/docs/185?lang=ukr [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine On Electronic Documents and Electronic Document Management, No. 851-IV (2003, May 22). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text [in Ukrainian].
6. On the system of electronic signatures used within the community: Directive of the European Parliament and the Council. (1999). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_240#Text [in Ukrainian].
7. On e-commerce: a typical UNCITRAL law (1996). Retrieved from: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/v1504119_ebook.pdf [in Ukrainian].
8. Katynska, L.R. (2017). Electronic transaction form (comparative analysis of legal regulation in Ukraine and Poland). Candidate's thesis. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
9. On foreign economic activity: Law of Ukraine of April 16, 1991 No. 959-XII. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text [in Ukrainian].
10. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Retrieved from: https://www.law.kuleuven.be/personal/mstorme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf
11. Zmykalo, O.I. (2021). The concept and essence of electronic transactions under civil law of Ukraine.*Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*,. Series: Law. Vol 66. P. 81–87 [in Ukrainian].
12. On the use of electronic messages in international treaties: UN Convention. 2005. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu05226?ed=2005_11_23 [in Ukrainian].
13. Filatova, N.Yu. (2017). Regulating the peculiarities of the conclusion of electronic contracts: comparative legal analysis. *Problemy zakonnosti, 139*, 63–77. DOI: https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.114079 [in Ukrainian].
14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the procedure for conducting a concession competition and competitive dialogue in the electronic trading system, No. 909 (2021, August 20). Retrieved from: https://zakon-rada-gov-ua.translate.goog/laws/show/909-2021-%D0%BF?_x_tr_sl=uk&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc#Text [in Ukrainian].
15. Law of Ukraine On virtual assets:, No. 2074-IX (2022, February 17). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text [in Ukrainian].

MILASH VIKTORIIA

2nd PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of economic law of the Yaroslav Mudryi National Law University

SELECTED ASPECTS OF CONTRACTUAL REGULATION IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF THE ECONOMY

Problem setting. One of the most noticeable modern trends is the coverage of digitalization processes in all spheres of life, including the economic sphere, which is accompanied by a rapid expansion of the electronic format of contractual interaction of participants in economic transactions and a change in the very methods of carrying out the latter. At the theoretical level, there are several approaches to the regulation of certain aspects of contractual relations in the field of e-commerce, in particular, with the help of: analogy of the law; customs of business turnover; contractual regulation at the level of individual agreements on the use of an electronic contract form and/or electronic signature, etc.; special legislative acts in this area; complex regulation using different levels of sources. It is the last approach that has gained the most widespread and support among modern scientists.

Analysis of recent researches and publications. The issues of concluding, changing and terminating electronic contracts with the participation of business entities were studied in the works of O. M. Vinnyk, M. M. Dutov, S. V. Zlobina, N. B. Koval, N. V. Koryagina, V. L. Despite this, in the practice of contractual and legal regulation of economic transactions in the field of electronic commerce, a unified approach has not been formed regarding the optimal transformation (change or special application) of the established principles of contract law regarding electronic contracts.

That is why the purpose of the article is to highlight and analyze problematic issues of legal support for electronic contractual interaction between participants in business relations.

Purpose of the research is to highlight the problematic issues of legal support for electronic contractual interaction of the participants in business relationships.

Article's main body. The article notes the lack of a unified approach to the optimal transformation of the established principles of contract law in relation to electronic contracts. Special attention is paid to the procedure for concluding electronic contracts with the participation of business entities and to the content of the concept of "electronic form of contract". Approaches to the legal nature of electronic offers and acceptance, as well as procedural aspects of their implementation, were investigated based on the analysis of scientific views and the current legislation of Ukraine. Existing legislative dysfunctions in the regulation of the specified issues are highlighted and separate proposals for their elimination are formulated.

Conclusions and prospects for development. The article concludes that the agreement of the parties to conclude a contract with the help of information and communication systems is not a sufficient reason to consider it concluded in writing. It is noted that the recognition of the electronic form of the contract as a type of written contract does not correspond to the European approach, according to which only a qualified electronic expression of will is equated to a written form. The necessity of harmonizing the relevant provisions of the Civil Code of Ukraine, the Economic Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Electronic Commerce", the Law of Ukraine "On Electronic Documents and Electronic Document Management", etc., in terms of content and correlation of such concepts as "electronic form of transaction", is emphasized. "electronic transaction", "electronic form of contract", "electronic contract", "electronic document", "electronic form of providing information", etc.

Key words: electronic transaction, electronic contract, electronic document, electronic offer, electronic acceptance, electronic commerce.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Мілаш В. С. Окремі аспекти договірно-правового регулювання в умовах діджиталізації економіки. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 7–15.

РОЗГОН ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА
кандидат юридичних наук, доцент, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0001-6739-3927

УДК 347.77.01; 658:005.5
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-2

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ НА ТЕХНОЛОГІЮ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН[1]

У статті проведено визначення аспектів стратегічного управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин. Новизна роботи полягає у встановленні автором специфіки поєднання підприємством у своїй діяльності стратегій управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин, що дозволить реалізувати поставлені стратегічні цілі для можливості стійкого та конкурентоспроможного існування, а також адаптації до швидких змін у межах появи нових технологій.

Автором доведено, що поняття «стратегія» отримало своє значне поширення в літературі, однак спостерігаються значні відмінності поглядів серед вчених щодо його сутності. Проведене дослідження дозволило дійти висновків, що змістовне визначення стратегії може бути інструментом досягнення цілей.

У статті підкреслено, що, виходячи з ракурсу підтримки певної технологічної інновації, розширення об'єктів патентування, захисту прав інтелектуальної власності, спільне використання технологій вказує на те, що існує співпраця в інноваціях між суб'єктами інноваційної діяльності, а патентні пули діють як важливий взаємозв'язок між технологіями і стратегією інтелектуальної власності підприємства.

Визначено, що технології залишаються важливими результатами науково-технічної діяльності, актуальними стратегічним ресурсами, то вельми важливо підприємству для утримання своїх конкурентних переваг поєднувати у своїй діяльності стратегію інтелектуальної власності, стратегію управління інтелектуальної власності на технологію та патентну стратегію як частини стратегії інтелектуальної власності. Зауважимо, що технологічна стратегія більше зосереджена на самій технології, яка є результатом науково-технічної діяльності або ресурсом (придбанні й використанні технології) та може бути залучена разом зі стратегією комерціалізації прав на технологію.

Поєднання різних стратегій управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин підприємством у своїй діяльності дозволить реалізувати поставлені стратегічні цілі для можливості стійкого та конкурентоспроможного існування, а також адаптації до швидких змін у межах появи нових технологій.

Наведені у цьому дослідженні види стратегій, яких може дотримуватися підприємство щодо використання прав на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин, не є остаточними та не вичерпують можливих критеріїв виділення інших видів стратегій.

Ключові слова: технологія, інтелектуальна власність, стратегія, підприємство, стратегічне управління інтелектуальною власністю, патентний пул, трансфер технологій.

Постановка проблеми. На практиці багато компаній шукають стратегії для здійснення переходу до стійкості, тобто зрозуміти, як досягти глибоких змін в існуючих соціально-технічних системах, наприклад, інфраструктурі, автомобільному транспорті та енергетиці [1], часто шляхом дослідження потенціалу нових технологій, нових бізнес-моделей і нових моделей співпраці, спрямованих на отримання (і формування) конкурентних позицій у майбутньому [2]. Оцінка стійкості підприємства (компанії, фірми, корпорації, організації) здійснюється на основі визначення певних показників, що відповідають за стан розвитку в економічній, соціальній, екологічній підсистемах діяльності. Розрахування показників дає можливість виявити поточну ситуацію діяльності та спрогнозувати проблемні аспекти [3].

[1] Статтю підготовлено умежах теми «Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів». Номер державної реєстрації РК УкрІНТЕІ № 0120U10478.

 © Розгон О. В., 2024

Для кожного підприємства стає необхідним бути здатним адаптуватися до змін через прийняття стратегічних управлінських рішень задля можливості стійкого та конкурентоспроможного існування.

Науково-технологічний розвиток і конкурентоспроможність кожного підприємства залежить від ступеня участі у процесі генерації результатів інтелектуальної діяльності та їх реалізації. При цьому особливий інтерес і цінність становлять шляхи та засоби передачі генерованих ідей, технологій та інформації, що мають інноваційний, унікальний характер. Актуальність цих питань посилюється тим, що процес трансферу технологій залучений до життєвого циклу інновації [4, с. 356-357].

Інтелектуальна власність (далі – ІВ) є чинником економічного зростання підприємства оскільки захищає результати творчої та інноваційної діяльності. Підтримка державою інноваційної діяльності підприємства є опорою для створення нових технологій як об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ), стимулюванню інновацій та технологічних перетворень.

Підприємства використовують технологічні перетворення для створення нових продуктів, покращення своїх можливостей у сфері досліджень і розробок (НДДКР) та зміни своєї стратегічної позиції в бізнес-середовищі [5].

Нестабільність бізнес-середовища зумовлює необхідність вирішення проблем гнучкої адаптації підприємств до зовнішніх змін у процесі досягнення цілей їхнього розвитку. Проте однієї стратегії для всіх немає, так само як і єдиного стратегічного управління. Адже кожне підприємство має свою специфіку, і формування стратегії повинне відповідно до потенціалу розвитку компанії опиратися на займане нею місце на ринку, поведінку конкурентів, характеристики виробленої продукції, економічний і політичний стан у країні та багато інших факторів. Відповідно до цих змін та умов функціонування підприємств змінюються методи прийняття управлінських рішень і нагальною стає потреба щодо застосування стратегічного управління [6].

Проблематика стратегічного управління інтелектуальною власністю знаходиться на перетині кількох сфер наукового пошуку, зокрема управління інтелектуальною власністю, інноваційного та стратегічного менеджменту. Так, наприклад, з одного боку, класично у стратегічному управлінні стратегію інтелектуальної власності можна розглядати як одну з функціональних стратегій підприємства. З іншого боку, розробка та реалізація стратегій інтелектуальної власності – це невід'ємна складова управління інноваційним процесом [7].

Факторами, що впливають на вибір стратегії управління інтелектуальними ресурсами підприємства, є: реальний стан соціально-політичної, економічної та правової ситуації і перспективи її розвитку; конкурентне середовище у сфері діяльності підприємства; наявність інноваційної стратегії; стратегія управління активами і стратегія управління капіталом; стратегія управління персоналом; кількісні та якісні характеристики наявних інтелектуальних активів підприємства (корпорації) тощо. Водночас незалежно від вибраної моделі стратегії управління інтелектуальними ресурсами підприємства повинні розв'язати низку завдань, пов'язаних з інтелектуальними активами, серед яких: аудит інтелектуальних активів (виявлення та ідентифікація інтелектуальних активів, експертиза інтелектуальних активів, постановка управлінського обліку інтелектуальних активів), охорона інтелектуальних активів (розробка і експертиза договорів на проведення НДДКР та інших договорів; розробка матеріалів для отримання охоронних документів; розробка товарних знаків, знаків обслуговування, фірмового стилю та логотипів). Окрім того, необхідною умовою повноцінного використання інтелектуального капіталу має бути наявність системи управління всіма його компонентами (людський, структурний і клієнтський капітал) [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною темою свідчить, що вивченням теоретико-методологічної та практичної сутності стратегій інтелектуальної власності й управління інтелектуальної власності займалися багато вчених.

Так, тип і характер взаємодії між технологією та стратегією були ефективно розглянуті Ітамі Х., Нумагамі Т. (Itami H., Numagami T.) [9].

Раггаван М., Джайн К., Джа С. К. (Raghavan M., Jain K., Jha S. K.) [5], розглядаючи взаємодію стратегії та технології, будували свої висновки на міждисциплінарному дослідженні стратегії щодо спільного користування та інтелектуальної власності.

Питання стратегічного управління інтелектуальною власністю досліджували Корнілова І. М., Оліх Л. А. [7], Федулова Л. І. [8].

Соарес М. Н., Кауфман М. Е. (Soares M. N., Kauffman M. E.) розробили стратегію інтелектуальної власності на основі стратегії компанії та бізнес-моделі [10]. Берге Е., Кранакіс Е. (Berge E., Kranakis E.) у своїй публікації спробувати змінити позицію інтелектуальної власності з її нинішньої ролі фактору статичного капіталу (монополістична влада інноватора) на фактор динамічної ефективності (знання, доступні громадськості для подальших досліджень). Також автори підкреслили ефективність технологічної стратегії та узгодження зі стратегією ІВ [11]. Маслак В. М., Кобєлєва А. В. та Перерва П. Г. аналізували найбільш вживані стратегії комерціалізації технологій [12]. Сомайя Д. (Somaya D.) зробив до-

слідження патентної стратегії [13]. Чайкіна А. О., Шакун І. В. приділили увагу стратегії соціально-економічного розвитку підприємства [14].

Проблемам стратегічного управління і планування розвитку підприємства присвячені праці таких учених: Михайленко О. В. [6], Гарнага В. В. [15], Полюхович М. В. [16] Останній проаналізував конкурентну стратегію розвитку підприємства як сучасний ефективний інструмент менеджменту.

Однак має місце низка ще не вирішених питань, пов'язаних із відсутністю єдиного погляду на стратегії ІВ, стратегічного управління технологіями як ОІВ на підприємстві, з невизначеністю факторів впливу на ефективність технологічної стратегії та узгодженням зі стратегією ІВ, із дискусійністю підходів до формування і реалізації різних стратегій управління ІВ на підприємстві.

Мета статті – визначення аспектів стратегічного управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин. І фокус цього дослідження буде стосуватися саме підприємства, яке у своїй діяльності буде застосовувати стратегічне управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин. Новизна роботи полягає у встановленні автором специфіки поєднання підприємством у своїй діяльності стратегій управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт, що дозволить реалізувати поставлені стратегічні цілі для можливості стійкого та конкурентоспроможного існування, а також адаптації до швидких змін у межах появи нових технологій.

Завданням статті є проведення огляду понять стратегія, технологія, патентний пул, а також стратегія інтелектуальної власності, стратегія управління інтелектуальною власністю, технологічна стратегія, патентна стратегія, а також поєднання між цими стратегіями у діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Стратегію як процес установлення цілей розглядали багато вчених, зокрема Альфред Д. Чандлер-молодший. (Alfred D. Chandler Jr.) як визначення основних довгострокових цілей і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення [17], Ендрюс К. Р. (Andrews K. R.) як процес визначення довгострокових цілей або встановлення ідеальної аналітичної мети [18]. Тобто за цими визначеннями стратегію окреслюють як процес.

Змістовне визначення стратегії як плану дій дає Швайка Л., розглядаючи її як узагальнену модель майбутнього стану економіки та планових дій щодо його досягнення, яка встановлює основні напрями, цілі та пріоритети діяльності, визначає критичні ресурси та необхідні нововведення, містить засоби реалізації пріоритетів та індикатори досягнення планованого результату [19, с. 335]. У цьому ж ракурсі визначення стратегії надають Томпсон А. та Стрікленд А. (Thompson A. A., Strickland A. J.), на думку яких стратегія — це план дій, спрямований на задоволення потреб і досягнення визначених цілей; комбінація запланованих дій і швидкість рішень стосовно адаптації до нових досягнень та нової диспозиції на полі конкурентної боротьби [20].

Стратегія є одним із інструментів менеджменту підприємства.

Вихідною ідеєю, що відображає сутність концепції стратегічного управління, є ідея необхідності врахування взаємозв'язку та взаємовпливу зовнішнього і внутрішнього середовища при визначенні цілей підприємства. Стратегії в цьому випадку є інструментами досягнення цілей, а для реалізації стратегій необхідно, щоб усе підприємство функціонувало у стратегічному режимі. Стратегічне управління – це реалізація концепції, в якій поєднуються цільовий та інтегральний підходи до діяльності підприємства, що дає можливість установлювати цілі розвитку, порівнювати їх із наявними можливостями (потенціалом) підприємства і приводити у відповідність шляхом розробки та реалізації системи стратегій [21].

Беручи до уваги, що в сучасних умовах інтелектуальна власність є визначальним і невичерпним ресурсом розвитку економіки, нею, як і іншими ресурсами підприємства, слід управляти. Під управлінням інтелектуальною власністю будемо розуміти дії, спрямовані на планування, організацію, мотивацію і контроль робіт, необхідних для досягнення кінцевої мети — отримання прибутку або іншої користі від використання об'єктів інтелектуальної власності. Використання принципів управління інтелектуальною власністю дозволяє встановити зв'язок між інтелектуальною власністю та фінансовим станом підприємства, а також зрозуміти, яким чином управління інтелектуальною власністю забезпечує поліпшення його фінансового стану [22, с. 142-143].

Вивчення економічної складової інтелектуальної власності набуло особливої актуальності на сьогодні у зв'язку з необхідністю переходу на інноваційний тип розвитку. Так, Перерва П. Г, Кобєлєва Т. О. вказують на специфічну особливість інтелектуальної власності, яка полягає в нерозривному зв'язку її правових та економічних аспектів. Її природа, інакше кажучи, має взаємопов'язаний економіко-правовий характер. З одного боку, від ступеня юридичного захисту права інтелектуальної власності багато в чому залежить інтенсивність інноваційного процесу та ефективність використання ресурсів на проведення наукових досліджень і розробок. З іншого – вона має економічні функції, відтворює систему стимулів та інтересів, а реалізація права інтелектуальної власності здійснюється в ринковому обороті [23].

Для підприємств-лідерів питання стратегічного планування у сфері інтелектуальної власності є од-

ним із найважливіших. Із самого початку потрібно визначити, які саме об'єкти інтелектуальної власності потрібно створити чи придбати, щоб забезпечити конкурентоспроможність товарів або послуг підприємства.

У життєвому циклі ОІВ можна виділити п'ять етапів: створення ОІВ; набуття прав на нього; комерціалізація цих прав; захист прав; утилізація ОІВ. На етапі створення необхідно визначитися з ОІВ, і після цього варто розпочинати його розроблення та вироблення стратегії у сфері інтелектуальної власності. Під час визначення стратегії щодо розроблення ОІВ, їх правової охорони і подальшого використання значну користь надають патентні дослідження, які проводять із використанням патентної інформації [22, с. 146-147].

Наразі технологія є вагомим результатом інтелектуальної творчої діяльності людини та ОІВ. У Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V технологія отримує законодавче визначення і стає об'єктом трансферу технологій (передачі), що оформляється шляхом укладання двосторонніх або багатосторонніх договорів цивільно-правового характеру. Крім категорії «технологія», Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» надає тлумачення об'єктів технології (п. 6 ст. 1) [24, с. 188].

На думку Падучака Б. М., технологію як об'єкт цивільних прав можна розглянути за аналогією з категорією «складна річ». Так, згідно зі ст. 188 ЦК України «якщо кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю (складна річ)». Зазначене положення цілком може бути застосоване і до *технології та її складових*.

Оскільки складна річ розглядається як одна єдина, то її власник наділений трьома правомочностями власника — володіння, користування і розпорядження річчю. Однак технологія як *складний об'єкт за своєю суттю не є річчю*, оскільки вона – результат розумової діяльності. Тому на неї не поширюються правомочності власника як володільця речовими правами.

Технологія – це виражений в об'єктивній формі результат науково-технічної діяльності, який включає в тому чи іншому поєднанні винаходи, корисні моделі, промислові зразки та інші результати інтелектуальної діяльності (в тому числі ноу-хау), які підлягають правовій охороні згідно з нормами цивільного законодавства, а також результати інтелектуальної власності, які не підлягають правовій охороні згідно з нормами цивільного законодавства (технічні дані, інша інформація), і може бути технологічною основою практичної діяльності в цивільній та воєнній сферах [25].

Після створення та набуття прав на технологію, відбувається управління інтелектуальною власністю на *технологію як складний нематеріальний об'єкт, результат науково-технічної діяльності* (етап її використання).

На цьому етапі відбувається стратегічне управління інтелектуальною власністю, а підприємство розробляє стратегії управління інтелектуальною власністю.

Стратегічне управління інтелектуальною власністю класично можна розглядати як комплекс довгострокових цілей і дій підприємства, спрямованих на забезпечення координації, взаємодії та узгодженості різних рівнів та елементів управління у процесі створення і використання ОІВ із метою підвищення ефективності діяльності в межах сформованої стратегії інтелектуальної власності [7].

Виокремлюють кілька стратегій управління інтелектуальною власністю, яких може дотримуватися підприємство щодо використання прав на ОІВ: стратегія захисту від конкурентів; стратегія ліцензування; стратегія формування статутного капіталу підприємства; стратегія створення іміджу компанії [22, с. 151].

Різноманітність питань використання прав інтелектуальної власності обумовлює необхідність систематизації можливих стратегій ІВ. Виокремлюють стратегії інтелектуальної власності за різними критеріями. Оскільки у цьому дослідженні ми робимо фокус на конкретному об'єкті інтелектуальної власності – технології, то обираємо критерій: за видами ОІВ (у даному випадку, може бути, наприклад, винахід (корисна модель) – як результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в будь-якій сфері технології), де технологія — складний нематеріальний об'єкт, результат науково-технічної діяльності.

Термін «стратегія прав інтелектуальної власності» іноді використовується як синонім загальної стратегії управління нематеріальними активами компанії, також відомої як стратегія ІВ, і вважається її частиною [26].

Стратегія ІВ починає набувати домінантного значення у системі стратегічного управління підприємств. Вона отримує ключовий статус у структурі набору стратегій підприємства. Стратегію ІВ слід розглядати як детальний комплексний план забезпечення конкурентних переваг організації за рахунок формування, розширеного відтворення оптимального портфеля інтелектуальної власності та його ефективного використання [7, с. 101,103].

Берге Е., Кранакіс Е. (Berge E., Kranakis E.) аналізують стратегію ІВ і технологічну стратегію (далі – ТС). Науковці вважають, що варто змінити позицію ІВ з її нинішньої ролі фактору статичного капіталу

(монополістична влада інноватора) на фактор динамічної ефективності (знання, доступні громадськості для подальших досліджень). Тоді як функції придбання та використання технологій за ТС безпосередньо пов'язані зі створенням інтелектуальної власності та її управлінням. Ефективна ТС повинна керувати дисбалансом доступу та доступності у загальних ресурсах і створювати цінність для фірм шляхом ефективного використання ресурсів. Отже, підприємствам варто маневрувати своєю внутрішньою динамікою та узгодити свою технологічну стратегію та стратегією ІВ із характеристиками ресурсів [11].

Технологічна стратегія розглядалася різними вченими. Наразі все більше вчених дотримуються думки, що це зв'язок із бізнес-стратегіями фірми [27]. Однак такий підхід реалізації ТС не підходить для дуже складних систем, які мають дуже короткі технологічні цикли. У динамічних ситуаціях, що характеризуються швидшим застарінням і підвищеною складністю продукту, акцент робиться не на створених технологіях чи продуктах, а на можливостях фірми, яка генерує ефективну технологічну стратегію [5].

Традиційно технологічна стратегія в основному базується на двох діях: придбанні та використанні технологій [28].

Придбання технологій викликане скороченням внутрішніх досліджень і розробок, терміновістю розробки складної системи, дозріванням технологій, що вимагає широкомасштабного ліцензування, або монолітними державними підприємствами, що стимулюють розвиток технологій. Інший важливий компонент ТС (використання технологій) відбувається у сильно сегментованих галузях, де одиниці ресурсів визначено як важливі, які доповнюють одна одну, та існує потреба переходу від стандартизованого рішення де-факто до стандартизованого де-юре. Інші фактори, що призводять до використання технологій, включають розробку ранніх «проривних» технологій, бізнес-моделі на основі ліцензування, наприклад, у безперервних напівпровідниках або науково-дослідних фірмах, що базуються на інтелектуальній власності [5].

Власне використання технології у виробничо комерційній діяльності передбачає, що нова технологія або її елементи стануть виробничим ресурсом у підприємства-розробника. При цій стратегії патентовласник є єдиним, хто отримує прибуток, єдиним гравцем на ринку, що надає йому можливості втримання монопольного стану на ринку [12].

Підприємство реалізуючи стратегію інноваційного розвитку повинно визначити патентну стратегію як один із основних напрямків діяльності. Правильно обрана патентна стратегія суттєво впливає на економічні показники діяльності підприємства та його конкурентоспроможність [29].

Сомайя Д. (Somaya D.) [13] визначає три широкі стратегічні підходи, які позначаються як «загальні патентні стратегії», а саме: пропрієтарна, оборонна і стратегія використання переваг. Тут простежуються зв'язки між патентними стратегічними діями та зусиллями фірм щодо розвитку і підтримки конкурентної переваги. Загалом існує три сфери патентної стратегії: набуття і підтримання чинності патентних прав, ліцензування (або спільне використання) патентів, а також захист прав на патенти і судові спори. Для стислості їх називають сферами прав, ліцензування та захисту прав.

Зокрема, спільне та антиспільне управління ресурсами кількома власниками відмічав Геллер М. А. (Heller M. A.) [30] (наприклад, спільне володіння патентами на винахід (корисну модель) як результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в будь-якій сфері технології). Спільне володіння патентами може означати їхню високу якість і, як наслідок, позитивний вплив на ефективність суб'єкта господарювання та позицію на ринку [31].

На думку Раггаван М., Джайн К., Джа С. К. (Raghavan M., Jain K., Jha S. K.), стратегічне управління патентами досі обмежувалося використанням переваг системи ІВ. У ньому все ще залишається прогалина щодо врахування ролі природи товарів у патентній стратегії та управлінні. І цінною стратегією було б виявлення і створення мережі взаємодоповнюючих постачальників спільного використання технологій. Науковці пропонують розглядати патентні пули у формі напівзагальних як механізм стратегічного присвоєння, який збалансовує технологічну стратегію, стратегію інтелектуальної власності та спільне надбання. Патентні пули традиційно використовувалися винахідниками для підтримки певної технологічної інновації. Розширення об'єктів патентування та ролі прав інтелектуальної власності, пов'язаних із торгівлею (TRIPS), призвело до різкого збільшення патентного захисту, що, у свою чергу, підвищило антиспільний ефект. Це переростає у збіг претензій і прав на всі патенти, зрештою закінчується судовим процесом контролю над ІВ, що дуже далеко від початкової мети технології та стратегії ІВ. Учасники патентного пулу дотримуються загальних налаштувань ліцензування й управління. Патентний пул функціонує як життєво важливий інтерфейс між технологіями і стратегією ІВ фірми [5].

Отже, виходячи з ракурсу підтримки певної технологічної інновації, розширення об'єктів патентування, захисту прав інтелектуальної власності, спільне використання технологій вказує на те, що існує співпраця в інноваціях між суб'єктами інноваційної діяльності, а патентні пули діють як важливий

взаємозв'язок між технологіями і стратегією ІВ підприємства.

Висновки. Оскільки технології залишаються важливими результатами науково-технічної діяльності, актуальними стратегічним ресурсами, то вельми важливо підприємству для утримання своїх конкурентних переваг поєднувати у своїй діяльності стратегію інтелектуальної власності, стратегію управління інтелектуальної власності на технологію та патентну стратегію як частини стратегії інтелектуальної власності. Зауважимо, що технологічна стратегія більше зосереджена на самій технології, яка є результатом науково-технічної діяльності або ресурсом (придбанні й використанні технології) та може бути залучена разом зі стратегією комерціалізації прав на технологію.

Поєднання різних стратегій управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин підприємством у своїй діяльності дозволить реалізувати поставлені стратегічні цілі для можливості стійкого та конкурентоспроможного існування, а також адаптації до швидких змін у межах появи нових технологій.

Наведені у цьому дослідженні види стратегій, яких може дотримуватися підприємство щодо використання прав на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин, не є остаточними та не вичерпують можливих критеріїв виділення інших видів стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Köhler J. et al. An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions.* 2019. Vol. 31. P. 1–32. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004.
2. Berggren C., Magnusson T., Sushandoyo D. Transition pathways revisited: Established firms as multi-level actors in the heavy vehicle industry. *Research Policy.* 2015. Vol. 44. no. 5. P. 1017–1028. DOI: https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.11.009.
3. Лазоренко Т. В. Сталий розвиток як основа економічного зростання підприємства. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 90-91. URL: http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230477.
4. Правова охорона інтелектуальної власності в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: колективна монографія за наук. ред. д.ю.н., проф. Н. Мироненко. Київ : Інтерсервіс, 2023. 468 с.
5. Raghavan M., Jain K., Jha S. K. Technology and intellectual property strategy of a firm: A view through the commons theory lens. *IIMB Management Review.* 2013. Vol. 25, no. 4. P. 213–227. DOI: https://doi.org/10.1016/j.iimb.2013.07.003.
6. Михайленко О. В. Формування стратегії розвитку підприємства. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор».* 2018. Випуск 3-2 (46). С. 34-39. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2018/46_2_2018/08.pdf.
7. Корнілова І. М., Оліх Л. А. Стратегічне управління інтелектуальною власністю організації в контексті процесного підходу. *Бізнес Інформ.* 2019. №11. С. 99–107. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_11_0_99_107. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-99-107.
8. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки. *Персонал*. 2016. № 11. С. 72-79. URL: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=399.
9. Itami H., Numagami T. Dynamic interaction between strategy and technology. *Strategic Management Journal*. 1992. Vol. 13. no. 2. P. 119–135. DOI: https://doi.org/10.1002/smj.4250130909.
10. Soares M. N., Kauffman M. E. Industry 4.0: Horizontal Integration and Intellectual Property Law Strategies In England. *Revista Opinião Jurídica (Fortaleza).* 2018. Vol. 16. no. 23. P. 268. DOI: https://doi.org/10.12662/2447-6641oj.v16i23.p268-289.2018.
11. Berge E., Kranakis E. Technology-dependent commons: The radio spectrum. *International Journal of the Commons.* 2011. Vol. 5. no. 1. P. 86. DOI: https://doi.org/10.18352/ijc.287.
12. Маслак В. М., Кобєлєва А. В., Перерва П. Г. Управління стратегіями комерціалізації інтелектуальних технологій. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. № 24. С. 12-17. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/8270cc92-9f01-4eba-986b-633864461737/content.
13. Somaya D. Patent strategy and management: an integrative review and research agenda. *Journal of Management.* 2012. Vol. 38. P. 1084-1114. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0149206312444447.
14. Чайкіна А.О., Шакун І.В. Особливості формування стратегії соціально-економічного розвитку сучасного підприємства. *Економіка та управління підприємствами.* 2017. № 13. С. 782-786. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/134.pdf.
15. Гарнага В. В. Стратегічне планування як основа сталого розвитку підприємства. *Ефективна економіка.* 2016. № 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5283.

16. Полюхович М. В. Конкурентна стратегія розвитку підприємства як сучасний ефективний інструмент менеджменту. *Modern Economics*. 2019. № 18(2019). С. 138-144. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-21.
17. Alfred D. Chandler Jr. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. Forgotten Books, 2018. 480 p. URL: https://mitpress.mit.edu/9780262530095/strategy-and-structure/
18. Andrews K.R. The Concept of Corporate Strategy, Dow Jones. in The Concept of Corporate Strategy, Homewood, IL: Dow Jones-Irwin, 1971. P. 18-46. URL: https://www.taylorfrancis.com/chapters/mono/10.4324/9781315253336-11/kenneth-andrews-1971-concept-corporate-strategy-concept-corporate-strategy-homewood-il-dow-jones-irwin-pp-18-46-peter-mckiernan.
19. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] Київ : Знання, 2006. 435 с.
20. Thompson A. A., Strickland A. J. Strategic Management : Concept and Cases / 4-th ed. University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas. 1987. 568 p.
21. Зарічна О. В. Роль стратегічного управління в діяльності підприємства в умовах сталого розвитку регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2014. Вип. 5. С. 295-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_5_35.
22. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник / Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко та ін. : за ред. проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 374 с. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f10814f3-44d4-4558-b79b-b763120e293a/content.
23. Перерва П.Г , Кобєлєва Т.О., Глізнуца М. Ю. Економічні показники та характеристики інтелектуальної власності. Розділ 7. Економіка інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність: магістерський курс : підручник / П. Г. Перерва та ін.; ред.: П. Г. Перерва, В. І. Борзенко, Т. О. Кобєлєва ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків: Планета-Прінт, 2019. 1002 с. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/286948068.pdf.
24. Сімсон О.Е. Технологія як об'єкт права інтелектуальної власності. *Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 91-річчю з дня народж. В. П. Маслова, м. Харків, 15 лют. 2013 р. Х. : Право, 2013. С. 188–192. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3737.
25. Падучак Б. М. Технологія як об'єкт цивільно-правових відносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 5 (49). С. 54-59. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2009_5/8.pdf.
26. Intellectual property rights strategy. An intellectual property rights strategy (IPR strategy) is a strategy for managing a company's intellectual property rights portfolio. Swedish Intellectual property office. URL: https://www.prv.se/en/knowledge-and-support/glossary/intellectual-property-rights-strategy/#:~:text=An%20intellectual%20property%20rights%20strategy,company's%20intellectual%20property%20rights%20portfolio.
27. Hax A. C., No M. Linking Technology and Business Strategies: A Methodological Approach and an Illustration. Perspectives in Operations Management. Boston, MA, 1993. P. 133–155. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-3166-1_8.
28. Chiesa V., V C. R&D Strategy & Organization: Managing Technical Change in Dynamic Contexts. Imperial College Press, 2001. 292 p.
29. Борзенко В. І. Вплив патентних технологій на конкурентоспроможність підприємства. *Сучасні тенденції розвитку української науки* : матеріали Всеукр. наук. конф., 26-27 травня 2017 р. Переяслав-Хмельницький : Кравченко Я. О., 2017. Вип. 3. С. 22-28. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4663c853-2feb-4206-bf92-cd42ba8fb814/content.
30. Heller M.A. The gridlock economy: how too much ownership wrecks markets, stops innovation, and costs lives. *Choice Reviews Online.* 2009. Vol. 46. no. 07. P. 46–3957–46–3957. DOI: https://doi.org/10.5860/choice.46-3957.
31. Briggs K. Co-owner relationships conducive to high quality joint patents. *Research Policy.* 2015. Vol. 44. no. 8. P. 1566–1573. DOI: https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.05.011.

REFERENCES

1. Köhler J. et al. An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions.* 2019, 31, 1–32. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004.
2. Berggren C., Magnusson T., Sushandoyo D. Transition pathways revisited: Established firms as multi-level actors in the heavy vehicle industry. *Research Policy.* 2015, 44 (5), 1017–1028. DOI: https://doi.org/10.1016/j.respol.2014.11.009.

3. Lazorenko T.V. Sustainable development as a basis for economic growth of the enterprise. *Economy, innovation, management: Problems and prospects*: Proceedings of the II International Scientific-Practical Conference. 2021. P. 90-91. URL: http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/230477 [in Ukrainian].
4. Legal protection of intellectual property in the context of European integration processes in Ukraine: a collective monograph under the scientific editorship of Doctor of Law, Professor N. Myronenko. Kyiv: Interservice, 2023. 468 p. [in Ukrainian].
5. Raghavan M., Jain K., Jha S. K. Technology and intellectual property strategy of a firm: A view through the commons theory lens. *IIMB Management Review.* 2013, 25 (4), 213–227. DOI: https://doi.org/10.1016/j.iimb.2013.07.003.
6. Mikhailenko O.V. Formation of the enterprise development strategy. *Scientific and production journal «Business Navigator».* 2018, 2-3 (46), 34-39. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2018/46_2_2018/08.pdf [in Ukrainian].
7. Kornilova I.M., Olikh L.A. Strategic management of the organization's intellectual property in the context of the process approach. *Business Inform.* 2019, 11, 99-107. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_11_0_99_107. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-11-99-107 [in Ukrainian].
8. Fedulova L. Strategy of intellectual property management in the conditions of innovative economy. *Personnel*. 2016, 11, 72-79. URL: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=399 [in Ukrainian].
9. Itami H., Numagami T. Dynamic interaction between strategy and technology. *Strategic Management Journal.* 1992, 13 (2), 119–135. DOI: https://doi.org/10.1002/smj.4250130909.
10. Soares M. N., Kauffman M. E. Industry 4.0: Horizontal Integration and Intellectual Property Law Strategies In England. *Revista Opinião Jurídica (Fortaleza).* 2018, 16 (23), 268. DOI: https://doi.org/10.12662/2447-6641oj.v16i23.p268-289.2018
11. Berge E., Kranakis E. Technology-dependent commons: The radio spectrum. *International Journal of the Commons.* 2011, 5 (1), 86. DOI: https://doi.org/10.18352/ijc.287.
12. Maslak V.M., Kobeleva A.V., Pererva P.G. Managing strategies for the commercialization of intellectual technologies. Economic Bulletin of NTUU «Kyiv Polytechnic Institute». 2022, 24,12-17. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/8270cc92-9f01-4eba-986b-633864461737/content [in Ukrainian].
13. Somaya D. Patent strategy and management: an integrative review and research agenda. *Journal of Management.* 2012, 38, 1084-1114. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0149206312444447.
14. Chaykina A.O., Shakun I.V. Peculiarities of forming a strategy for socio-economic development of a modern enterprise. *Economics and management of enterprises.* 2017, 13, 782-786. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/134.pdf [in Ukrainian].
15. Garnaga V. V. Strategic planning as a basis for sustainable development of the enterprise. *Effective economy.* 2016. 11. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5283 [in Ukrainian].
16. Polyukhovych M. V. Competitive strategy of enterprise development as a modern effective management tool. *Modern Economics.* 2019, 18, 138-144. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-21 [in Ukrainian].
17. Alfred D. Chandler Jr. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. Forgotten Books, 2018. 480 p. URL: https://mitpress.mit.edu/9780262530095/strategy-and-structure/
18. Andrews K.R. The Concept of Corporate Strategy, Dow Jones. in The Concept of Corporate Strategy, Homewood, IL: Dow Jones-Irwin, 1971. P. 18-46. URL: https://www.taylorfrancis.com/chapters/mono/10.4324/9781315253336-11/kenneth-andrews-1971-concept-corporate-strategy-concept-corporate-strategy-homewood-il-dow-jones-irwin-pp-18-46-peter-mckiernan.
19. Shvaika L.A. State regulation of the economy. Kyiv: Znannya, 2006. 435 p. [in Ukrainian].
20. Thompson A. A., Strickland A. J. Strategic Management : Concept and Cases / 4-th ed. University of Alabama, Business Publication Inc., Plano, Texas. 1987. 568 p.
21. Zarichna O. V. The role of strategic management in the activities of the enterprise in the conditions of sustainable development of the region. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine.* 2014, 5, 295-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_5_35 [in Ukrainian]
22. Intellectual property and patent law : textbook / N. Bilousova, N. Havrushkevych, M. Danylchenko and others : edited by Prof. P. Tsybulov and Associate Professor A. Romashko. Kyiv : Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Polytechnic Publishing House, 2021. 374 p. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f10814f3-44d4-4558-b79b-b763120e293a/content [in Ukrainian].
23. Pererva P.G., Kobeleva T.O., Gliznutsa M.Yu. Economic indicators and characteristics of intellectual property. Chapter 7. Economics of intellectual property. Intellectual property: master's course: textbook / P.G. Pererva et al. Kharkiv: Planeta-Print, 2019. 1002 p. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/286948068.pdf [in Ukrainian]

24. Simson O.E. Technology as an object of intellectual property rights. Actual problems of science and practice of civil, housing and family law: materials of the international scientific and practical conference, devoted to the 91st anniversary of V.P. Maslov. 91st anniversary of V. P. Maslov, Kharkiv, February 15, 2013. Kharkiv: Pravo, 2013. p. 188-192. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3737 [in Ukrainian].
25. Paduchak B. M. Technology as an object of civil law relations. *Theory and practice of intellectual property*. 2009. № 5 (49). C. 54-59. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2009_5/8.pdf [in Ukrainian].
26. Intellectual property rights strategy. An intellectual property rights strategy (IPR strategy) is a strategy for managing a company's intellectual property rights portfolio. Swedish Intellectual property office. URL: https://www.prv.se/en/knowledge-and-support/glossary/intellectual-property-rights-strategy/#:~:text=An%20intellectual%20property%20rights%20strategy,company's%20intellectual%20property%20rights%20portfolio.
27. Hax A. C., No M. Linking Technology and Business Strategies: A Methodological Approach and an Illustration. *Perspectives in Operations Management*. Boston, MA, 1993. P. 133–155. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4615-3166-1_8.
28. Chiesa V., V C. R&D Strategy & Organization: Managing Technical Change in Dynamic Contexts. Imperial College Press, 2001. 292 p.
29. Borzenko V. I. The impact of patent technologies on the competitiveness of the enterprise. *Modern trends in the development of Ukrainian science* : materials of the All-Ukrainian scientific conference, May 26-27, 2017. Pereiaslav-Khmelnytskyi: Kravchenko Y. O., 2017, 3, 22-28. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4663c853-2feb-4206-bf92-cd42ba8fb814/content [in Ukrainian].
30. Heller M.A. The gridlock economy: how too much ownership wrecks markets, stops innovation, and costs lives. *Choice Reviews Online.* 2009, 46(7), 46–3957. DOI: https://doi.org/10.5860/choice.46-3957.
31. Briggs K. Co-owner relationships conducive to high quality joint patents. *Research Policy.* 2015, 44 (8), 1566–1573. DOI: https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.05.011.

ROZGHON OLHA

PhD in Law, Associate Professor, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

STRATEGIC MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY FOR TECHNOLOGY AS AN OBJECT OF CIVIL LAW RELATIONS

Problem setting. The emergence of new technologies, competition, and market instability necessitate solving the problems of adapting an enterprise to external changes in the process of achieving strategic goals to ensure a sustainable and competitive existence, as well as adapting to rapid changes in the context of new technologies. However, strategic management of intellectual property for technology as an object of civil law relations by an enterprise on the basis of a single strategy is not always effective.

Analysis of recent researches and publications on the topic shows that many scholars have studied the theoretical, methodological and practical essence of intellectual property strategies and intellectual property management. Thus, the type and nature of the interaction between technology and strategy have been effectively considered by Itami H., Numagami T. Raghavan M., Jain K., Jha S. K., considering the interaction of strategy and technology, based their conclusions on an interdisciplinary study of the strategy of sharing and intellectual property. Soares M. N., Kauffman M. E. developed an intellectual property strategy based on the company's strategy and business model. Berge E., Kranakis E. in their publication tried to change the position of intellectual property from its current role as a factor of static capital (monopolistic power of the innovator) to a factor of dynamic efficiency (knowledge available to the public for further research). The authors also emphasized the effectiveness of the technology strategy and its coordination with the intellectual property strategy. Maslak V. M., Kobeleva A. V. and Pererva P. G. analyzed the most commonly used strategies for technology commercialization. Somaya D. made a study of patent strategy. Chaikina A. O., Shakun I. V. paid attention to the strategy of socio-economic development of the enterprise. The following scholars have devoted their works to the problems of strategic management and planning of enterprise development: Mikhailenko O. V., Garnaga V. V., Polyukhovych M. V. The issues of strategic management of intellectual property were studied by Kornilova I. M., Olikh L. A., Fedulova L. I. However, there are a number of unresolved issues related to the lack of a unified view of IP

strategies, strategic management of technologies as IPR at an enterprise, uncertainty of factors influencing the effectiveness of the technology strategy and its alignment with the IP strategy, and debate on approaches to the formation and implementation of various IP management strategies at an enterprise.

The purpose of the research is to determine the aspects of strategic management of intellectual property rights to technology as an object of civil law relations**.** And the focus of this study will be on an enterprise which will use strategic management of intellectual property for technology as an object of civil law relations in its activities. The novelty of the work lies in the author's determination of the specifics of combining by an enterprise in its activities of intellectual property management strategies for technology as an object, which will allow to realize the set strategic goals for sustainable and competitive existence, as well as adaptation to rapid changes within the framework of new technologies.

Article's main body. The study has led to the conclusion that a meaningful definition of strategy can be a tool for achieving goals. The article emphasizes that, from the perspective of supporting a particular technological innovation, expansion of patentable objects, protection of intellectual property rights, and sharing of technologies indicate that there is cooperation in innovation between the subjects of innovation activity, and patent pools act as an important link between technologies and the intellectual property strategy of an enterprise.

Conclusions and prospects for development. It is determined that since technologies remain important results of scientific and technical activities and relevant strategic resources, it is very important for an enterprise to combine in its activities an intellectual property strategy, a strategy for managing technological intellectual property and a patent strategy as part of an intellectual property strategy to maintain its competitive advantages. It is noted that the technology strategy is more focused on the technology itself, which is the result of scientific and technical activities or a resource (acquisition and use of technology) and can be involved together with the strategy of commercialization of technology rights.

The combination of various strategies for managing intellectual property rights to technology as an object of civil law relations by an enterprise in its activities will allow it to realize its strategic goals of sustainable and competitive existence, as well as adaptation to rapid changes in new technologies.

The types of strategies that an enterprise may implement with regard to the use of rights to technology as an object of civil law relations presented in this study are not exhaustive and do not exhaust the possible criteria for allocating other types of strategies. Prospects for further research are the criteria for allocating other types of strategies for combining the use of technology rights as an object of civil law relations.

Key words: technology, intellectual property, strategy, enterprise, strategic intellectual property management, patent pool, technology transfer.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Розгон О. В. Стратегічне управління інтелектуальною власністю на технологію як об'єкт цивільно-правових відносин. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 16–25.

ЧУБЕНКО ВІРА АНАТОЛІЇВНА
кандидат юридичних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України

УДК 346.5:338.2
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-3

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В СИСТЕМІ СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ГЛИБОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ[1]

Розвиток інновацій є важливим завданням держави, а особливо з огляду на необхідність відбудови України в повоєнний період. Європейським Союзом докладається значних зусиль та використовується безліч інструментів з метою стимулювання інноваційної діяльності. Одним з таких інструментів, який широко застосовується для розвитку інновацій, є інститут публічних закупівель, про що підкреслюється в директивах ЄС щодо публічних закупівель. Особливу цікавість зазначене питання викликає, зважаючи на те, що ЄС має намір очолити нову хвилю інновацій – глибокотехнологічні інновації, в тому числі, застосовуючи інструмент публічних закупівель.

Статтю присвячено дослідженню питання правового регулювання публічних закупівель як засобу державного регулювання, спрямованого на стимулювання інноваційної діяльності у Європейському Союзі. Проаналізовано значення закупівель державою готових інновацій рішень, а також науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, результатом яких може бути інноваційна продукція. Наведені основні види закупівель інновацій, передбачені європейськими регуляторними актами. Встановлено, що ризиковість та капіталоємність глибокотехнологічних інновацій, свідчать про те, що основним рушієм, каталізатором та ініціатором їх розвитку може виступити держава, застосовуючи механізм державного замовлення.

Досліджено питання наявності правового регулювання застосування інструменту публічних закупівель для стимулювання розвитку глибокотехнологічних інновацій в українських законодавчих актах. Наведені основні правові проблеми використання такого інструменту в нашій державі, в тому числі, в аспекті гармонізації законодавства у сфері публічних закупівель з відповідними директивами ЄС. Досліджено та акцентовано на основних перевагах положень Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, якою передбачені початкові етапи у запровадженні підходів до стимулювання інноваційної діяльності через публічні закупівлі.

Ключові слова: публічні закупівлі, глибокотехнологічні інновації, інноваційна діяльність.

Постановка проблеми. Європейським Союзом досить давно приділяється особлива увага стимулюванню інноваційної діяльності шляхом використання публічних закупівель. Вказане підкреслюється як в директивах ЄС в сфері публічних закупівель, так і в своєрідних програмних документах, щодо розвитку інновацій в Європейському Союзі, зокрема, нової хвилі глибокотехнологічних інновацій. Водночас, в Україні інститут публічних закупівель, на даний час, використовується лише як інструмент економії державних коштів та запобігання корупційним проявам. Таким чином, виникає необхідність в дослідженні питання публічних закупівель як засобу державного регулювання інновацій загалом, а також як можливого інструменту для стимулювання глибокотехнологічних інновацій в Україні, в тому числі, враховуючи досвід ЄС, зокрема, і для повоєнної відбудови нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деяким окремим аспектам питання стимулювання інновацій через механізм публічних закупівель приділялась увага в роботах – В.К. Малолітневої, Л.О. Березовської, А.В. Кириченко, С.Р. Карпенком та інших. Разом з тим, питання стимулювання нової хвилі глибокотехнологічних інновацій, застосовуючи інструмент державного замовлення, потребує більш детального дослідження як окремого явища, в тому числі, в аспекті гармонізації українського законодавства з директивами ЄС у сфері публічних закупівель.

Метою статті є визначення місця інституту публічних закупівель як інструменту стимулювання розвитку глибокотехнологічних інновацій в Україні,

[1] Стаття виконана в межах фундаментальної теми дослідження «Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів», номер державної реєстрації РК УкрІНТЕІ № 0120U104786.

 © Чубенко В. А., 2024

а також аналіз нормативно-правового забезпечення використання публічних закупівель як засобу регулювання інноваційної діяльності в Європейському Союзі та в Україні, в тому числі, в аспекті необхідності гармонізації законодавства України до права ЄС.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних засобів державного регулювання розвитку інновацій в питанні повоєнної відбудови України може виступити інститут публічних закупівель інновацій, що також обумовлено необхідністю гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС.

Вказане, зокрема, підкреслюється і в Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.02.2024 № 76-р (далі – Стратегія реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки), згідно якої, однією з основних проблем, що зберігається і потребує розв'язання, є необхідність в подальшій гармонізації законодавства України з директивами ЄС щодо публічних закупівель. Крім того, нові реалії та виклики сьогодення, що є наслідком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, вимагають створення умов для ефективної реалізації проектів, пов'язаних з відбудовою України [1].

Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами (стаття 148), передбачено мету послідовного наближення законодавства України у сфері державних закупівель до acquis ЄС у сфері державних закупівель, що супроводжуватиметься інституційною реформою та створенням ефективної системи державних закупівель на основі принципів, якими регулюються державні закупівлі Сторони ЄС, а також понять та визначень, встановлених у відповідних директивах ЄС [2].

Так, відповідно до преамбули Директиви про публічні закупівлі 2014/24/ЄС дослідження та інновації, включаючи еко-інновації та соціальні інновації, є одними з головних рушійних сил майбутнього. Органи державної влади повинні якнайкраще стратегічно використовувати державні закупівлі для стимулювання інновацій [3].

Крім того, в Новому європейському порядку денному інновацій від 05.07.2022 (Повідомлення Європейської Комісії COM/2022/332) [4], Європейським Союзом також особливу роль відведено флагману сприяння глибоким технологічним (глибокотехнологічним, deep tech) інноваціям через державні закупівлі. Так, згідно вказаного документу Європейською Комісією заплановано запровадження пілотної консультативної служби, яка серед іншого займатиметься питаннями підтримки дій та програм, пов'язаних з державними закупівлями та експериментами з передовими цифровими технологіями державними органами в контрольованих середовищах (регуляторних пісочницях). Крім того, така служба, виступатиме посередником між державними замовниками та інноваційними постачальниками, а також займатиметься оцінкою застосування процедури інноваційного партнерства, процедури докомерційних закупівель (в частині застосування державних закупівель, що сприяють інноваційному розвитку) тощо.

Тобто, в Європейському Союзі публічні закупівлі є не лише давнім інструментом стимулювання інноваційної діяльності, а й знайшли своє відображення в намаганні ЄС очолити нову хвилю інновацій – глибокотехнологічних інновацій. Адже, відповідно до Нового європейського порядку денного інновацій основну увагу акцентовано на наближенні глибокотехнологічних інновацій, а будь-які виклики, переваги та планування інноваційного порядку денного, орієнтовані на розвиток таких інновацій, при цьому, публічні закупівлі є одним із інструментів (флагманів) досягнення вказаної мети.

Слід зазначити, що в роботі не досліджується питання різниці між дефініціями державних та публічних закупівель, а тому наведені поняття використовуються як близькі за своїм значенням.

В аспекті визначення ролі публічних закупівель в системі створення умов для розвитку глибокотехнологічних інновацій, доцільно надати характеристику глибокотехнологічним інноваціям, як нової хвилі інновацій, які ґрунтуються на передовій науці, технологіях та інженерії, в переважній більшості є фізичними продуктами, часто поєднують досягнення фізичної, біологічної та цифрової сфер і мають потенціал для надання трансформаційних рішень на глобальні виклики людства [5, с. 15]. Перелік найперспективніших та основних сфер deep tech інновацій включає передові матеріали та виробництво; аерокосмічну промисловість, в тому числі, дрони; штучний інтелект і машинне навчання; біотехнології; блокчейн; Веб 3.0; електроніку; фотоніку; квантове обчислення; робототехніку; напівпровідники (мікросхеми); стійку зелену енергетику та чисті технології [6].

Глибинні технології є революційними, кардинальними та руйнівними, але для їх адаптації до умов ринку потрібно багато часу, вони вимагають великих капіталовкладень і можуть бути реалізовані у майбутньому лише за наявності технічних та бізнес-експертів, які можуть підтримувати значний обсяг необхідних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт [7, с. 16].

На нашу думку, саме вказані ознаки, зокрема ризиковість та капіталоємність, і свідчать про те, що основним рушієм, каталізатором та ініціатором роз-

витку глибокотехнологічних інновацій може виступити держава, в тому числі, шляхом застосування інструменту державного замовлення.

Аналогічна позиція викладена і в Робочому документі Нового європейського порядку денного інновацій (SWD/2022/187 фінал від 05.07.2022) [8], де зазначається, що державний сектор може використовувати інноваційні закупівлі як потужний інструмент попиту для вирішення суспільних проблем, і таке використання суспільного попиту як двигуна для розвитку, впровадження та розповсюдження інновацій привернуло інтерес як на рівні ЄС, так і на національному рівнях. На рівні ЄС з 2013 року Європейська комісія поступово посилює фінансові стимули ЄС для закупівель інновацій. Також накопичуються докази позитивного впливу закупівель інновацій як на державних покупців, так і на компанії-учасники та дослідників. Стверджується, що інноваційні закупівлі позитивно впливають на приватні витрати на дослідження та інноваційну діяльність та успіх комерціалізації інновацій, а також видається, що інноваційні державні закупівлі можуть бути більш ефективними, ніж гранти на дослідження та розробки, у стимулюванні приватних витрат на інновації. Нещодавні дослідження показують надійний зв'язок між часткою державних закупівель для інновацій у державних закупівлях і ВВП на душу населення для 30 європейських країн [8].

Як приклад, в ЄС, в контексті розгляду публічних закупіель як засобу стимулювання та розвитку інновацій, особлива увага приділяється передкомерційним закупівлям та процедурі інноваційного партнерства. Зазначається, що особливість таких програм у ЄС полягає у тому, що вони здійснюються за спеціальними правилами, і не охоплюються детальними правилами Директив ЄС про публічні закупівлі та Угодою СОТ про державні закупівлі, що дозволяє встановлювати обмеження щодо участі у таких закупівлях лише суб'єктами господарювання з ЄС [9, с. 140].

Найбільш популярним засобом для стимулювання розвитку інновацій, яких ще немає на ринку, в ЄС виступають перед-комерційні закупівлі. Згідно із визначенням Європейської Комісії,. це закупівлі досліджень та розробки нових інноваційних рішень, перед тим, як вони стають комерційно доступними. Такі закупівлі виступають спеціальним засобом закупівлі наукових (науково-технічних) робіт [9, с. 142].

Сутність же інноваційного партнерства полягає в тому, що останнє складається із послідовних етапів, починаючи від проведення науково-дослідних робіт і закінчуючись, але не обов'язково, виробництвом та поставкою продукції. Оскільки інноваційне партнерство передбачає створення принципово нової продукції, якої ще немає на ринку, замовник зобов'язаний визначити проміжні завдання, які мають бути виконані учасником-партнером і за які має бути передбачено оплату [10].

При наведених значних зусиллях ЄС в зазначеному питанні, Європейською Комісією стверджується [8], що потенціал державних закупівель для виведення на ринок інноваційних рішень не повністю використовується в Європі та, відповідно, ставляться цілі для більш широкого їх застосування для розвитку вже глибокотехнологічних інновацій.

В Україні вказаний інструмент публічних закупівель, незважаючи на весь позитивний досвід ЄС, майже не використовується навіть для розвитку інновацій, не беручи до уваги, глибокотехнологічні інновації. На відміну від країн ЄС, в нашій державі майже відсутня практика державних закупівель інновацій, а державні установи не довіряють інноваційним рішенням як таким, не дбають про рівень безпеи цих розробок, оскільки часто глибоко не досліджують їх користь [10]. Визначені ж в законодавстві України про публічні закупівлі положення відображають підхід до публічних закупівель як до засобу раціонального та ефективного використання державних коштів [11, с. 24].

Зокрема, Закон України «Про публічні закупівлі» (далі - Закон) визначає правові та економічні засади здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для забезпечення потреб держави, територіальних громад та об'єднаних територіальних громад, а основною його метою є забезпечення ефективного та прозорого здійснення закупівель, створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель, запобігання проявам корупції у цій сфері, розвиток добросовісної конкуренції [12]. Водночас, беручи до уваги принципи публічних закупівель, передбачені вказаним законодавчим актом (добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія, ефективність та пропорційність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників та рівне ставлення до них; об'єктивне та неупереджене визначення переможця процедури закупівлі/спрощеної закупівлі; запобігання корупційним діям і зловживанням), будь-які положення щодо використання публічних закупівель для стимулювання інновацій, взагалі відсутні.

Про певну можливість застосування спеціальної процедури закупівель інноваційних технологій можна говорити в контексті статті 34 Закону. Згідно останньої, у разі неможливості визначити необхідні технічні, якісні характеристики (специфікації) робіт або визначити вид послуг і для прийняття рішення про закупівлю необхідно провести переговори з учасниками процедури закупівлі, а також за наявності умови, що виконання договору про закупівлю пе-

редбачає розробку проекту виконання робіт (надання послуг) або використання нових інноваційних технологій, може застосовувати процедура конкурентного діалогу. Така процедура публічної закупівлі, за свою сутністю, справді є нетиповою, однак вказане жодним чином не свідчить про системність та спрямованість інституту публічних закупівель на розвиток інновацій, в тому числі, глибокотехнологічних.

Існує велика вірогідність, що певні кроки у вказаному напрямку, нашою державою все-таки будуть зроблені, зокрема, і як реакція на зміни, пов'язані із збройною агресією та воєнним станом, а також необхідністю подальшої відбудови. Так, згідно Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, на сьогодні потребують подальшого узгодження норми Закону та директив ЄС з питань публічних закупівель, зокрема щодо переліку виключень незастосування Закону під час закупівлі товарів, робіт та послуг, впровадження конкурентної процедури з переговорами, динамічних систем закупівель, процедури інноваційного партнерства, конкурсів проектів, кваліфікаційних систем.

Водночас, Операційним планом реалізації у 2024-2025 роках зазначеної вище Стратегії [1], в рамках гармонізації законодавства України у сфері публічних закупівель з відповідними директивами ЄС, в першому кварталі 2024 року заплановано розроблення законопроекту щодо запровадження, в тому числі, процедури інноваційного партнерства (з урахуванням статті 31 Директиви 2014/24/ЄС, статті 49 Директиви 2014/25/ЄС), визначення порядку проведення конкурсів проектів (з урахуванням статті 80 Директиви 2014/24/ЄС) тощо.

Хоча до цього часу вказаний законопроект ще не поданий, а сама процедура інноваційного партнерства, без зміни пріоритетів та принципів публічних закупівель, є дещо обмеженим інструментом, порівняно з прикладом ЄС, все-таки зазначені наміри є обнадійливими.

Висновки. Підсумовуючи, доцільно зазначити, що в українському законодавстві, незважаючи на його гармонізацію та адаптацію до права ЄС, відсутні спеціальні положення щодо закупівель інновацій. В чинних нормативно-правових актах про публічні закупівлі не визначено будь-якої іншої мети, окрім запобігання корупційним ризикам, а також економії коштів відповідних суб'єктів. Водночас, в Європейському Союзі існує досить ґрунтовний та узгоджений підхід, згідно якого саме публічні закупівлі є важливим та дієвим інструментом розвитку інновацій, зокрема, і глибокотехнологічних. При цьому, публічні закупівлі як готових інновацій, так і науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що є передумовою створення інноваційних продуктів, здійснюються за особливими процедурами. Україна потребує більш ретельного врахування вказаної практики, оскільки післявоєнне відновлення потребує особливих інноваційних рішень, які можуть бути віднайдені, в тому числі, із застосуванням публічних закупівель. Позитивним елементом у досягненні вказаного вбачається схвалення Стратегії реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки, якою передбачені початкові етапи у запровадженні підходів до стимулювання інноваційної діяльності через публічні закупівлі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія реформування системи публічних закупівель на 2024-2026 роки та затвердження операційного плану з її реалізації у 2024-2025 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02 лютого 2024 р. № 76-р. *Офіційний вісник України.* 2024. № 18. С. 79. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-р#Text.
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86#w1_51.
3. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024.
4. The Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM/2022/332 final of 05 July 2022: A New European Innovation Agenda. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0332.
5. Чубенко В. А. Правові аспекти deep tech інновацій в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Право та інновації.* 2023. № 3 (43). С. 13–18. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-2.
6. The EIT Glossary. 2022. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2022/12/19/Slovn.term.EIT.19.12.2022.pdf.
7. Хаустов М. М. Розвиток стартапів у сфері енергетики: світовий досвід і можливості для України. *Проблеми економіки.* 2022. № 4 (54). С. 13–24.
8. European Commission Staff Working Document Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the

Regions A New European Innovation Agenda. SWD/2022/187 final. 05.07.2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022SC0187#footnoteref155.
9. Малолітнева В. К. Публічні закупівлі для розвитку інновацій як засіб підвищення якості життя в Україні: аналіз зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 58, том 1. С. 140-147.
10. Березовська Л. О., Кириченко А. В. Державні закупівлі як інструмент стимулювання розвитку інновацій. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-4.
11. Карпенко С. Р. Державно-приватне партнерство в космічній галузі України як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 21-26.
12. Про публічні закупівлі : Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. С. 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text.

REFERENCES

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine Strategy for reforming the public procurement system for 2024-2026 and approval of the operational plan for its implementation in 2024-2025, No. 76-p (2024, February 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2024-p#Text [in Ukrainian].
2. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand, No. 984_011 (2014, June 27). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86#w1_51 [in Ukrainian].
3. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0024.
4. The Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM/2022/332 final of 05 July 2022: A New European Innovation Agenda. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0332.
5. Chubenko, V. A. (2023). Legal aspects of deep tech innovations in Ukraine in the context of European integration processes. *Pravo ta innovatsii*, *3* (43), 13–18. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-2 [in Ukrainian].
6. The EIT Glossary. 2022. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2022/12/19/Slovn.term.EIT.19.12.2022.pdf.
7. Khaustov, M. M. (2022). Development of startups in the field of energy: global experience and opportunities for Ukraine. *Problemy ekonomiky, 4* (54), 13–24 [in Ukrainian].
8. European Commission Staff Working Document Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions A New European Innovation Agenda. SWD/2022/187 final. 05.07.2022. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022SC0187#footnoteref155 (
9. Malolitneva, V. K. (2019). Public procurement to develop innovation as a means of improving the quality of life in Ukraine: Analysis of foreign experience. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Issue 58, Vol. 1, 140–147 [in Ukrainian].
10. Berezovska, L. O. & Kyrychenko, A. V. (2022). Public procurement as a tool for stimulating innovation development. *Ekonomika ta suspilstvo*, *43*. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-4 [in Ukrainian].
11. Karpenko, S. R. (2023). Public-private partnership in the space industry of Ukraine as an object of administrative and legal regulation. *Pravova pozytsiia*, *1* (38), 21–26 [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine On public procurement, No. 922-VIII (2015, December 25). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text [in Ukrainian].

CHUBENKO VIRA

PhD in Law, Research Assistant of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

PUBLIC PROCUREMENT IN THE SYSTEM OF CREATING CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF DEEP TECH INNOVATIONS IN UKRAINE

Problem setting. The European Union has long been paying special attention to stimulating innovative activity through the use of public procurement. This is emphasized both in EU directives in the field of public procurement and in specific program documents regarding the development of innovations in the European Union, in particular the new wave of deep technological innovations. At the same time, in Ukraine, the public procurement institute is currently used only as a tool for saving public funds and preventing corruption. Thus, there is a need to study the issue of public procurement as a means of state regulation of innovations in general, as well as a possible tool for stimulating deep technological innovations in Ukraine, including, considering the experience of the EU, in particular, and for the post-war reconstruction of our state.

Analysis of recent researches and publications. Some separate aspects of the issue of innovation stimulation through the mechanism of public procurement were given attention in the works – V.K. Malolitneva, L.O. Berezovska, A.V. Kyrychenko, S.R. Karpenko and others. At the same time, the issue of stimulating a new wave of deep tech innovations, using the instrument of state procurement, requires a more detailed study as a separate phenomenon, including in the aspect of harmonizing Ukrainian legislation with EU directives in the field of public procurement.

Purpose of the research is to determination of the place of the institution of public procurement as a tool for stimulating the development of deep tech innovations in Ukraine, as well as an analysis of the legal support for the use of public procurement as a regulation of innovative activity in the European Union and in Ukraine, including in the aspect of the need to harmonize Ukrainian legislation with EU rights.

Article's main body. The article is devoted to the study of the issue of legal regulation of public procurement as a means of state regulation aimed at stimulating innovative activity in the European Union. The value of state purchases of ready-made innovative solutions, as well as research and development works, the result of which can be innovative products, is analyzed. The main types of procurement of innovations provided for by European regulatory acts are given. It has been established that the riskiness and capital intensity of deep tech innovations indicate that the main driver, catalyst, and initiator of their development can be the state, using the mechanism of the state order.

The issue of legal regulation of the use of the public procurement tool to stimulate the development of deep technological innovations in Ukrainian legislative acts has been investigated. The main legal problems of using such a tool in our country are presented, including in the aspect of harmonization of legislation in the field of public procurement with relevant EU directives.

Conclusions and prospects for the development. In Ukrainian legislation, despite its harmonization and adaptation to EU law, there are no special provisions regarding procurement of innovations. At the same time, in the European Union there is a thorough and consistent approach, according to which public procurement an important and effective tool for the development of innovations, in particular, deep tech innovations. Ukraine needs more careful consideration of this practice, since post-war reconstruction requires special innovative solutions that can be found, including, with the use of public procurement.

Key words: public procurement, deep tech innovations, innovative activity.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Чубенко В. А. Публічні закупівлі в системі створення умов для розвитку глибокотехнологічних інновацій в Україні. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 26–31.

ГОЛОВАЩЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

УДК 330.341.1
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-4

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ[1]

Стаття присвячена аналізу проблем у науково-дослідній сфері, враховуючи різноманітні виклики та загрози, що існують на сучасному етапі, а також аналізу необхідних дій держави та інститутів громадянського суспільства, спрямованих на їх вирішення. Зазначається, що в умовах глобалізації наука, інновації та проведення досліджень сприяють розвитку держави, суспільства та економіки, нові знання впливають на покращення в усіх сферах суспільного розвитку. Акцентується увага на тому, що нестабільність наукової сфери та дослідницької кар'єри є широко поширеним явищем, яке стало головною проблемою наукової політики не лише в країнах Європи. Окреслюються різні варіанти, за допомогою яких країни намагаються вирішити проблему нестабільності науково-дослідницької сфери, які складаються із узагальнення отриманого досвіду та формування загальних політичних рекомендацій. Для кожного з них існує низка варіантів політики, які підходять у відповідних національних або інституційних контекстах. Зазначається, що за допомогою інститутів громадянського суспільства та фандрайзингу можна знизити витрати на дослідження, що дозволить провести більше досліджень з обмеженими ресурсами, що є особливо актуальним для багатьох проектів. Робиться висновок, що для вирішення усіх окреслених проблем необхідні спільні зусилля з боку наукової спільноти, суспільства в цілому, органів публічної влади та приватного сектору. Тільки за умови скоординованої роботи можна буде забезпечити стійкий розвиток науки та досліджень у Європі та усьому світі.

Ключові слова: науково-дослідна діяльність, дослідницькі інфраструктури, проблеми у науково-дослідній сфері, Європейський дослідницький простір, держава, інститути громадянського суспільства, фандрайзинг, волонтерські організації.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації наука, інновації та проведення досліджень сприяють розвитку держави, суспільства та економіки. Нові знання впливають на покращення в усіх сферах суспільного розвитку. Сучасні дослідницькі інфраструктури відіграють ключову роль у вирішенні актуальних проблем, з якими стикається наука у сучасних умовах. Вони сприяють досягненню вагомих результатів у фундаментальних наукових дослідженнях та розвитку передових технологій у Європейському дослідницькому просторі. Країни Європейського Союзу об'єднують зусилля для підтримки, розвитку, модернізації та консолідації загальноєвропейських дослідницьких інфраструктур. Це робиться з метою оптимізувати їх використання для вирішення основних наукових і суспільних проблем, серед яких кліматичні зміни, зростання бідності та нерівності, пандемії, війни, продовольча безпека, енергетична криза тощо. Важливим аспектом є забезпечення доступу до цифрових ресурсів і масової обробки даних. Відповідні Рамкові програми з наукових досліджень та інновацій підтримують передові дослідження та проривні наукові ідеї, об'єднують найкращих дослідників з Європи та за її межами, забезпечуючи їх необхідними навичками та доступом до сучасної науково-дослідницької інфраструктури. Однак, незважаючи на значні зусилля, залишається актуальним питання вирішення проблем, з якими стикається науково-дослідна сфера у сучасних умовах.

Метою статті є аналіз актуальних проблем, з якими стикається наука у сучасних умовах, взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, спрямовану на вирішення проблем у науково-дослідній сфері, враховуючи виклики та загрози, що існують на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні аспекти розвитку інноваційних систем, наукової сфери та дослідницьких інфраструктур країн

[1] Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури» (РК УкрІНТЕІ № 0121U113768).

 © Головащенко О. С., 2024

Європейського Союзу та України є темою для досліджень низки зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких Б. Фехер, М. Маццукато, Ю. В. Георгієвський, С.В. Глібко, О.А. Довгаль, А.М. Любчич, О.В. Розгон, Л. Шаповалова, та інші.

Виклад основного матеріалу. Наукові досягнення та поточні наукові дослідження вимагають більш передових технологій, більш складного обладнання та потужніших обчислювальних центрів. Європа має багату дослідницьку інфраструктуру, яка протягом багатьох років була основою для значних наукових досягнень, проте, світ постійно змінюється, і постають нові виклики, такі як зміна клімату, пандемії, кібербезпека, що потребує нових знань та інновацій. Європейська дослідницька інфраструктура має значний потенціал для просування наукових знань та інновацій. Інвестиції в розвиток та модернізацію дослідницької інфраструктури, а також оптимізація та консолідація вже існуючих можливостей зроблять Європейський дослідницький простір ще більш привабливим для дослідників з усього світу.

Незважаючи на багаторічні спроби та величезний потенціал, Східна Європа відстає від Заходу, коли мова йде про ефективність досліджень та інновацій. Наприклад, лише 5,7% Рамкової програми ЄС «Горизонт 2020» було спрямовано на цей регіон, що спричинило значну політичну напругу. Європейська комісія намагалася вирішити це питання частково через «Horizon Europe» із програмою «розширення та зміцнення» для розширення мереж і платформ співпраці в ЄС [1]. Паралельно з цим, було бачення відновлення Європейського дослідницького простору, спрямованого на створення єдиного ринку для науково-дослідницьких робіт, щоб допомогти збільшити державні та приватні інвестиції та прискорити реформи національних систем і політики.

У свою чергу, Україна також забезпечує інтеграцію національного дослідницького простору до Європейського дослідницького простору шляхом реалізації низки його пріоритетів [2]. Проте реалізація цих планів опинилась під загрозою після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року, яке згубно вплинуло на наукову сферу, як в Україні, так і в усьому світі. Наслідки цього вторгнення відчуваються найгостріше в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які знаходяться найближче до зони конфлікту. Як зазначив Президент Міжнародної наукової ради (ISC) Пітер Глюкман, Україна переживає надзвичайну кризу екзистенційного масштабу для своїх громадян, для своєї інфраструктури, включаючи як фізичну, так і людську інфраструктуру освіти та науки. Але ця криза має екзистенційні наслідки значно ширшого масштабу. Потенціал глибоких і тривалих геостратегічних розбіжностей, які виникли в даний час, матимуть значний вплив не лише на геостратегічні питання, але й на найважливіші глобальні питання, включаючи сталий розвиток дослідницьких інфраструктур [3, с. 3]. Вивчення наукового досвіду та ресурсів, необхідних для стимулювання, інкубації та координації ефективних міжнародних дій з питань наукового та суспільного значення є необхідним в сучасних умовах.

На сьогодні нестабільність дослідницької кар'єри є широко поширеним явищем, яке стало головною проблемою наукової політики не лише в країнах Центральної та Східної Європи. Пандемія Covid-19 та війна в Україні лише погіршила ситуацію. Як наслідок, багато підприємств і благодійних фондів скоротили свої інвестиції в дослідження, що спричинило скорочення альтернативних варіантів кар'єри. Однак, важливо зазначити, що проблема нестабільності дослідницької кар'єри існувала задовго до цих подій, а у багатьох країнах наукова політика не була спрямована на створення сприятливих умов для розвитку науки. Саме тому, на нашу думку, із розв'язанням цієї проблеми має відбутись підвищення стійкості наукових дослідницьких систем, що, у свою чергу, краще підготує їх до подолання майбутніх потрясінь.

Існують різні варіанти, за допомогою яких країни намагаються вирішити проблему нестабільності науково-дослідницької сфери, які складаються із узагальнення отриманого досвіду та формування загальних політичних рекомендацій. Для кожної рекомендації існує низка варіантів політики, які більш-менш підходять у відповідних національних або інституційних контекстах. Багато з цих варіантів уже певною мірою застосовуються в країнах. Наступні дев'ять рекомендацій щодо зменшення нестабільності дослідницької кар'єри з'явилися на основі аналізу даних та огляду викликів і політичних ініціатив, зібраних під час опитування країн-учасниць Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). До таких рекомендацій було віднесено: 1. Покращення умов праці та забезпечення прозоріших, передбачуваних та гнучких кар'єрних перспектив для дослідників із науковим ступенем (включає гідну заробітну плату, доступ до соціального захисту, чіткі критерії кар'єрного зростання та можливості для балансу між роботою та особистим життям); 2. Надання професійного розвитку під час навчання в аспірантурі (може включати курси з навичок дослідження, викладання, комунікації та управління проектами); 3. Сприяння рівним можливостям, різноманітності та залученню до наукової кар'єри шляхом виявлення та усунення існуючих упереджень та викликів (потребує виявлення та усунення системних упереджень та бар'єрів, які заважають людям з різним досвідом та походженням);

4. Встановлення кращих зв'язків між оцінкою та фінансуванням досліджень і цілями політики управління людськими ресурсами; 5. Удосконалення інституційних практик щодо управління людськими ресурсами в дослідженнях (включає розробку чітких політик та процедур для найму, оцінювання та розвитку); 6. Сприяння міжсекторальній мобільності дослідників; 7. Підтримання міжнародної мобільності дослідників (може включати стипендії, гранти та програми обміну); 8. Розвинення доказової бази щодо дослідницької кар'єри; 9. Залучення всіх зацікавлених сторін до управління та координації дослідницької кар'єри та забезпечення узгоджених, системних дій [4, с. 10-12].

Незважаючи на те, що питання нестабільності дослідницької кар'єри є спільною проблемою для більшості країн-учасниць ОЕСР, існують різні контексти, тому пріоритет, наданий кожній політичній рекомендації, буде відрізнятися в різних країнах, так само як і найбільш прийнятні варіанти політики для їх реалізації. Крім того, розподіл відповідальності за виконання рекомендацій між центральними або місцевими органами влади, спонсорами або дослідницькими організаціями, буде різним, в залежності від системи управління в кожній країні. Наприклад, федеративні системи, такі як Німеччина і Швейцарія, розподілили обов'язки між центральними та місцевими органами влади, а у Великій Британії та Австралії наукові установи мають більшу автономію щодо кадрової політики, ніж у більш централізованих країнах, таких як Франція та Португалія, де основним важелем є національне законодавство [4, с. 10].

Нестабільність у науково-дослідній сфері є не новою проблемою, але вона стає все більш гострою протягом останніх років, адже наукові дослідження зазнали значних змін через впровадження нових методів та технологій. Інтенсивні дослідження та принципи відкритої науки охопили всі галузі, а цифрові технології та штучний інтелект пришвидшують темпи наукових відкриттів. Проте майбутнє наукових досліджень та їхня здатність генерувати нові знання та вирішувати нагальні проблеми суспільства все ще залежать від стану наукової робочої сили. На фоні війни в Україні, загострилося питання наукового співробітництва та розвиток науки за межами національних кордонів, що потребує якнайшвидшого вирішення та інвестицій і зусиль. Співпраця має свою ціну, яку часто не визнають фінансисти, але вона має й суттєві переваги – вона формує стійкість. Там, де існує співпраця, студенти, стипендіати та науковці можуть знайти тимчасовий притулок. Повертаючись до своєї країни, вони зможуть забрати з собою обладнання та нові ідеї, а також зможуть залучити нових колег, що може пришвидшити відновлення країни. Наукове співробітництво за кордоном має розглядатися всіма країнами як найважливіша стратегічна потреба [3, с. 6].

Разом з тим, в Україні існує суттєве зниження конкурентоспроможності наукових досліджень та розробок, яке негативно впливає на розвиток вітчизняної економіки та якість життя її громадян. Однією із важливих причин цього процесу є відсутність системної державної політики щодо розвитку дослідницьких інфраструктур і багаторічне недофінансування капітальних видатків на підтримку та оновлення матеріально-технічної бази наукових установ та закладів вищої освіти [5]. Ще однією із ключових проблем сфери науки й технологій в Україні є низька конкурентоздатність цієї сфери в боротьбі за людські ресурси. Тому питання створення привабливих умов праці та розвитку для дослідників із метою мінімізації внутрішнього та зовнішнього відтоку кадрів є нагальним. Діям влади у цьому напрямі бракує послідовності та системності [6].

Одним із стратегічних завдань держави у сфері створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів громадянського суспільства, визначено реалізацію проєктів, спрямованих на розвиток інфраструктури, у тому числі цифрової, яка створюватиме умови для ефективного функціонування інститутів громадянського суспільства, сприятиме поліпшенню доступу таких інститутів до навчання, комунікації, мережування, обміну ресурсами. Іншим завданням постає проведення наукових досліджень, публікацій та просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства та міжсекторальної співпраці [7].

Як один з ключових напрямків діяльності інститутів громадянського суспільства, волонтерська діяльність та фандрайзинг все активніше поширюються на різні сфери життя суспільства. Спостерігається зростання співпраці з органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими організаціями та установами, у тому числі науковими. У цьому контексті волонтерство може значно стимулювати розвиток наукової діяльності, адже дослідники часто стикаються з трудомісткими завданнями, які потребують багато часу та зусиль, а волонтери, поділяючи рутинну роботу, звільняють науковців для більш складних та творчих завдань, що веде до прискорення наукового прогресу. Існує багато прикладів волонтерської діяльності у науково-дослідній сфері. Серед основних: - допомога у зборі даних (волонтери можуть допомагати в зборі даних для дослідницьких проектів, проведенні опитувань, розробці програмного забезпечення, кодуванні даних, спостереженні за певними явищами, зборі зразків тощо); - поширення знань (волонтери з різним досвідом, навичками та знаннями можуть привнести нові перспективи у на-

уково-дослідницькі проекти, що, у свою чергу, може допомогти вченим поглянути на проблему з різних ракурсів, знайти нові рішення та уникнути упередженості); - проведення досліджень (в межах законодавства певної країни, волонтери можуть брати участь у проведенні досліджень, наприклад, у проведенні лабораторних експериментів або аналізі даних); - збір коштів на наукові дослідження (волонтерські організації можуть організовувати фандрайзингові кампанії для підтримки наукових проектів); - викладацька діяльність (волонтери можуть поширювати знання про науку та дослідження за допомогою проведення лекцій та воркшопів, проводити наукове консультування тощо). Важливо також зазначити, що волонтерство може допомогти знизити витрати на дослідження, адже воно дозволить провести більше досліджень з обмеженими ресурсами, що є особливо актуальним для багатьох проектів.

Водночас, залучення волонтерів зазвичай також є фінансово витратним, що пояснюється необхідністю забезпечення волонтерів транспортом, харчуванням, створенням комфортних умов для роботи. Для отримання необхідних фінансових ресурсів волонтерські організації застосовують фандрайзинг, тобто професійну діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів для реалізації соціально значущих і науково-дослідних неприбуткових проєктів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора [8, с. 98]. Суб'єктами фандрайзингової діяльності є неприбуткові організації (НПО), що займаються пошуком джерел фінансування та інших необхідних ресурсів для реалізації проєктів. Об'єктами фандрайзингу виступають різні категорії донорів, основними з яких є міжнародні організації, державні установи, комерційні структури, громадські некомерційні організації (релігійні, наукові тощо), приватні благодійні фонди або приватні особи, що надають громадянам і безприбутковим організаціям на некомерційній безповоротній основі необхідні додаткові ресурси різного виду, на цілі, які спрямовані в цілому на благо усього суспільства [8, с. 98].

Отже фандрайзинг є важливим інструментом для розвитку науки. Завдяки фандрайзингу вітчизняні науковці можуть отримати доступ до необхідних їм ресурсів для проведення нових досліджень, які допоможуть Україні підвищити рівень наукової сфери. Фандрайзинг стає дедалі важливішим інструментом для розвитку та підтримки науково-дослідницької діяльності в Україні. З огляду на обмеженість державного фінансування, залучення коштів з інших джерел стає ключовим фактором у забезпеченні конкурентоспроможності української науки.

Інтеграція української науки в європейський та світовий дослідницький простір потребує комплексного підходу. Для цього необхідно здійснити з боку держави та суспільства певні кроки, а саме: удосконалити правові механізми співпраці науки та бізнесу, спростити створення спільних підприємств з іноземними партнерами; визначити пріоритетні напрямки досліджень, конкурентоспроможні на міжнародному ринку; розвивати конкурсне та програмно-цільове фінансування досліджень за участю іноземних експертів; сприяти створенню міжнародних лабораторій, центрів переваги та дослідницьких інфраструктур; надавати податкові та фінансові стимули для комерціалізації наукових розробок; забезпечити охорону інтелектуальної власності; підвищувати мобільність науковців, їх соціальний захист та якість підготовки; створити центри науково-технічної дипломатії та співпрацювати з науковою діаспорою; розробити нормативно-правові документи для експорту та імпорту наукових та освітніх послуг. [9]. Ці кроки дозволять Україні стати повноцінним учасником міжнародного наукового співтовариства та отримувати значні економічні та соціальні вигоди від інтеграції в європейський та світовий дослідницький простір.

Висновки. З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що для вирішення усіх окреслених проблем необхідні спільні зусилля з боку наукової спільноти, суспільства в цілому, держави та приватного сектору. Тільки за умови скоординованої роботи можна буде забезпечити стійкий розвиток науки та досліджень в Європі та усьому світі.

Подолання нестабільності дослідницької кар'єри – це складне завдання, яке потребує комплексних та системних заходів. На шляху долучення України до Європейського дослідницького простору, першим кроком має стати зміна політики у сфері науки, шляхом її узгодження з політикою ЄС. Серед основних пріоритетів має з'явитись усвідомлення необхідності розвитку науки, яка буде спиратися на європейський вектор. На цьому етапі українська спільнота стане складовою частиною європейської, а створення умов для більш широкого та вільного обміну науковим потенціалом має стати на заміну його відтоку. Такі зміни можуть відбутися лише при зміні свідомості наукової спільноти, удосконаленні діяльності органів публічної влади та суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. United Europe: Widening R&I cooperation in times of war. Brussels, 07.09.2022. Public conference. URL: https://sciencebusiness.net/events/united-europe-widening-ri-cooperation-times-war.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/conv#n230.

3. Конференція з української кризи: реагування європейських закладів сектору вищої освіти та наукових досліджень (15 червня 2022). Звіт конференції: короткий огляд. Париж: Міжнародна наукова рада (ISC), 2022. URL: https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/ExecutiveSummary-Conference-on-the-Ukraine-Crisis_web_Ukrainian.pdf.
4. OECD (2021). Reducing the precarity of academic research careers. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 113, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0f8bd468-en.
5. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 322-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80/conv#Text.
6. Імплементація євроінтеграційних реформ у сфері науки і технологій. Доповідь «Платформи суспільства Україна – ЄС». 2017. URL : http://eu-ua-csp.org.ua/csp-activity/analytics/98-dopovid-pgs-science/.
7. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021/conv#Text.
8. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
9. Лозовий С. Врахування національних інтересів у процесі інтеграції української науки у світовий дослідницький простір. Аналітична записка, жовтень 2018 р. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-11/111AZ_Lozovyi_24.09.2018-4ddff.pdf?__cf_chl_tk=nTLHOjlS0yXEPxmvPkDsZ82cuWDBUibA0AnP5LGtlZI-1655400923-0-gaNycGzNCOU.

REFERENCES

1. United Europe: Widening R&I cooperation in times of war. Brussels, 07.09.2022. Public conference. Retrieved from: https://sciencebusiness.net/events/united-europe-widening-ri-cooperation-times-war.
2. On scientific and scientific and technical activity: Law of Ukraine, No. 848-VIII (2015, November 26). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19/conv#n230 [in Ukrainian].
3. Conference on the Ukrainian crisis: the response of European institutions of the higher education and scientific research sector (June 15, 2022). Conference report: a brief overview. Paryzh: Mizhnarodna naukova rada (ISC), 2022. Retrieved from: https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/ExecutiveSummary-Conference-on-the-Ukraine-Crisis_web_Ukrainian.pdf [in Ukrainian].
4. OECD (2021). Reducing the precarity of academic research careers. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 113, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/0f8bd468-en.
5. On the approval of the Concept of the State target program for the development of research infrastructures in Ukraine for the period until 2026: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 322-p (2021, April 14). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80/conv#Text [in Ukrainian].
6. Implementation of European integration reforms in the field of science and technology. Report Ukraine-EU Society Platforms. (2017). Retrieved from: http://eu-ua-csp.org.ua/csp-activity/analytics/98-dopovid-pgs-science/ [in Ukrainian].
7. Decree of the President of Ukraine On the National Strategy for Promoting the Development of Civil Society in Ukraine for 2021-2026, No. 487/2021 (2021, September 27). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021/conv#Text [in Ukrainian].
8. Horinov P. & Drapushko R. (2022). *Voluntary activity in Ukraine: a socio-legal study*. Kyiv: Derzhavnyi instytut simeinoi ta molodizhnoi polityky, [in Ukrainian].
9. Lozovyi, S. (2018). *Consideration of national interests in the process of integration of Ukrainian science into the global research space*. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-11/111AZ_Lozovyi_24.09.2018-4ddff.pdf?__cf_chl_tk=nTLHOjlS0yXEPxmvPkDsZ82cuWDBUibA0AnP5LGtlZI-1655400923-0-gaNycGzNCOU [in Ukrainian].

HOLOVASHCHENKO OLHA

PhD in Law, Senior Research, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

CHALLENGES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE RESEARCH SPHERE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

Problem setting. The article is devoted to the analysis of problems in the research sphere, taking into account the various challenges and threats that exist at the present stage, as well as to the analysis of the necessary actions of the State and civil society institutions aimed at solving them. It is noted that in the context of globalization, science, innovation and research contribute to the development of the state, society and economy, and new knowledge affects improvements in all areas of social development. However, despite considerable efforts, the issue of solving the problems faced by the research sphere in modern conditions remains relevant.

Analysis of resent researches and publications. Today, aspects of the development of innovation systems, the scientific sphere and research infrastructures of the European Union and Ukraine are the subject of research by a number of scholars, including S. V. Hlibko, O. V. Rozgon, Y. V. Georgievsky, A. M. Lyubchych, Benedikt Fecher and others.

The purpose of the research is to analyze the current problems faced by science in modern conditions, the interaction of the State and civil society institutions aimed at solving problems in the research sphere, taking into account the challenges and threats that exist at the present stage.

Article's main body. The author emphasizes that research career instability is a widespread phenomenon that has become a major problem of science policy not only in Europe. The article outlines various ways in which countries are trying to address the problem of research career instability, which include generalizing lessons learned and formulating general policy recommendations. For each recommendation, there are a number of policy options that are more or less appropriate in the respective national or institutional contexts.

As one of the key activities of civil society institutions, volunteer activities are increasingly spreading to various spheres of society. There is an increase in cooperation with state authorities, local governments, and other organizations and institutions, including scientific ones. In this context, volunteering can significantly stimulate the development of scientific activities, as researchers often face labor-intensive tasks that require a lot of time and effort, and volunteers, by sharing routine work, free up researchers for more complex and creative tasks, which leads to accelerated scientific progress. There are many examples of volunteer activities in the research field. Among the main ones: - Assistance in data collection (volunteers can help collect data for research projects, conduct surveys, develop software, code data, observe certain phenomena, collect samples, etc;) - Knowledge dissemination (volunteers with different backgrounds, skills and knowledge can bring new perspectives to research projects, which in turn can help scientists look at a problem from different angles, find new solutions and avoid bias); - Research (within the framework of the legislation of a particular country, volunteers can participate in research, for example, in conducting laboratory experiments or analyzing data); - Fundraising for research (volunteer organizations can organize fundraising campaigns to support research projects); - Teaching (volunteers can disseminate knowledge about science and research through lectures and workshops, i.e., teaching and coaching, scientific consulting, etc.) It is also important to note that volunteering can help reduce research costs, as it allows for more research to be conducted with limited resources, which is especially important for many projects.

Fundraising is becoming an increasingly important tool for the development and support of research activities in Ukraine. Given the limited state funding, raising funds from other sources is becoming a key factor in ensuring the competitiveness of Ukrainian science.

Conclusions and prospects for the development. In view of the above, we can conclude that joint efforts by the scientific community, society as a whole, the state and the private sector are needed to address all the problems outlined. Only through coordinated work will it be possible to ensure the sustainable development of science and research in Europe and around the world. Overcoming research career instability is a complex task that requires comprehensive and systematic measures.

Key words: research activity, research infrastructures, problems in the research sphere, European Research Area, state, civil society institutions, fundraising, volunteer organizations.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Головащенко О. С. Виклики та перспективи розвитку науково-дослідницької сфери в умовах глобалізації. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 32–37.

ЛЮБЧИЧ АННА МИКОЛАЇВНА
кандидат юридичних наук, старший дослідник,
учений секретар НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-6492-4179

УДК 346.5
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-5

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВІДКРИТИХ ІННОВАЦІЙ В НАУЦІ[1]

У науковій роботі відображаються відкриті інновації, які дають змогу вітчизняним компаніям встановлювати партнерські відносини на основі обміну знаннями. Місія відкритої науки – стимулювати вільне поширення інформації про наукові дослідження. Роль відкритих моделей науки та інноваційної діяльності простежується також в управлінні бізнесом і розвитку інформатики. Взаємозв'язок відкритої науки і відкритих інновацій має фундаментальне значення для стимулювання партнерства бізнесу з університетами, що сприяє економічному зростанню країн, що розвиваються, і підвищенню конкурентоспроможності компаній.

В статті обґрунтована підвищена важливість відкритих інновацій для ефективної роботи науки та дослідницьких інфраструктур. Зазначено, що сама ідея відкритих інновацій може бути реалізована лише в обмежених межах і з урахуванням національних інтересів держав. Відкриті інновації мають потенціал зробити науковий процес більш прозорим, інклюзивним і демократичним, і її дедалі більше визнають критичним прискорювачем для досягнення цілей сталого розвитку. Іншими словами, відкритим може бути лише певний кластер результатів наукових досліджень. Наприклад, у соціальних і гуманітарних науках існує низка етичних вимог, які не дають змоги публічно оприлюднити всі отримані результати, зберігаючи анонімність висловлювань, особливо якщо дослідження зачіпає актуальні соціальні та політичні проблеми. У цьому контексті низка положень не можуть бути застосовані до всіх сфер наукової діяльності.

Роботою визначено необхідність перегляду співвідношення відкритої науки та відкритих інновацій та їх практичної складової для бізнесу нашої держави.

Ключові слова: відкрита наука, відкриті інновації, наука.

Постановка проблеми. Науковці різних дисциплін все частіше чують заклики до більш відкритого та спільного підходу до наукових досліджень. Концепція відкритих інновацій у науці Open Innovation in Science (далі – OIS) забезпечує структуру, яка об'єднує розрізнені дослідницькі зусилля, спрямовані на розуміння передумов, непередбачених обставин і наслідків застосування відкритих і спільних дослідницьких практик. Хоча структуру OIS вже охопили вчені-науки, її концептуальні основи потребують подальшого уточнення.

Дослідники та їхні установи дедалі більше відстоюють, сприяють та експериментують із більш відкритими та спільними підходами до наукових досліджень. Такі зусилля часто спрямовані на конкретні результати дослідження (наприклад, наукові статті, дані, код) або пропонують об'єднати дослідників із певними зацікавленими сторонами (наприклад, практиками, громадянами, дослідниками з інших дисциплін) з метою підвищення наукової продуктивності або демократизації дослідницького процесу.

Відкриття процесу виробництва та поширення наукових знань було в центрі уваги інших програм дослідження від громадянської науки до відповідальних досліджень та інновацій. Але OIS використовує підхід, який одночасно є 1) інтегративним, об'єднуючи гетерогенні практики, а не розглядаючи їх ізольовано, і 2) умовним, стверджуючи, що відкритість і співпраця в науці можуть сприяти певним результатам, таким як новизна, ефективність і вплив, але не підходять. за будь-яких умов і не є самоціллю [1]. Зокрема, OIS концептуалізує відкритість і співпрацю з точки зору потоків знань, що перетинають кордони, підхід, натхненний дослідженнями менеджменту відкритих інновацій [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підхід OIS вже був використаний дослідниками науки та інновацій, зокрема, Bahlai C., Bartlett L. J., Burgio K. R., Beck S., Bergenholtz C., Bogers M.,

[1] Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури» (РК УкрІНТЕІ № 0121U113768).

 © Любчич А. М., 2024

Bogers M., Zobel A.-K. та ін., які намагалися застосувати його до нових емпіричних контекстів і критично досліджувати його основні припущення [4;5;6]. Це, у свою чергу, підкреслило необхідність уточнення та подальшого вдосконалення.

Мета статті є аналіз зв'язку між дослідницькою структурою OIS та OI у більш широкому плані, приділяючи особливу увагу визначенню меж, які мають перетинати потоки знань у контексті відкритості та співпраці в науці.

Виклад основного матеріалу. Однією з потенційних проблем щодо підходу OIS є підрив «чистих» фундаментальних досліджень, які іноді розглядаються як суть академічної науки. Проте навіть за відсутності зовнішнього тиску природа наукової проблеми, яку потрібно вирішити, давно визначила форму виробництва знань, яку використовують вчені [7]. Дослідження та дослідники можуть з часом переходити між полярностями фундаментальної та прикладної науки, навіть як такі концепції, як фундаментальні дослідження, натхненні використанням та стипендію [8] кидають виклик будь-якому уявленню про лінійний континуум, уздовж якого можна розмістити проекти. Як стверджують історики науки, спробу встановити та зміцнити такі бінарні відмінності найкраще можна розглядати як практику, спрямовану на «подолання прірви між обіцянкою користі та невизначеністю наукових зусиль» [9].

Ще одним потенційним занепокоєнням є розмивання максималістського бачення відкритої науки, як це було спочатку визначено основною групою наукових активістів. Але сьогодні як практики, так і аналітики «Відкритої науки» досліджують альтернативну генеалогію руху та прагнуть оцінити, «для кого відкривається наука, ким і хто може принести користь» [10]. Завдяки широкомасштабному процесу консультацій, що призвело до формулювання ЮНЕСКО [11] рекомендація державам-членам, принципові обмеження щодо відкритості були визнані на основі національної безпеки, конфіденційності, приватності та поваги до предметів дослідження. Таким чином, хоча внески ранніх прихильників були піонерськими та важливими, сьогоднішній більш різноманітний і критичний рух «Відкрита наука» кидає виклик самій ідеї координаційних членів, які мають право говорити остаточно від його імені та яких не можна відчужувати за будь-яку ціну [12].

Висуваючи концепцію відкритих інновацій у науці, ми не закликаємо до більшої участі науковців у галузевих Open Innovation (далі – OI) і не розглядаємо OIS, у першу чергу, як спробу досягти «тіснішого зв'язку» [13] промисловості та науки. Скоріше ми стверджуємо, що ідеї щодо нових способів отримання знань і створення цінності, розроблені та перевірені в дослідженнях OI, можуть допомогти нам зрозуміти сучасні розробки в науці. Якою б різноманітною не була наукова система, ми припускаємо, що широко поширені тенденції до більшої відкритості та співпраці мають наслідки в різних контекстах і рівнях аналізу, які потенційно може висвітлити наука OI.

Наприклад, на індивідуальному рівні дослідження показують, що вчені все частіше прагнуть залучити інших зацікавлених сторін, які не є професіоналами в галузі науки (наприклад, представників широкої громадськості або певних груп інтересів, таких як пацієнти, політики та партнери в галузі) до одного або кількох етапи дослідницького процесу [14]. Дослідження OI можуть вказати нам на одну з таких характеристик: здатність до поглинання, тобто здатність успішно розпізнавати, засвоювати та використовувати зовнішні знання, щоб брати участь у практиках OI [15]. Ґрунтуючись на логіці OIS, припускаємо, що вчені, які мають можливість збільшити свою здатність до засвоювання, також можуть бути краще підготовлені для застосування відкритих і спільних підходів до науки, таких як дослідження на основі партнерства [16]. Таким чином, застосовуючи концепцію, розгорнуту в дослідженні OI в контексті науки, як дослідники, так і практики можуть спиратися на операціоналізацію здатності до поглинання та досліджувати їх придатність для наукового контексту.

Подібним чином на організаційному рівні університети та інші науково-дослідні організації вживають низку стратегій для сприяння обміну знаннями із зовнішніми зацікавленими сторонами. Дійсно, дехто почав закликати до перетворення університетів на образ «інституцій відкритих знань» [17]. Дослідження показали, що фірми, які застосовують принципи OI, швидше за все отримають зовнішні знання, ніж перенесуть внутрішні інновації за межі організаційних меж [18]. Навпаки, науково-дослідницькі організації мають добре розвинені структури, які допомагають вченим ділитися кінцевими результатами досліджень з іншими суб'єктами (наприклад, через публікації, офіси трансферу технологій або офіси наукових комунікацій), але порівняно менш розвинені структури для отримання зовнішніх знань (наприклад, громадські наукові офіси, навчання співпраці в дослідженнях). Проте економіка науки відрізняється від економіки вільного ринку, оскільки ресурси знань часто не конкурують у використанні; OIS може, наприклад, включати те, що було названо «зворотним спільним доступом» [19], де використання іншими може збільшити цінність спільного ресурсу. Залучаючи «користувачів» наукових досліджень (наприклад, членів спільноти), вхідні потоки знань можуть створити генеративну придатність і, таким

чином, збільшити цінність, отриману для користувача, вченого та дослідницької організації.

Відкритість дослідницького процесу часом розглядалася майже як самоціль, а не як засіб покращення результатів. Навпаки, OI прийняв умовний погляд на відкритість як засіб, за певних умов, для досягнення більшої продуктивності бізнесу. Формулювання OIS припускає, що такий випадковий погляд може бути корисним і для науки, так що відкритість розглядається як засіб досягнення інших цілей, які необхідно визначити ситуативно.

Розбіжна соціальна організація промисловості та науки лежить в основі головної відмінності між OI та OIS: природа меж, які потоки знань перетинають у визначенні кожного поняття. У той час як дослідження OI виходять за межі фірми, щоб зрозуміти мотивацію провідних користувачів або динаміку спільнот з відкритим кодом [20], OI зазвичай розглядає чітко визначені межі фірми як юридичної особи та офіційної організації як основну межу, яку потрібно перетнути. OIS, навпаки, займається більш неформально організованими науковими спільнотами, які історично перетинають формальні організації, де працювали наукові дослідники та сертифікували знання, які виробляють дослідники. Таким чином, члени кількох наукових співтовариств можуть співіснувати в одній дослідницькій організації (наприклад, лабораторії чи кафедри в університеті), часто працюючи з високим ступенем автономії, що передбачає наближення до кордонів та їх перетин у більш множинний та динамічний спосіб.

Підхід OIS не применшує важливості формальних організаційних кордонів, враховуючи розбіжності в місцевих очікуваннях і тиск на дослідницькі організації, щоб виділитися на арені глобальної конкуренції. Тим не менш, можливо стверджувати, що чіткі та видимі межі між організаціями та їхніми підрозділами можуть становити меншу перешкоду для відкритості та співпраці в науковому контексті, тоді як розмиті або навіть невидимі межі між спільнотами практики можуть стримувати потік знань [21]. Як для дослідників, так і для практиків невидимі межі створюють проблеми, оскільки їх легше не помітити. Знову ж таки, враховуючи відсутність матеріальної основи, невидимі межі також легше зробити пористими, якщо не розчинити зовсім.

Збільшення обсягу наукових знань протягом останніх століть призвело до організації науки в дисципліни, слідуючи потребі спеціалізації. Як наслідок, знання організовуються у все більш вузькі підпілля, а наукова кар'єра структурується навколо конкретних вимог у них, що призводить до епістемічних і соціальних кордонів, які все важче подолати. Тим не менш, виробництво знань зараз стикається з обмеженнями цієї стратегії, що можна спостерігати в поступових науково-дослідних досягненнях, зниженні продуктивності та вищих потребах у ресурсах для досягнення кордону знань. Науковці з усіх дисциплін схильні використовувати існуючі ресурси (тобто існуючі мережі, приблизні знання, усталені практики), мінімізуючи ризик (наприклад, відхилення грантів і журналів, нульові результати, затримки, або інші передбачувані невдачі) замість того, щоб шукати та експериментувати з більш орієнтованими на дослідження проектами.

Є дві перешкоди для дослідницько-орієнтованих досліджень із відкриття ліків. По-перше, данська система інтелектуальної власності загалом вимагає, щоб академічні дослідники розкривали відкриття в офісі трансферу технологій свого університету, щоб права інтелектуальної власності університету могли бути заявлені, перш ніж обговорювати їх з промисловістю. Проте дослідники помітили, що ця вимога, якщо її застосувати надто суворо або в невідповідний момент дослідницького процесу, може стати на шляху перекладу та затримати обмін знаннями. Звільняючи науковців від очікування відстоювання прав інтелектуальної власності на ранніх стадіях або передконкурентних дослідженнях, ODIN дозволяє інтегрувати розуміння галузі на ранніх стадіях дослідницького процесу.

Таким чином, моделюючи відкриті та спільні наукові дослідження з точки зору потоку знань, що перетинають певні кордони, відкриваємо шлях науковцям, щоб залучити відкриті знання про те, як такими потоками знань можна цілеспрямовано керувати та оптимізувати їх без шкоди для свободи наукового дослідження. дослідження OIS також можуть сприяти розвитку галузі OI. Дотримуючись розуміння границь OIS, звертаємо увагу науковців OI розглянути межі, відмінні від організаційних, у своїй концептуалізації потоків знань у галузевому контексті. Науковці OI також можуть вчитися на багаторічному досвіді наукових дослідників та їхніх організацій у створенні та одержанні цінності від вихідних потоків знань (наприклад, розкриття та обговорення попередніх висновків), таким чином доповнюючи традиційну спрямованість досліджень OI. Наприклад, грантові пропозиції слід оцінювати не лише на основі їх наміру залучити громадян чи інших зацікавлених сторін, але й на відповідність цілям і (бажання розвивати) можливості та ресурси для передбачення та усунення перешкод для спільного виробництва знань. За наявності таких критеріїв оцінки можна збільшити частку успішних відкритих та спільних дослідницьких проектів.

Висновки. Основний недолік української науки полягає в тому, що наукових результатів багато, а просування в практику, як правило, відсутнє або пасивне. У результаті нові ідеї втілюються в життя в

інших країнах іншими вченими. Треба вміти просувати свої ідеї та нові розробки - це особливе мистецтво, якого слід вчитися. Зв'язок між відкритою наукою та відкритими інноваціями відіграє ключову роль у стимулюванні відносин між бізнесом та науковими установами, які сприяють економічному зростанню країни, що розвиваються. Відкрита наука може полегшити освоєння нових підходів та створення інновацій для бізнесу, що відіграють фундаментальну роль у забезпеченні економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності компаній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Beck S., Bergenholtz C., Bogers M., Brasseur T.-M., & Conradsen M. L. et al. The Open Innovation in Science research field: A collaborative conceptualisation approach. *Industry and Innovation*. 2020. pp. 1–50. https://doi.org/10.1080/13662716.2020.1792274.
2. Bogers M., Zobel A.-K., Afuah A., Almirall E. & Brunswicker S. et al. The open innovation research landscape: Established perspectives and emerging themes across different levels of analysis. *Industry and Innovation*. 2017. No. *24*(1). P. 8–40. https://doi.org/10.1080/13662716.2016.1240068.
3. Chesbrough H. (2019). Open innovation results: Going beyond the hype and getting down to business. Oxford University Press.
4. Dahlander L., Gann D. M., & Wallin M. W. How open is innovation? A retrospective and ideas forward. *Research Policy*. 2021. No. 50(4). Art. 104218. https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104218.
5. Gkeredakis M., Lifshitz-Assaf H., & Barrett M. Crisis as opportunity, disruption and exposure: Exploring emergent responses to crisis through digital technology. *Information and Organization*. 2021. No. 31(1). Art. 100344. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2021.100344.
6. Gold E. R. The fall of the innovation empire and its possible rise through open science. *Research Policy.* 2021. No. *50*(5). Art. 104226. https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104226.
7. Haeussler C., & Assmus, A. Bridging the gap between invention and innovation: Increasing success rates in publicly and industry-funded clinical trials. *Research Policy.* 2021. No. *50*(2). Art. 104155. https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104155.
8. Stokes D. E. Pasteur's quadrant: Basic science and technological innovation. Brookings Institution Press, 2011.
9. Schauz D. What is basic research? Insights from historical semantics. *Minerva.* 2014. No. *52*(3). pp. 273–328. https://doi.org/10.1007/s11024-014-9255-0.
10. Chan L., Okune A., Hillyer R., Posada A., & Albornoz D. Contextualizing openness: Situating open science University of Ottawa Press, 2019.
11. UNESCO. (2021). Draft text of the UNESCO recommendation on open science. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378381.locale=en.
12. Bahlai C., Bartlett L. J., Burgio K. R., Fournier A. M. & Keiser C. N., el al. Open science isn't always open to all scientists. *American Scientist.* 2019. No. *107*(2). pp. 78–82. https://doi.org/10.1511/2019.107.2.78.
13. Heimstädt M., & Friesike S. The odd couple: Contrasting openness in innovation and science. Innovation: *Organization & Management*. 2020. No. *23*(3). pp. 425–438. https://doi.org/10.1080/14479338.2020.1837631.
14. Nature editorial. Research collaborations bring big rewards: The world needs more. *Nature*. 2021. No. *594*(7863). pp. 301–302. https://doi.org/10.1038/d41586-021-01581-z.
15. Lowik S., Kraaijenbrink J. & Groen A. J. Antecedents and effects of individual absorptive capacity: A micro-foundational perspective on open innovation. *Journal of Knowledge Management*. 2017. No. *21*(6). pp. 1319–1341. https://doi.org/10.1108/JKM-09-2016-0410.
16. Nyström M. E., Karltun J., Keller C. & Andersson Gäre, B. Collaborative and partnership research for improvement of health and social services: Researcher's experiences from 20 projects. *Health Research Policy & Systems.* 2018. No. *16*(46). pp. 1–17. https://doi.org/10.1186/s12961-018-0322-0.
17. Montgomery L., Hartley J., Neylon C., Gillies M. & Gray E. et al. Open knowledge institutions: Reinventing universities. MIT Press, 2021.
18. Chesbrough H., & Bogers M. Explicating open innovation: Clarifying an emerging paradigm for understanding innovation. In H. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, & J. West (Eds.). *New frontiers in open innovation*. Oxford University Press, 2014. pp. 3–28.
19. Raymond E. The cathedral and the bazaar: Musings on Linux and open source by an accidental revolutionary. O'Reilly Media, 2001.
20. Von Krogh G., Spaeth S. & Lakhani K. R. Community, joining, and specialization in open source software innovation: A case study. *Research Policy*. 2003. No. *32*(7). pp. 1217–1241. https://doi.org/10.1016/S0048-7333(03)00050-7.

21. Liberati E. G., Gorli M. & Scaratti G. Invisible walls within multidisciplinary teams: Disciplinary boundaries and their effects on integrated care. *Social Science & Medicine*. 2016. No. 150(Feb). pp. 31–39. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.12.002.

REFERENCES

1. Beck, S., Bergenholtz, C., Bogers, M., Brasseur, T.-M., & Conradsen, M. L. et al. (2020). The Open Innovation in Science research field: A collaborative conceptualisation approach. *Industry and Innovation*, 1–50. https://doi.org/10.1080/13662716.2020.1792274.
2. Bogers, M., Zobel, A.-K., Afuah, A., Almirall, E. & Brunswicker, S. et al. (2017). The open innovation research landscape: Established perspectives and emerging themes across different levels of analysis. *Industry and Innovation*, *24*(1), 8–40. https://doi.org/10.1080/13662716.2016.1240068.
3. Chesbrough, H. (2019). Open innovation results: Going beyond the hype and getting down to business. Oxford University Press.
4. Dahlander, L., Gann, D. M., & Wallin, M. W. (2021). How open is innovation? A retrospective and ideas forward. *Research Policy*, 50(4), 104218. https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104218.
5. Gkeredakis, M., Lifshitz-Assaf, H., & Barrett, M. (2021). Crisis as opportunity, disruption and exposure: Exploring emergent responses to crisis through digital technology. Information and Organization, 31(1), 100344. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2021.100344.
6. Gold, E. R. (2021). The fall of the innovation empire and its possible rise through open science. *Research Policy, 50*(5), 104226. https://doi.org/10.1016/j.respol.2021.104226.
7. Haeussler, C., & Assmus, A. (2021). Bridging the gap between invention and innovation: Increasing success rates in publicly and industry-funded clinical trials. *Research Policy, 50*(2), art. 104155. https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104155.
8. Stokes, D. E. (2011). Pasteur's quadrant: Basic science and technological innovation. Brookings Institution Press.
9. Schauz, D. (2014). What is basic research? Insights from historical semantics. *Minerva, 52*(3), 273–328. https://doi.org/10.1007/s11024-014-9255-0.
10. Chan, L., Okune, A., Hillyer, R., Posada, A., & Albornoz, D. (2019). Contextualizing openness: Situating open science University of Ottawa Press.
11. UNESCO. (2021). Draft text of the UNESCO recommendation on open science. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378381.locale=en.
12. Bahlai, C., Bartlett, L. J., Burgio, K. R., Fournier, A. M. & Keiser, C. N., el al. (2019). Open science isn't always open to all scientists. *American Scientist, 107*(2), 78–82. https://doi.org/10.1511/2019.107.2.78.
13. Heimstädt, M., & Friesike, S. (2020, October). The odd couple: Contrasting openness in innovation and science. Innovation: *Organization & Management 23*(3), 425–438. https://doi.org/10.1080/14479338.2020.1837631.
14. Nature editorial. (2021). Research collaborations bring big rewards: The world needs more. *Nature*, *594*(7863), 301–302. https://doi.org/10.1038/d41586-021-01581-z.
15. Lowik, S., Kraaijenbrink, J. & Groen, A. J. (2017). Antecedents and effects of individual absorptive capacity: A micro-foundational perspective on open innovation. Journal of Knowledge Management, 21(6), 1319–1341. https://doi.org/10.1108/JKM-09-2016-0410.
16. Nyström, M. E., Karltun, J., Keller, C. & Andersson Gäre, B. (2018). Collaborative and partnership research for improvement of health and social services: Researcher's experiences from 20 projects. *Health Research Policy & Systems 16*(46), 1–17. https://doi.org/10.1186/s12961-018-0322-0.
17. Montgomery, L., Hartley, J., Neylon, C., Gillies, M. & Gray, E. et al. (2021). Open knowledge institutions: Reinventing universities. MIT Press.
18. Chesbrough, H., & Bogers, M. (2014). Explicating open innovation: Clarifying an emerging paradigm for understanding innovation. In H. Chesbrough, W. Vanhaverbeke, & J. West (Eds.). *New frontiers in open innovation* (pp. 3–28). Oxford University Press.
19. Raymond, E. (2001). The cathedral and the bazaar: Musings on Linux and open source by an accidental revolutionary. O'Reilly Media.
20. Von Krogh, G., Spaeth, S. & Lakhani, K. R. (2003). Community, joining, and specialization in open source software innovation: A case study. *Research Policy*, *32*(7), 1217–1241. https://doi.org/10.1016/S0048-7333(03)00050-7.
21. Liberati, E. G., Gorli, M. & Scaratti, G. (2016). Invisible walls within multidisciplinary teams: Disciplinary boundaries and their effects on integrated care. *Social Science & Medicine*, 150(Feb), 31–39. https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2015.12.002.

LIUBCHYCH ANNA

PhD in Law, Senior Researcher, Scientific Secretary of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

SOME QUESTIONS ABOUT OPEN INNOVATION IN SCIENCE

Problem setting. Scientists across disciplines are increasingly hearing calls for a more open and collaborative approach to scientific research. The concept of Open Innovation in Science (OIS) provides a framework that brings together disparate research efforts aimed at understanding the preconditions, contingencies, and consequences of open and collaborative research practices. While the OIS framework has been embraced by scholars, its conceptual foundations need further clarification.

Analysis of recent researches and publications. The OIS approach has already been used by researchers of science and innovation, in particular, Bahlai C., Bartlett L. J., Burgio K. R., Beck S., Bergenholtz C., Bogers M., Bogers M., Zobel A.-K. and others, who tried to apply it to new empirical contexts and critically examine its basic assumptions. This, in turn, emphasized the need for clarification and further improvement.

Purpose of the research. The purpose of the article is to analyze the relationship between the OIS and OI research frameworks more broadly, with a particular focus on defining the boundaries that knowledge flows should cross in the context of openness and collaboration in science.

Article's main body. By putting forward the concept of open innovation in science, we are not calling for greater participation of scientists in industry-specific Open Innovations (hereinafter referred to as OI), nor do we see OIS primarily as an attempt to achieve a "closer connection" between industry and science. Rather, we argue that the ideas about new ways of acquiring knowledge and creating value developed and tested in OI research can help us understand current developments in science. As diverse as the scientific system is, we suggest that widespread trends toward greater openness and collaboration have implications in different contexts and levels of analysis that OI science can potentially illuminate.

Openness of the research process has at times been seen almost as an end in itself, rather than as a means to improve results. In contrast, OI has adopted a contingent view of openness as a means, under certain conditions, to achieve greater business productivity. The OIS formulation suggests that such a casual view can also be useful for science, so that openness is seen as a means to other ends that need to be determined on a case-by-case basis.

Conclusions and prospects for the development. The main disadvantage of Ukrainian science is that there are many scientific results, but there is usually no or passive promotion of them into practice. As a result, new ideas are implemented in other countries by other scientists. It is necessary to be able to promote your ideas and new developments – this is a special art that should be learned. The link between open science and open innovation plays a key role in fostering relationships between businesses and academic institutions that contribute to the economic growth of developing countries. Open science can facilitate the development of new approaches and the creation of business innovations that play a fundamental role in ensuring economic growth and increasing the competitiveness of companies.

Key words: open science, open innovation, science.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Любчич А. М. Деякі питання щодо відкритих інновацій в науці. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 38–43.

ПОДРЕЗ-РЯПОЛОВА ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА
кандидат юридичних наук, завідувач наукового відділу правового забезпечення інноваційної діяльності Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0000-0002-8802-1441

УДК 346.5:330.341.1(477)
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-6

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЧЛЕНСТВА В ЄС[1]

У науковому дослідженні розглянуті правові питання забезпечення цілісності інноваційного процесу в умовах наближення України до членства в ЄС. У роботі наголошено на необхідності адаптування екосистеми інновацій до сучасних умов модернізаційних змін із збереженням потенціалу ефективного функціонування та цілісності інноваційного процесу. Важливим аспектом розвитку сфери інновацій також виокремлено здатність національної екосистеми відповідати сучасним інтеграційним процесам для наближення чинного законодавства до норм ЄС, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах. Проаналізовані особливості інноваційного процесу, головними з яких виділені послідовність, спрямованість на досягнення певних результатів, безперервність, здатність і доцільність до комерціалізації. Розглянуті положення ключового чинного документу стратегічного планування у сфері розвитку інноваційної діяльності. Підтримана доцільність програмних заходів щодо необхідності створення сприятливого нормативно-правового забезпечення діяльності суб'єктів, що провадять інноваційну діяльність, розвитку інноваційної інфраструктури, методично-консалтингового забезпечення інноваційного процесу. Розглянуті окремі заходи для переходу до інноваційного зростання шляхом збільшення фінансування наукових досліджень, перегляду пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, стимулювання інноваційної діяльності, законодавчого унормування державної підтримки малого інноваційного бізнесу, стимулювання діяльності венчурного бізнесу тощо. Визначені наступні основні чинники забезпечення цілісності інноваційного процесу: належне нормативно-правове забезпечення інноваційного процесу (яке повинно мати системний характер); забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури (в тому числі реалізація напрямів стратегічного планування щодо фінансування) та належне інформаційне забезпечення інноваційного процесу.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційний процес, євроінтеграція, національна інноваційна екосистема, цілісність.

Постановка проблеми. В умовах посилення процесів глобалізації та високого рівня конкуренції на міжнародних, регіональних та національних ринках, інновації набули статусу головної переваги будь-якої країни та стали основою забезпечення її сталого економічного розвитку, використання нових знань і технологій дає можливість запровадити та активізувати інноваційну діяльність і, як наслідок, побудувати ефективну та конкурентоспроможну інноваційну економіку, тому постає питання побудови принципово нової національної інноваційної системи, адаптованої до соціально-технологічних викликів, яка має визначати конкурентні позиції національної економіки на світовій арені [1, с. 35]. Наближення України до вступу в ЄС повинно відбуватися з докладанням значних зусиль відносно виконання євроінтеграційних вимог. Єврокомісія надала Україні європейську перспективу за умови проведення низки важливих реформ. Тому, демонструючи прагнення відповідати європейському рівню розвитку необхідно одночасно приводити чинне законодавство до міжнародно-правових стандартів та прагнути до забезпечення гідних умов провадження інноваційної діяльності, незважаючи на складні умови воєнного стану. Провадження інноваційної діяльності має першочергове значення для поновлення стану національної економіки та забезпечення її розвиту інноваційним шляхом.

[1] Статтю підготовлено у межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення інноваційного процесу в умовах глобальних викликів» (номер державної реєстрації РК УкрІНТЕІ № 0120U104786).

 © Подрез-Ряполова І. В., 2024

При цьому невід'ємним чинником сталого інноваційного розвитку є ефективність впровадження інновацій та інноваційного процесу.

Метою статті є дослідження актуальних правових питань забезпечення цілісності інноваційного процесу в умовах наближення України до членства в ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми правового забезпечення інноваційного процесу та його складових вивчалися багатьма науковцями. Так, С. В. Глібко [2] досліджував сервіси, які сприяють інформаційному забезпеченню інноваційної діяльності (бізнес-діяльності інноваційних суб'єктів). О. В. Розгон було проведено дослідження концептуальних положень щодо обґрунтування сутності категорії «цифрова платформа» та її впливу на діяльність мережі трансферу технологій та доведено, що цифрова платформа є важливим фактором, що дозволяє впроваджувати інновації через мережу трансферу технологій, механізмом для стимулювання передачі технологій і певним засобом цифрової трансформації [3]. В. А. Чубенко було здійснено дослідження правової природи deep tech інновацій, як нової хвилі інновацій в світі та в Європейському Союзі та визначено основні положення правового регулювання вказаних інновацій в ЄС [4]. Обрана тема дослідження наразі потребує додаткових наукових опрацювань, враховуючи прагнення України до вступу в ЄС та необхідність продовження процесів імплементації чинного законодавства в сфері інновацій до норм ЄС.

Виклад основного матеріалу. Наразі у рамках інноваційно-когнітивної парадигми відбувається модернізація мікроекономічних систем з багатьма прогностичними сценаріями та відсутністю достатньої теоретичної бази для пояснення майбутніх змін, у цих умовах пріоритетом постають інновації та інвестиційні стратегії, що повинні відповідати рівню потенціалу розвитку, умовам внутрішнього і зовнішнього середовища та пріоритетам модернізаційних змін [5, с. 431]. Отже, мова йде саме про необхідність адаптування екосистеми інновацій до сучасних умов не втрачаючи при цьому потенціалу ефективного функціонування та цілісності інноваційного процесу. Важливим питанням також постає спроможність національної інноваційної екосистеми відповідати сучасним інтеграційним процесам для поступового наближення чинного законодавства до норм ЄС, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності національної економіки на інноваційних засадах та дасть можливість нашій країні зайняти гідне місце серед країн ЄС за рівнем інноваційного розвитку.

Слід зазначити, що на думку багатьох вчених побудова будь-якої системи та/або процесу повинна спиратися на загальні принципи, такі, як: синергічність, адаптивність, структурність, безперервність та цілісність (комплексність). Зазначимо, що безперервність і цілісність інноваційного процесу виступають головними принципами його побудови, при цьому цілісність охоплює саме порядок функціонування та розвитку, в той час як безперервність охоплює питання реалізації інноваційного процесу у контексті мінімізації ризиків і негативних ефектів при переданні інформації між етапами інноваційного циклу. Важливою ознакою інноваційного процесу також є здатність адаптування до наслідків впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Слід погодитися, що цілісність і безперервність інноваційних процесів забезпечується при наступній послідовності реалізації функцій управління:

1) створення ринків нововведень і інновацій, створення інноваційної інфраструктури, розвиток кадрового потенціалу і т. п. (трансциклові процеси управління, реалізовані регіональними органами влади);

2) фінансування досліджень і розробок, проведення досліджень і розробок, створення венчурних підприємств і т. д. (позиційні процеси управління, реалізовані регіональними органами влади і трансциклові процеси управління, реалізовані органами управління підприємствами та кластерами);

3) ініціювання та реалізація інноваційних проєктів, маркетингові дослідження, збут інноваційної продукції (позиційні процеси управління, реалізовані органами управління, підприємствами та кластерами) [6].

Наведена послідовність безпосередньо описує саме процес реалізації функцій управління, втім цілісність і безперервність інноваційного процесу до того ж забезпечується рядом певних особливостей (специфічних властивостей).

Інноваційному процесу притаманні специфічні властивості, основними серед тих, що впливатимуть на механізм забезпечення ефективності при управлінні інноваційним проєктом, К. В. Худоба виділяє: тривалість інноваційного процесу; невизначеність результатів і ризики; висока значимість людського фактора; відсутність чіткого планування щодо підсумків досліджень і розробок [7]. Втім вбачається за можливе додати до зазначених специфічних властивостей ще інформаційні особливості (які зазвичай виникають на початкових стадіях інноваційного процесу), особливості оцінки ефективності та фінансово-економічні особливості, що пов'язані з порядком визначення джерел фінансування.

О. М. Шатіло стверджує, що інноваційному процесу притаманні наступні особливості:

– послідовний ланцюг подій, у процесі якого інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології чи послуги та поширюється у практичному використанні;

– спрямований на розробку, реалізацію результатів науково-технічних пошуків у вигляді нового продукту або нового технологічного процесу;

– виявлення суспільних потреб, що приводить до розробки науково-технічної продукції, практичне використання якої сприяє розвитку соціально-економічної системи;

– інноваційне суспільство, що являє собою сукупність інтелектуальної праці по створенню нового продукту; новий продукт може бути виражений в технічних, виробничих і комерційних характеристиках;

– комплексні зміни, котрі ведуть до підвищення ефективності суспільного виробництва та вирішення соціальних проблем (екологія, умови праці);

– система методів, заходів та процедур, що спрямований на перетворення наукових знань в товар, а також на власні потреби підприємства і сферу споживання;

– ефективне використання виробничого та інноваційного потенціалу підприємства;

– безперервний процес, у якому використання результатів досліджень і розробок викликає технічні зміни, у результаті яких виникає потреба проведення нових досліджень [8, с. 33].

Отже, ключовими особливостями інноваційного процесу доцільно виділити послідовність, спрямованість на досягнення певних результатів, безперервність та здатність і доцільність до комерціалізації. При дослідженні питань забезпечення цілісності інноваційного процесу важливим питанням також постає розгляд проблем щодо побудови правового механізму забезпечення інноваційного процесу (як функціонального, так і інституційного) та визначення інституційного складу інноваційного процесу.

С. В. Глібко [9, с. 54], розглядаючи поняття і сутність інноваційного процесу, дійшов висновку, що при визначенні інституційного складу інноваційного процесу необхідно чітко окреслити та узгодити господарську компетенцію кожного з учасників та суб'єктів інноваційного процесу, при цьому перелік учасників передбачений в ст. ст. 1, 5, 7-10 Закону України «Про інноваційну діяльність» [10]. Суб'єктами, які забезпечують інноваційний процес, необхідно вважати і інші інноваційні структури (в розумінні Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 5492 [11]), в тому числі суб'єкти, які відносяться до інноваційної інфраструктури, відповідно ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність», саме окреслені компетенції кожного учасника інноваційного процесу на нормативному рівні дозволить врегулювати проблемні зв'язки в інноваційному процесі.

Разом із вищевикладеним доцільно визначити, що належне формування та реалізація стратегії та тактики державного регулювання інноваційного розвитку згідно із сучасною моделлю інтегрованого інноваційного процесу можливі при застосуванні системного підходу, який дає змогу комплексного аналізу особливостей побудови інноваційного процесу.

У Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р [12] визначається, що попри наявність окремих елементів, відсутня цілісна національна інноваційна система, призначення якої - створення інноваційних продуктів (процесів) та їх швидке виведення на ринок (впровадження), наявні в Україні структурні елементи національної інноваційної екосистеми та нормативно-правове поле їх функціонування не вибудовані в єдину конструкцію, тому результати діяльності цих елементів поодинокі та не мають синергетичного ефекту, який має полягати у збільшенні ефективності національного виробництва товарів (послуг) та посилення їх конкурентоспроможності за рахунок широкомасштабного впровадження результатів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

Також у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року акцентується на тому, що сучасна українська держава має дуже обмежену фінансову та інституційну спроможність, відтак наявні ресурси і потенціал доцільно зосередити на підтримці наукових досліджень, які є однією з основ інноваційного потенціалу та створенні ефективної інфраструктури, яка сприятиме перетворенню результатів досліджень у продукт, придатний до комерціалізації. Для розв'язання завдання переходу до інноваційного зростання у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року пропонуються з усього різноманіття можливих інструментів ті, які найкраще відповідають подоланню перешкод, і що по-перше найбільше заважають інноваційному процесу в Україні.

Окрім зазначеного, у зазначеної стратегії у розділі щодо напрямів і способів розв'язання проблем встановлено, що для побудови інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями та високою продуктивністю виробництва Україні як державі, яка має великий інтелектуальний потенціал, необхідно розв'язати певні проблеми. Державна інноваційна політика має фокусуватися на напрямах, які відповідають інноваційному процесу в Україні, враховуючи інтереси всіх заінтересованих сторін, саме тому особливо важливою є співпраця між усіма учасниками інноваційного процесу, які сприяють інноваціям на всіх етапах створення і виведення ін-

новаційного продукту на ринок. Крім цього розв'язати проблему передбачається шляхом здійснення програмних заходів за такими напрямами: створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність; розвиток інноваційної інфраструктури; методично-консалтингове забезпечення; розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами; підвищення рівня спроможності, що реалізується як шляхом культурно-просвітницької діяльності, підвищення інноваційної культури тощо.

Також стратегія у межах вказаних напрямів визначає заходи, необхідні для виконання з їх структуруванням за певними етапами інноваційного процесу. Так на початкових етапах основними заходами регламентовані наступні: збільшення фінансування наукових досліджень; перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з метою їх наближення до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів; стимулювання інноваційної діяльності, в тому числі шляхом запозичення відповідного досвіду ЄС. Окрім цього слід підкреслити важливість заходів з активізації створення інновацій (стимулювання підприємств до наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційної діяльності, розроблення механізмів стимулювання науковців до формування актуальної та затребуваної глобальним ринком тематики наукових досліджень) та трансферу технологій (врегулювання прогалин, які існують у законодавстві щодо створення та функціонування елементів інноваційної інфраструктури, забезпечення державної підтримки створення та ефективного функціонування елементів інноваційної інфраструктури). Відносно етапу комерціалізації результатів інноваційної діяльності варто виокремити такі стимулюючі заходи: забезпечення спрощеної системи оподаткування та звітності для новоутвореного малого інноваційного бізнесу; законодавче унормування державної підтримки малого інноваційного бізнесу; стимулювання діяльності венчурного бізнесу тощо.

Отже прослідкується нерозривний взаємозв'язок між певними етапами інноваційного процесу, де наявність значних недоліків правового регулювання на одному з них, значним чином перешкоджає ефективній реалізації наступних, вказаний висновок свідчить про необхідність при реформуванні одного «блоку» законодавства у сфері інновацій, враховувати положення інших пов'язаних нормативно-правових актів, а також суміжні положення актів ЄС з метою забезпечення єдності національного законодавства та сприянню його узгодженості з правозастосовною практикою суб'єктів інноваційного процесу [13, с. 42].

Висновки. Дослідження актуальних правових питань забезпечення цілісності інноваційного процесу в умовах наближення України до членства в ЄС дозволило зробити висновок, що основними чинниками забезпечення цілісності інноваційного процесу доцільно вважати:

1. Належне нормативно-правове забезпечення інноваційного процесу, яке повинно мати системний характер, в тому числі правове забезпечення системності планування розвитку сфери інновацій, врахування пріоритетів щодо інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, наближення набуття членства України в Європейському Союзі.

2. Забезпечення розвитку інноваційної інфраструктури (в тому числі реалізація напрямів стратегічного планування щодо збільшення фінансування інноваційної діяльності). Так, зі стратегічної точки зору інноваційна інфраструктура забезпечує процес реалізації нових або вдосконалених продуктів, процесів або методів виробництва, створюючи таким чином основу для високоефективної діяльності, у цьому сенсі для України надзвичайно важливим є формування інноваційної інфраструктури як основи для розвитку високотехнологічних виробництв та підвищення ефективності бізнес-процесів [14, с. 201]. До того ж важливим є досягнення синергетичного ефекту, який має полягати у збільшенні ефективності національного виробництва товарів (послуг) та посилення їх конкурентоспроможності за рахунок широкомасштабного впровадження результатів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок.

3. Враховуючи динамічний інформаційний розвиток, важливим чинником також постає належне інформаційне забезпечення інноваційного процесу, складовими якого є інформаційні технології та інформаційні ресурси. Необхідно підкреслити, що інформаційна інфраструктура має забезпечувати формування та втілення нових інформаційних ресурсів та відповідного доступу до них користувачів. Отже, головним завданням процесу організації інформаційного забезпечення інноваційної діяльності має бути формування інноваційних ресурсів. Тобто, ефективність інноваційної діяльності повинна забезпечуватися за допомогою відповідних ресурсів та визначатися саме рівнем інформаційного забезпечення, до того ж розвиток наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вимагає наявності сучасної актуальної інформаційної бази [15, с. 15].

Таким чином зазначені чинники мають ключовий вплив щодо забезпечення цілісності інноваційного процесу, втім існують також інші фактори впливу, аналіз та дослідження яких є перспективою подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Verhun V., Glukhova D., Humeniuk Y. Social Component In The Modern National Innovation System. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9(1). №1. P. 35–45. Publishing house «Baltija Publishing». DOI: 10.30525/2256-0742/2023-9-1-35-45.
2. Глібко С. В., Мамаєв І. О. Огляд та порівняльна характеристика сервісів, що сприяють інформаційному забезпеченню інноваційної діяльності. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 46–54. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-6.
3. Розгон О. В. Цифрова платформа як інструмент функціонування мережі трансферу технологій. *Право та інновації.* 2023. № 2 (42). С. 21–33. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-3.
4. Чубенко В. А. Правові аспекти deep tech інновацій в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Право та інновації.* 2023. № 3 (43). С. 13–18. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-2.
5. Vovk O., Kravchenko M., Popelo O., Tulchynska S., Derhaliuk M. Modeling the choice of the innovation and investment strategy for the implementation of modernization potential. *Transactions on systems and control.* 2021. Vol. 16. P. 430–438. DOI: https://doi.org/10.37394/23203.2021.16.38.
6. Бендасюк С. П. Методика формування інноваційного середовища в регіоні. *Ефективна економіка.* 2014. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3752.
7. Худоба К. В. Ефективність інноваційної діяльності та процес її забезпечення. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. №4. С. 622–627. URL: http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/131.pdf.
8. Шатіло О. В. Наукові підходи до визначення поняття «інноваційний процес». *Вісник Хмельницького національного університету.* 2019. № 4. Том 1. С. 30–35. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-30-35.
9. Інноваційне право: науково-практичний посібник. 2-ге вид., оновл. і доп./ за заг. ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон, А. В. Стріжкової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. 244 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/InnovativeLaw_2020/InnovativeLaw_2020.pdf.
10. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text.
11. Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 1996 р. № 549. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF#Text.
12. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 № 526-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text.
13. Правове забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні: монографія/ за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 365 с. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/InnovProcess21/InnovProcess21.pdf.
14. Stroiko T., Rekhteta I., Burkun V. Innovation infrastructure as a foundation for business process development. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2023. Vol. 9(2). №2. P. 201–210. Publishing house «Baltija Publishing». DOI: 10.30525/2256-0742/2023-9-2-201-210.
15. Подрез-Ряполова І. В. Актуальні правові аспекти інформаційного забезпечення інноваційної діяльності. *Право та інновації.* 2022. № 4 (40). С. 13–17. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-2.

REFERENCES

1. Verhun, V., Glukhova, D. & Humeniuk, Y. (2023). Social Component in the Modern National Innovation System. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 9(1), No. 1, 35–45. Publishing house «Baltija Publishing». DOI: 10.30525/2256-0742/2023-9-1-35-45
2. Hlibko, S. V. & Mamaiev, I. O. (2023). Overview and comparative characteristics of services contributing to the information provision of innovative activities. *Law and innovation, 2* (42), 46–54. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-6 [in Ukrainian].
3. Rozghon O. V. (2023). The digital platform as a tool for the functioning of the technology transfer network. *Law and innovation, 2* (42), 21–33. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-3 [in Ukrainian].
4. Chubenko V. A. (2023). Legal aspects of deep tech innovations in Ukraine in the context of European integration processes. *Law and innovation, 3* (43), 13–18. DOI: https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-3(43)-2 [in Ukrainian].
5. Vovk O., Kravchenko M., Popelo O., Tulchynska S., Derhaliuk M. (2021). Modeling the choice of the innovation and investment strategy for the implementation of modernization potential. *Transactions on systems and control, 16*, 430–438. DOI: https://doi.org/10.37394/23203.2021.16.38

6. Bendasiuk S. P. (2014). The method of forming an innovative environment in the region. *Efficient economy, 3*. Retrieved from: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3752 [in Ukrainian].
7. Khudoba K. V. (2015). Efficiency of innovation activity and the process of providing it. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, *4*, 622–627. Retrieved from: http://www.global-national.in.ua/archive/4-2015/131.pdf [in Ukrainian].
8. Shatilo, O. V. (2019). Scientific approaches to defining the concept of «innovative process». *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, *4*. Vol. 1, 30–35. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-30-35 [in Ukrainian].
9. Hlibko S. V., Rozghon O. V., Strizhkova A. V. (Ed.). (2020). *Innovative law*: a scientific and practical guide. 2nd edition. Kharkiv: NDI PZIR NAPrN Ukrainy. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/InnovativeLaw_2020/InnovativeLaw_2020.pdf [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine On innovative activity, No. 40-IV (2002, September 4). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text [in Ukrainian].
11. Regulations on the procedure for the creation and functioning of technology parks and innovative structures of other types: approved. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. 549 (196, May 22). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-96-%D0%BF#Text [in Ukrainian].
12. Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period until 2030: approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, No. № 526-p. (2019, June 10). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text [in Ukrainian].
13. Hlibko, S. V. & Rozghon, O. V. (Ed.). (2021). *Legal assurance of the effectiveness of the innovation process in Ukraine*. Kharkiv: NDI prav. zabezp. innovats. rozvytku NAPrN Ukrainy. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/InnovProcess21/InnovProcess21.pdf [in Ukrainian].
14. Stroiko, T., Rekhteta, I. & Burkun, V. (2023). Innovation infrastructure as a foundation for business process development. *Baltic Journal of Economic Studies,* Vol. 9(2), No. 2, 201–210. Publishing house «Baltija Publishing», DOI: 10.30525/2256-0742/2023-9-2-201-210 [in Ukrainian].
15. Podrez-Riapolova, I. V. (2022). Actual legal aspects of information provision of innovative activity. *Law and innovation*, *4* (40), 13–17. DOI: 10.37772/2518-1718-2022-4(40)-2 [in Ukrainian].

PODREZ-RIAPOLOVA IRYNA

PhD in Law, Head of the scientific department of legal support of innovation activities
of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovate Development
of the NALS of Ukraine

LEGAL ENSURING THE INTEGRITY OF THE INNOVATION PROCESS IN THE CONDITIONS OF UKRAINE'S APPROACH TO MEMBERSHIP IN THE EU

Problem setting. In the conditions of strengthening globalization processes and a high level of competition on international, regional and national markets, innovation has acquired the status of the main advantage of any country and has become the basis for ensuring its sustainable economic development, the use of new knowledge and technologies provides an opportunity to introduce and intensify innovative activities and, as consequently, to build an effective and competitive innovation economy, therefore the question arises of building a fundamentally new national innovation system, adapted to socio-technological challenges, which should determine the competitive position of the national economy on the world stage. Ukraine's approach to joining the EU should be accompanied by significant efforts to fulfill European integration requirements. Therefore, demonstrating the desire to meet the European level of development, it is necessary to simultaneously bring the current legislation to international legal standards and strive to ensure decent conditions for the implementation of innovative activities, despite the conditions of martial law. The implementation of innovative activities is of primary importance for renewing the state of the national economy and ensuring its development through innovation. At the same time, an integral factor of sustainable innovative development is the efficiency of the introduction of innovations and the innovation process.

Analysis of recent researches and publications. Actual problems of legal support of the innovation process and its components have been studied by many scientists. S. V. Hlibko studied services that contribute to the information provision of innovative activities (business activities of innovative entities). O. V. Rozghon was conducted of the conceptual provisions regarding the justification of the essence of the category «digital platform» and its impact on the activity of

the technology transfer network, and it was proved that the digital platform is an important factor that allows the introduction of innovations through the technology transfer network, a mechanism for stimulating the transfer of technologies and a certain means of digital transformation. V. A. Chubenko researched the legal nature of deep tech innovations as a new wave of innovations in the world and in the European Union and determined the main provisions of the legal regulation of these innovations in the EU.

Purpose of the research is to study the topical legal issues of ensuring the integrity of the innovation process in the context of Ukraine's approximation to EU membership.

Article's main body. An important issue is also the ability of the national ecosystem to meet modern integration processes for the gradual approximation of current legislation to EU norms, which will ensure the improvement of the competitiveness of the national economy on the basis of innovation and will enable our country to take a worthy place among the EU countries in terms of the level of innovative development. The features of the innovation process are analyzed, the main ones are sequence, focus on achieving certain results, continuity, the ability and expediency for commercialization. The considered provisions of the key current document of strategic planning in the field of development of innovative activities. The expediency of program measures regarding the need to create favorable regulatory and legal support for the activities of subjects conducting innovative activities is supported; development of innovative infrastructure; methodological and consulting support for the innovation process. Separate measures for the transition to innovative growth by increasing the funding of scientific research, revising the priority areas of science and technology development, stimulating innovative activity, legislative regulation of state support for small innovative business, and stimulating the activity of venture business were considered.

Conclusions and prospects for the development. The study of current legal issues of ensuring the integrity of the innovation process in the conditions of Ukraine's approach to EU membership allowed us to conclude that the main factors of ensuring the integrity of the innovation process should be considered to be: adequate regulatory and legal support of the innovation process, which should be of a systemic nature; ensuring the development of innovative infrastructure, including the implementation of strategic planning directions regarding financing; taking into account the dynamic nature of the innovation process, an important factor is the proper information support of the innovation process, the components of which are information technologies and information resources. It should be emphasized that the information infrastructure should ensure the formation and implementation of new information resources and appropriate access to them by users. Therefore, the main task of the process of organizing the information support of innovative activity should be the formation of innovative resources.

Key words: innovation activity, innovation process, European integration, national innovation ecosystem, integrity.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Подрез-Ряполова І. В. Правове забезпечення цілісності інноваційного процесу в умовах наближення України до членства в ЄС. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 44–50.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

ЯРОЦЬКИЙ ВІТАЛІЙ ЛЕОНІДОВИЧ
доктор юридичних наук, професор, в.о. завідувача кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України
ORCID 0000-0002-4489-1816

ШЕХОВЦОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ
доктор юридичних наук, доцент кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0002-9101-7160

ФІЛОНОВА ЮЛІЯ МИХАЙЛІВНА
кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0000-0001-5250-5455

УДК 347.412
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-7

СПЕЦИФІКА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІТ-СФЕРІ ДОГОВОРІВ ПРО РІВЕНЬ ОБСЛУГОВУВАННЯ (SERVICE LEVEL AGREEMENT)

Стаття присвячена цивільно-правовому аналізу відносин, які виникають у ІТ-середовищі. Зазначається, що цивільно-правові відносини у ІТ-сфері мають низку специфічних характеристик, зумовлених як динамічним характером науково-технічного прогресу так і комплексним характером відповідних різновидів цифрових продуктів і пов'язаних із ними робіт чи послуг. Відносини у сфері ІТ у широкому розумінні можна розглядати як відносини щодо збору, зберігання, розповсюдження та захисту електронної інформації на глобальному ринку. Специфіка договору про рівень обслуговування SLA полягає й у його особливій меті – встановлення стабільних відносин між постачальником послуг та замовником, закріплення прозорої системи моніторингу якості наданої послуги та контурних заходів відповідальності за недосягнення узгоджених кількісних та якісних параметрів. Найбільш оптимальною договірною конструкцією для врегулювання суспільних відносин SLA в українському правовому середовищі є договір про надання послуг. Специфіка цивільно-правової природи договору про рівень обслуговування полягає у органічному поєднанні правової та технічної складової його змістовного наповнення. Договору про рівень обслуговування SLA відповідає суті та характеру відносин, обсягу прав та обов'язків постачальника та замовника, відповідно відносини між ними повинні регулюватися нормами глави 63 Цивільного кодексу України. Зважаючи на специфіку договірної конструкції про рівень обслуговування, у договорі SLA мають

© Яроцький В. Л., Шеховцов В. В., Філонова Ю. М., 2024

бути узгоджені види та параметри послуг, їх якість з урахуванням визначеного рівня технічних характеристик та показників; спосіб, порядок, період та тривалість моніторингу відповідних технічних характеристик та показників; засоби та методи, за допомогою яких будуть проводитися вимірювання, а також підстави, умови та заходи цивільно-правової відповідальності за недосягнення обумовлених сторонами характеристик показників, порядок дії виконавця при встановленні наданої послуги закріпленим у договорі SLA параметрам та інші умови, що мають істотне значення для сторін договору.

Ключові слова: договір, service level agreement, інформація, IT- право, IT-контракти.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується процесами цифровізації держави та суспільства, що знаходить вираз у перманентному технічному та технологічному вдосконаленні використання мережі Інтернет та постійному розширенню впровадження у сфери діяльності людей новітніх інформаційних технологій (далі – IT). У зв'язку з активним розвитком ринку цифрових послуг та стрімкою віртуалізацією економічних та соціальних процесів у суспільстві, а також широким впровадженням та використанням IT, виникає потреба у створенні нових ефективних договірно-правових моделей взаємодії між учасниками відносин у цифровому сегменті цивільного обороту. Разом з тим, зважаючи на стрімкі динамічні процеси перманентного вдосконалення IT, вітчизняному законодавцю не завжди вдається своєчасно реагувати на появу нових видів відносин. Це, в свою чергу, не дозволяє оперативно законодавчо забезпечувати безперешкодність здійснення та захисту суб'єктивних прав і законних інтересів учасників відповідних цивільно-правових відносин, що виникають та розвиваються у цифровому середовищі. Попри всі складнощі належного і своєчасного забезпечення цивільно-правового регулювання відносин в IT-сфері, статистичні дані свідчать про наступне. IT сектор – один із небагатьох секторів економіки України, який зростав під час війни, а також єдина сфера експорту, доходи від якої виросли в цей період. За 2022 рік експортна виручка IT-послуг зросла на 5,85% і принесла рекордні $7,3 млрд. Це на $406 мільйонів більше, ніж у 2021 році [1].

Розвиток IT-сфери безумовно вимагає і вдосконалення суспільних відносин, які складають предмет договірного права. Цей процес закономірний, оскільки сама правова природа договірних відносин передбачає ідентифікацію, комунікацію, визнання, зміну або припинення суб'єктивних цивільних прав і обов`язків сторін, що дозволяє сприймати їх в якості об'єкта процесів цифровізації. Так, якщо цифрові (інформаційні) технології вводять у вжиток нові засоби комунікації (передачі інформації), це не може не впливати на договірні відносини, враховуючи, що останні, по суті, також являють собою у цивільному обороті своєрідні комунікації у вигляді вибору контрагента, фіксації волевиявлення сторін та його належного договірного виконання. На наш погляд, до IT-контрактів (враховуючи усталену міжнародну термінологію) потенційно може бути віднесений будь-який цивільно-правовий договір, який застосовується у сфері інформації, комунікацій і технологій. Зокрема, IT-контрактами за своєю правовою природою є договори про надання послуг на розробку веб-сайту, про надання ліцензії на використання програмного забезпечення тощо.

Разом з цим, динамічний розвиток інформаційної сфери, сприяє появі нових специфічних договірних конструкцій. Однією з них варто визнати IT-контракт про рівень обслуговування (SLA або Service Level Agreement). Враховуючи, що доктрина цивільного права складає правовий фундамент, через який здійснюється безпосередній вплив на правотворчість та правозастосування у приватноправовій сфері, у тому рахунку й здійснює активний вплив на регулювання суспільних відносин зі збереження, обробки, надання, отримання та поширення інформації, забезпечуючи належну та позитивну динаміку розвитку IT-сфери, поява та широке застосування IT-контракті про рівень обслуговування (SLA) зумовлює потребу цивільно-правової кваліфікації та дослідження специфіки правового регулювання цих договірних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальні наукові дослідження, що стосувалися цивільно-правового регулювання відносин з надання інформаційних послуг, здійснили такі українські вчені, як: В.І. Борисова, Ю.П. Бурило, Б.М. Гоголь, Н.О. Давидова, О.В. Кохановська, В.О. Кохановський, А.О. Кодинець, О.О. Кулініч, Є.О. Мічурін , В.В. Нахратов, О.П. Орлюк, І.В. Панова, О.В. Сібільова, Н.В. Федорченко, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, Г.Ю. Шаркова, І.Р. Шишка.

Метою статті є дослідження цивільно-правової природи IT-контрактів про рівень обслуговування (SLA або Service Level Agreement) за чинним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Широке впровадження нових інформаційних технологій та всеохоплююча цифровізація всіх напрямків діяльності людей передбачає активне використання давно апробованих у сучасному вітчизняному цивільному обороті договірних механізмів правового регулювання відносин приватної сфери. Очевидно, що специфіка цивільно-правових договорів, перш за все, обу-

мовлена особливостями сфери суспільних відносин, в якій вони застосовуються як позанормативні регулятори. Так, договори, що укладаються у сфері правового забезпечення функціонування сучасних інформаційних технологій пов'язані зі створенням, передачею та використанням в сучасних умовах найрізноманітніших інформаційних продуктів у широкому розумінні та наданням широкого спектра послуг у цій сфері.

У Кембриджському словнику ділової англійської мови сфера інформаційних технологій визначається як наука та діяльність з використання комп'ютерів і програмного забезпечення для зберігання та передачі інформації [2]. Відповідно до правового інформаційного порталу HG.org, який є дискусійним майданчиком для юристів США, право інформаційних технологій (IT-право): право інформаційних технологій забезпечує правову основу для збору, зберігання та розповсюдження електронної інформації на глобальному ринку [3]. Таким чином, відносини у сфері IT у широкому розумінні можна розглядати як відносини щодо збору, зберігання, розповсюдження та захисту електронної інформації на глобальному ринку. Надаючи IT-послуги, постачальники (виконавці) цих послуг мають керуватися чіткими та прозорими критеріями, що забезпечують ефективне та якісне обслуговування замовників (клієнтів). Останні, своєю чергою, в сучасних умовах зацікавлені не тільки у самому наданні відповідних послуг у IT-сфері, але і у визначенні та договірному забезпеченні бажаного для себе рівня доступного сервісу. Саме тому все більшої популярності набуває застосування учасниками IT-відносин договорів про рівень обслуговування, конструкція яких у більшості країн світу охоплюється та позначається термінологічним словосполученням «Service Level Agreement» (далі – SLA).

Вперше термінологічне закріплення така договірна конструкція отримала у Методології управління, налагодження та постійного поліпшення бізнес-процесів в IT (ITIL) та була призначена для регулювання відносин у сфері IT, зараз SLA використовують у багатьох інших сферах. Хоча використання SLA не обмежується IT-сферою, перевага залишається за нею. Адже саме для IT використання договорів SLA є життєво важливим для вимірювання та підтримки рівня якості обслуговування (Quality of service – QoS) [4].

Так, відповідно до ITIL 4 контракт про рівень обслуговування (SLA) – це задокументований правочин між постачальником послуг і клієнтом, яка визначає як необхідні послуги, так і очікуваний рівень обслуговування» [5]. Тобто, контракт про рівень обслуговування (SLA) визначає, який технічний рівень обслуговування повинна очікувати управнена сторона, укладаючи досліджуваний контракт на надання послуг. Закордонні дослідники визначають контракти про рівень обслуговування (SLA) як домовленість між постачальником послуг та клієнтом про рівень обслуговування (SLA). Такий контракт визначає послугу, яку очікує і яку надають клієнту, вимірювану за допомогою метрик [6]. Тобто, у цих контрактах надається детальна інформація про послуги, які надаються з зазначенням конкретного рівня та критеріїв їх вимірювання. Agarwal також вказує, що «контракт про рівень обслуговування (SLA) визначає зобов'язання між постачальником послуг і клієнтом, а також встановлює фінансові санкції у вигляді грошових штрафів в разі будь-яких порушень умов SLA для постачальника послуг» [7, с. 370]. Кожна окрема IT-компанія, як правило, має свої типові зразки контрактів про рівень обслуговування (SLA) для конкретних видів послуг, які були передані на аутсорсинг [8].

Розрізняють три типи контрактів SLA: внутрішній, партнерський та клієнтський. Внутрішній SLA – угода між функціональними підрозділами всередині оператора (для вибудовування наскрізного процесу «Забезпечення»). Партнерський SLA – частина договору між партнером-постачальником сервісів і оператором для забезпечення наскрізного QoS. Клієнтський SLA – формальний договір між клієнтом та оператором, спрямований на підвищення лояльності клієнта [9, с. 20].

Контракти про рівень обслуговування (SLA) можуть включати інформацію про конкретні ресурси, необхідні та достатні для того, щоб зробити процеси ефективними та економічно вигідними. Контракт про рівень обслуговування (SLA) дозволяє встановити та закріпити у його змісті реальні критерії для вимірювання якості обслуговування та визначати ступінь задоволеності клієнтів наданими послугами. SLA окреслює очікування щодо послуг, зобов'язань та QoS, використовуючи ключові показники ефективності [10]. Зазвичай умови, зафіксовані у змісті SLA, бувають вищими або на рівні узгодженого стандарту між клієнтом та постачальником послуг. Зміст SLA закріплює цілі та ключові показники ефективності, щоб визначити, чи забезпечується якість обслуговування постачальника послуг для клієнтів [11]. Не існує єдиного стандарту, який би визначав все, що повинно бути включено в конкретний контракт про рівень обслуговування (SLA). Окремі умови контракту зазвичай відрізняються залежно від галузі, у якій він укладається, типу охоплених домовленістю інформаційних продуктів, певних індивідуальних побажань та потреб сторін договору тощо. Досліджуваний контракт носить універсальний характер та може застосовуватись у сфері впорядкування широкого кола договірних відносин, де пред-

метом регулювання виступають послуги одного суб'єкта іншому (наприклад, хостинг, користування програмним продуктом, інші послуги з IT-підтримки чи в сфері інформатизації) [12].

Як правило, контракт про рівень обслуговування (SLA) включає наступні умови. 1. Рівень обслуговування. Домовленість про рівень обслуговування (SLA) повинна чітко визначати рівень якості обслуговування, який забезпечується замовнику. В цьому відношенні визначаються і закріплюються час відгуку на запити, термін вирішення проблем, кількість збоїв та інші показники. 2. Строк дії контракту, який може визначатися не тільки певним відрізком часу, але і досягненням певних цілей. 3. Ціна та умови оплати. Контракт про рівень обслуговування (SLA) має визначати загальну вартість послуг та умови оплати наданих послуг. 4. Права та обов'язки сторін. Контракт про рівень обслуговування (SLA) повинен визначати права та обов'язки замовника та виконавця послуг, включаючи обов'язок надавати потрібну інформацію та доступ до систем та ресурсів. 5. Порядок вирішення спорів. Контракт про рівень обслуговування (SLA) повинен включати порядок вирішення спорів та конфліктів між сторонами. 6. Конфіденційність. Контракт про рівень обслуговування (SLA) повинен визначати, що інформація, отримана в процесі надання послуг, повинна бути конфіденційною та захищеною. 7. Обмеження відповідальності. Контракт про рівень обслуговування (SLA) повинен встановлювати обмеження відповідальності виконавця послуг за збитки, втрати або непередбачувані витрати, пов'язані з послугами, наданими за договором. 8. Процедури контролю та оцінки. Контракт про рівень обслуговування (SLA) має включати процедури контролю та оцінки рівня обслуговування, щоб переконатися, що виконуються вимоги SLA [13].

Мал. Основні складові домовленості про рівень надання IT-аутсорсингових послуг SLA [14].

Таким чином, контракт про рівень обслуговування (SLA) має обов'язково включати компоненти у двох сферах: послуги та управління. Елементи послуги включають специфіку послуг, що надаються, умови доступності послуги, стандарти надання, параметри часового вікна для кожного рівня обслуговування (у prime-time і не prime-time можуть мати різні рівні обслуговування), відповідальність сторін, а також механізм зміни (оновлення) умов контракту за потреби. Цей останній пункт є критичним, вимоги до послуг і можливості постачальників змінюються, тому повинен бути спосіб переконатися, що контракт про рівень обслуговування (SLA) в кожний момент часу відповідає актуальним потребам сторін тощо. Елементи управління повинні включати визначення стандартів і методики вимірювання, процесів звітування, зміст і частоту, технічні та правові засоби вирішення суперечок тощо.

Для чинного цивільного законодавства України така специфічна договірна конструкція як контракт про рівень обслуговування (SLA) наразі не відома. Слід зауважити, що у звичній для нашої правової системи термінології, з точки зору приватного права, вживання терміну «договір» для досліджуваної договірної конструкції є більш прийнятним та має тотожне значення з вживаним закордонним терміном «contract». Зважаючи на інтенсивний розвиток IT-індустрії, виникає потреба у правовій кваліфікації зазначеного договору та визначення його місця у системі вітчизняних цивільно-правових договорів. Єдиного стандарту істотних умов договору про рівень обслуговування (SLA) в діючих нормативно-правових актах України не існує. Світова практика свідчить, що зміст такого договору залежить від галузі застосування, типу продукту та індивідуальної домовленості між виконавцем та замовником. Суб'єкти цивільно-правових правовідносин в IT-сфері намагаються заповнити прогалини за рахунок поіменованих договірних конструкцій в Цивільному кодексі України, користуючись принципом свободи договору з урахуванням імперативних норм цивільного законодавства України. Адже зміст будь-якого цивільно-правового договору не може суперечити Конституції України, Законам України, інтересам держави і суспільства.

Проведений аналіз вище свідчить, що юридичне оформлення відносин SLA може відбуватися шляхом віднесення його до різновиду договору про надання послуг. Так, відповідно статті 901 Цивільного кодексу України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше

не встановлено договором. Водночас норми про надання послуг становлять основу регулювання відносин учасників SLA, але не дозволяють відобразити всю специфіку зазначеної договірної конструкції. В першу чергу це стосується істотних умов цих договорів. Відповідно до чинного законодавства України договір вважається укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору. Відповідно до частини 2 статті 638 Цивільного кодексу України істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Стосовно договорів надання послуг законодавець прямо називає лише одну істотну умова – його предмет – надання відповідної послуги, тобто вчинення певних дій чи здійснення певної діяльності. Законодавче визначення предмета договору про надання послуг передбачає, що предмет встановлюється через відносини замовника і виконавця з приводу послуги, тотожним поняттям якої є певні дії або певна діяльність [15]. Слушною з цього приводу є думка І. А. Діковської, яка стверджує, що головними рисами послуги як предмета договору про надання послуг є невіддільність її результатів від процесу надання і споживність цих результатів у процесі певної дії чи діяльності [16]. Втім, сучасна практика правозастосування сформувала дещо інший підхід, так відповідно Постанови СП КГС ВС від 04.09.2023 у справі № 910/5352/21 зазначено, що основним результатом при наданні послуг є результат нематеріального характеру, який не втілюється у жодну з матеріальних форм, однак, попри відсутність матеріальної форми, має економічну цінність та корисний ефект для замовника такої послуги [17]. Така позиція Верховного Суду виглядає занадто спрощено, адже на рівні сучасної вітчизняної доктрини цивільного права сформовано більш раціональний, з нашої точки зору, та нормативно виважений підхід. Так предметом договору про надання послуг є процес надання послуги, що не передбачає досягнення матеріалізованого результату, але не виключає можливість його наявності. Якщо внаслідок надання послуги й створюється матеріальний результат, то він не є окремим, віддільним від послуги як нематеріального блага, об'єктом цивільних прав, через що відповідний результат не є обігоздатним сам по собі. Як наслідок, корисний ефект послуги має ідеальний характер (зокрема, він є неуречевленим, фізично не накопичується, не транспортується тощо), через що є невіддільним від діяльності її виконавця, хоча б ефект послуги й зберігався деякий час після завершення такої діяльності. Разом з тим, принципова можливість існування «пролонгованого у часі» корисного ефекту послуги вимагає введення в розглядуваний критерій істотного застереження – послуга споживається в основному в момент її надання, тобто синхронність надання послуги та споживання її корисного ефекту не є абсолютною ознакою [18, с. 48].

Однак, навіть якщо взяти до уваги необхідність конкретизації дій, які виконавець повинен вчинити на вимогу замовника, не можна говорити про те, що договір про рівень обслуговування (SLA) вважатиметься укладеним і дозволить врегулювати відносини замовника та виконавця повною мірою за погодженням лише його предмета. Як зазначалося вище закордонними фахівцями у сфері інформаційних технологій, контракт SLA, встановлюючи характеристики та критерії якості послуг, що надаються, дозволяє досягнути основної мети цього договору – з одного боку сервіси повинні приносити бажаний ефект замовнику, з іншого – не вимагати від виконавця застосування надмірних ресурсів. При цьому, такий договір обов'язково повинен включати строки та наслідки усунення наслідків технічних помилок та збоїв у роботі програми. У досліджуваному договорі також окремо прописується розмір сум штрафних санкцій, які сплачує виконавець, у випадку коли метрики якості послуги опускаються нижче заданого рівня. Якщо ці умови не включаються у договір SLA, то він перестає бути договором про рівень обслуговування і стає звичайним договором на про надання послуг. Необхідність узгодження технічно-якісних характеристик ефективності мережі, засобів, методів та методик вимірювання таких характеристик та заходів відповідальності за недосягнення встановлених в договорі SLA показників свідчить про специфічну технічну природу названих умов, з одного боку, та їх істотність, з точки зору цивільного права для розглядуваної конструкції – з іншого.

Специфіка цивільно-правової природи договору про рівень обслуговування полягає у органічному поєднанні правової та технічної складової його змістовного наповнення. Цей висновок варто проілюструвати на прикладі характерних для договорів SLA істотних умов. Вони підлягають умовному поділу на загальні та спеціальні істотні умови. Характерними для всіх без виключення договорів на про надання послуг є умови про предмет та ціну послуг, адже досліджувані договори, як правило, оплатні. Предмет договору SLA охоплює опис послуги, види та характер наданих сервісів, основні критерії, параметри та метрики оцінки рівня їх якості та належності. Специфіка умови про ціну досліджуваного договору визначається не тільки розміром оплати послуги, але і деталізацією порядку оплати послуг і визначенням умов застосування та розміру штрафних санкцій за ненадання послуг. Другу характерну для досліджуваного договору групу істотних умов визначають

технічні параметри послуг, що надаються у ІТ-сфері або забезпечують неухильність дотримання вказаного у договорі рівня їх надання. До цієї групи варто віднести наступні умови. 1. Характеристики мережі (її продуктивність, надійність, безпека у кількісних показниках), а також порядок оцінки таких показників у конкретний проміжок часу. При цьому з урахуванням специфіки аналізованої сфери діяльності та допустимості зміни кількісних характеристик названих параметрів у різні моменти часу слід обумовлювати у договорі період, у який відповідні характеристики вимірюватимуться з метою перевірки відповідності закріпленим в угоді значенням, а також кошти та методи, за допомогою яких будуть проводитись виміри. 2. Порядок дій сторін при встановленні невідповідності наданої послуги заявленим у змісті договору параметрам належності її надання, час реагування на інцидент, часові межі вирішення інциденту та усунення технічної проблеми. 3. Умови та підстави цивільно-правової відповідальності виконавця та замовника.

У зміст договору SLA часто включають: словник основних термінів, які використовуються у ньому, для більш чіткого та конкретного розуміння деяких правових явищ сторонами та понять у сфері електронних комунікацій; вимоги до звітності виконавця послуги; а також визначення рівнів критичності запитів користувача. Зазвичай, це високий, середній та низький рівні критичності запитів користувача, проте за домовленістю між сторонами у договорі SLA можуть бути встановлені й інші рівні. Сторони повинні детально обговорити, які саме проблеми відносяться до високого рівня критичності, а які до низького, та обов'язково зафіксувати все це у змісті досліджуваного договору. В іншому випадку, в разі відсутності договірної фіксації вказаних умов, користувач у разі виникнення спірної ситуації не зможе довести, що проблема, яка виникла, була оцінена сторонами як найбільш критична. Умови технічної підтримки, зокрема інструкція про межі вирішення питань, які можуть бути вирішені технічною підтримкою, а також, обов'язково, час її роботи. Бажано включити також умову про періодичність перегляду умов договору SLA, адже згодом деякі норми договору можуть бути визначені непотрібними, а деякі – нелогічними та непрактичними [19].

Висновки. Договірне регулювання цивільних відносин, що виникають у ІТ-середовищі, має свою специфіку, обумовлену як динамічним характером науково-технічного прогресу, так і особливим характером відповідних різновидів цифрових продуктів і пов'язаних із ними послуг. Особливості цифрових продуктів і послуг у першу чергу впливають на предмет будь-якого ІТ-договору, змістовні характеристики якого можуть змінюватись залежно від специфіки конкретного цифрового продукту або пов'язаної з ним послуги. Високі вимоги до рівня надання послуг у сфері використання цифрових технологій на практиці спонукає контрагентів не тільки до чіткого змістовного наповнення відповідної домовленості між ними щодо надання послуг, але і до укладення договору SLA, у якому фіксуються вимоги щодо якості цих послуг.

Специфіка договору про рівень обслуговування полягає й у його особливій меті – встановлення стабільних відносин між постачальником послуг та замовником, закріплення прозорої системи моніторингу якості наданих послуг та конкретних механізмів відповідальності за недосягнення узгоджених кількісних та якісних параметрів послуг, що надаються за договором. Найбільш оптимальною договірною моделлю для регулювання суспільних відносин SLA в українському ІТ-середовищі є цивільно-правовий договір про надання послуг. Саме цей договір відповідає правовій суті та характеру відносин, обсягу прав та обов'язків постачальника та замовника, відповідно відносини між ними повинні регулюватися нормами глави 63 Цивільного кодексу України.

Зважаючи на специфіку договірної конструкції про рівень обслуговування, у договорі SLA мають бути узгоджені види та параметри послуг, їх якість з урахуванням визначеного рівня технічних характеристик та показників; спосіб, порядок, період та тривалість моніторингу відповідних технічних характеристик та показників; засоби та методи, за допомогою яких будуть проводитися вимірювання, а також підстави, умови та заходи цивільно-правової відповідальності за недосягнення обумовлених сторонами характеристик показників, порядок дії виконавця при встановленні наданої послуги закріпленим у договорі SLA параметрам та інші умови, що мають істотне значення для сторін договору.

Поряд з цим, у зв'язку з віднедавна розпочатою рекодифікацією (оновленням) вітчизняного цивільного законодавства постає проблема щодо необхідності закріплення на рівні Цивільного кодексу України раніше невідомих вітчизняному законодавству договірних конструкцій, у тому числі й договору SLA. Зважаючи на потужний розвиток всіх сфер життя людства, що обумовлений, у тому числі й активним науково-технічним прогресом, прагнення включити всі існуючі види догорів вбачається хибним та ризиковим напрямом врегулювання договірних відносин. Поширення норм глави 63 та загальних положень про цивільно-правові договори Цивільного кодексу України на сферу приватноправових суспільних відносин, що виникають на підставі контрактів SLA, враховуючи їх специфіку, цілком відповідає сучасним суспільним потребам та динаміці майнових цивільних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Назар Шевчук. Без пільг і преференцій. Що очікує на український IT-сектор? URL: https://lb.ua/economics/2023/03/03/547619_bez_pilg_i_preferentsiy_shcho_ochikuie.html.
2. Cambridge Dictionary URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information–technology?q=+Information+Technology.
3. Information Technology Law. Guide to IT Law. URL: https://www.hg.org/information–technology–law.html#1.
4. Anithakumari, S., Chandrasekaran, K. Negotiation and monitoring of service level agreements in cloud computing services. *Advances in Intelligent Systems and Computing,* 2017, Vol.469, pp.651–659.
5. ITIL Foundation ITIL 4 Edition, AXELOS Limited 2019.
6. Overby, S., & Paul, L. G. (2017, July 5). What is SLA? URL: https://www.cio.com/article/2438284/outsourcing–sla–definitions–and–solutions.html.
7. Agarwal, Saurav, «An Approach of SLA Violation Prediction and QoS Optimization using Regression Machine Learning Techniques» (2020). *Electronic Theses and Dissertations*. 8342. URL: https://scholar.uwindsor.ca/etd/8342.
8. R. Anderson, K. Kevin, and J. F. Andry, "Audit Aplikasi Inventori Menggunakan Framework Cobit 4.1 Pada Store Nonna", *ITJRD*, vol. 3, no. 1, pp. 1–12, Aug. 2018.
9. Москаленко В. В., Довбиш А. С. Вступ до інформаційного аналізу і синтезу інфокомунікаційних систем : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2016. 226 с.
10. Amir Teshome Wonjiga, Louis Rilling, Christine Morin. SLA Definition for Network Intrusion Detection Systems in IaaS Clouds. SAC 2021 – 36th ACM/SIGAPP Symposium on Applied Computing, Mar 2021, Virtual Event, Republic of Korea., South Korea. pp.1–10.
11. Kannaki, A., Vasantha Azhagu, and J. M. Gnanasekar. «A Novel Multi–Agent Approach to control Service level Agreement Violations in Cloud Computing.» *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education* 12.12 (2021). 1431–1438. URL:https://turcomat.org/index.php/turkbilmat/article/view/7633/6061.
12. Третяк Т. Service level agreement (SLA) – 5 ключових моментів. URL: https://legalitgroup.com/service–level–agreement–sla–5–klyuchovih–momentiv/
13. Кондратьєв Д. SLA (Service Level Agreement). URL: https://yurhub.com/articles/217–sla–service–level–agreement.html.
14. Bravard, Jean–Louis, and Robert Morgan. *Smarter outsourcing: An executive guide to understanding, planning and exploiting successful outsourcing relationships*. Pearson Education, 2006.
15. Федорченко Н. В. До питання про предмет договору про надання послуг. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 66. С. 165–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_66_22.
16. Діковська І. А. Поняття та ознаки договору про надання послуг. Держава і право. 2004. Вип. 27. С. 328.
17. Постанова СП КГС ВС від 04.09.2023 у справі № 910/5352/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113292784.
18. Спасибо–Фатєєва І. В. Цивільний кодекс України: Науково–практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 9: Договори про виконання робіт та надання послуг. Частина 1: Загальні положення про підряд. Серія «Коментарі та аналітика». Харків: Смугаста типографія, 2017. 592 с.
19. GigaCloud. SLA 99,95%: Що це означає і яка відповідальність хмарного оператора. URL: https://gigacloud.ua/blog/navchannja/sla–9995–scho–ce–oznachae–i–jaka–vidpovidalnist–hmarnogo–operatora.

REFERENCES

1. Shevchuk, N. No benefits or preferences. What does the Ukrainian IT sector expect? Retrieved from: https://lb.ua/economics/2023/03/03/547619_bez_pilg_i_preferentsiy_shcho_ochikuie.html [in Ukrainian].
2. Cambridge Dictionary Retrieved from: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/information–technology?q=+Information+Technology.
3. Information Technology Law. Guide to IT Law. Retrieved from: https://www.hg.org/information–technology–law.html#1.
4. Anithakumari, S., Chandrasekaran, K. (2017). Negotiation and monitoring of service level agreements in cloud computing services. Advances in Intelligent Systems and Computing, Vol. 469.
5. ITIL Foundation ITIL 4 Edition (2019), AXELOS Limited.
6. Overby, S., & Paul, L. G. (2017, July 5). What is SLA? Retrieved from: https://www.cio.com/article/2438284/outsourcing–sla–definitions–and–solutions.html.

7. Saurav, A. (2020). An Approach of SLA Violation Prediction and QoS Optimization using Regression Machine Learning Techniques. Electronic Theses and Dissertations. 8342. Retrieved from: https://scholar.uwindsor.ca/etd/8342.
8. Anderson, R. Kevin, K. & Andry J. F. (2018, Aug). Audit Aplikasi Inventori Menggunakan Framework Cobit 4.1 Pada Store Nonna, ITJRD, (vol. 3, no. 1).
9. Moskalenko, V. V. & Dovbysh, A. S. (2016). Introduction to information analysis and synthesis of infocommunication systems. Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].
10. Wonjiga, A. T., Rilling, L. & Morin, C. SLA Definition for Network Intrusion Detection Systems in IaaS Clouds. SAC 2021 – 36th ACM/SIGAPP Symposium on Applied Computing (2021, Mar). Virtual Event, Republic of Korea., South Korea.
11. Kannaki, A., Azhagu, V. & Gnanasekar, J. M. (2021). A Novel Multi–Agent Approach to control Service level Agreement Violations in Cloud Computing. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. Retrieved from:https://turcomat.org/index.php/turkbilmat/article/view/7633/6061.
12. Tretiak, T. Service level agreement (SLA) – 5 key points. Retrieved from: https://legalitgroup.com/service–level–agreement–sla–5–klyuchovih–momentiv/.
13. Kondratiev, D. SLA (Service Level Agreement). Retrieved from: https://yurhub.com/articles/217–sla–service–level–agreement.html [in Ukrainian].
14. Jean–Louis, B. & Morgan, R. (2006). *Smarter outsourcing: An executive guide to understanding, planning and exploiting successful outsourcing relationships*. Ft Pr Publisher.
15. Fedorchenko, N. V. (2014). On the subject matter of the service agreement. State and law. *Legal and political sciences*, *66* Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2014_66_22 [in Ukrainian].
16. Dikovska, I. A. (2004). The concept and features of the service contract. *State and law*, Issue 27 [in Ukrainian].
17. Resolution of the Supreme Court composed of the panel of judges of the Commercial Court of Cassation of 04.09.2023 in case No. 910/5352/21. Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113292784 [in Ukrainian].
18. Spasybo–Fatieieva, I. V. (2017). The Civil Code of Ukraine: Scientific and Practical Commentary (explanations, interpretations, recommendations based on the positions of the highest courts, the Ministry of Justice, scholars, and specialists). Vol. 9: Contracts for the performance of works and provision of services. Part 1: General provisions on contracting. Series «Comments and Analytics». Kharkiv: Smuhasta typohrafiia [in Ukrainian].
19. GigaCloud. SLA 99,95%: What does this mean and what is the responsibility of the cloud operator? Retrieved from: https://gigacloud.ua/blog/navchannja/sla–9995–scho–ce–oznachae–i–jaka–vidpovidalnist–hmarnogo–operatora [in Ukrainian].

YAROTSKIY VITALIY

2nd PhD, Full Professor, Acting Head of the Department of the Civil Law Policy, Intellectual Property and Innovations department of the Yaroslav Mudryi National Law University

SHEKHOVTSOV VOLODYMYR

2nd PhD, Associate Professor at the Department of Environmental Law of the Yaroslav Mudryi National Law University

FILONOVA JULIIA

PhD in Law, Assistant Professor at the Civil Law Policy, Intellectual Property and Innovations department of the Yaroslav Mudryi National Law University

SPECIFICS OF THE CIVIL LAW NATURE OF SERVICE LEVEL AGREEMENTS (SLA) AND PROSPECTS OF THEIR APPLICATION IN THE DOMESTIC IT SPHERE OF UKRAINE

Problem setting. Due to the information sphere's rapid and dynamic development many new specific contractual structures emerge. Amongst others, an IT service level agreement (SLA or Service Level Agreement) constitutes a particular interest as a subject for scientific research. As the doctrine of civil law provides a solid legal basis that makes

a direct impact on lawmaking and law enforcement in the private law sphere, and thus actively influences the regulation of social relations on storage, processing, provision, receipt and dissemination of information, ensuring proper and positive dynamics of the IT sphere development, the emergence and widespread use of IT service level agreements (SLAs) necessitates definition and qualification by the science of civil law and demands further research on the specifics of legal regulation of SLAs.

Analysis of recent researches and publications. Special scientific research on the civil law regulation of relations in the provision of information services was carried out by such Ukrainian scholars as: V. I. Borisova, Y. P. Burilo, B. M. Gogol, N. O. Davidova, O. V. Kokhanovska, V. O. Kokhanovskyi, A. O. Kodynets, O. O. Kulinich, E. O. Michurin, V. V. Nakhratov, O. P. Orliuk, I. V. Panova, O. V. Sibilova, N. V. Fedorchenko, E. O. Kharitonov, O. I. Kharitonova, G. Y. Sharkova, I. R. Shishka.

Purpose of the research is to investigate the civil law nature of IT service level agreements (SLA or Service Level Agreement) under the current legislation of Ukraine.

Article's main body. The article focuses on the civil law analysis of relations arising in the IT environment. It is noted that civil law relations in the IT sphere have a number of specific characteristics due to both the dynamic nature of scientific and technological progress and the complex nature of the relevant types of digital products and related works or services. Relations in the IT sphere can be broadly understood as relations concerning the collection, storage, distribution and protection of electronic information in the global market.

Conclusions and prospects for the development. The authors established that civil law relations in the IT sphere have a number of specific characteristics due to both the dynamic nature of scientific and technological progress and the complex nature of the relevant types of digital products and related works or services. Relations in the IT sector can be broadly understood as relations regarding the collection, storage, distribution and protection of electronic information in the global market. The specifics of the SLA also lie in its special purpose which is to establish a stable relationship between the service provider and the customer, to establish a transparent system for monitoring the quality of the service provided and to outline the liability for failure to achieve the agreed quantitative and qualitative parameters. The most optimal contractual structure for the regulation of SLA relations in the Ukrainian legal environment is a service agreement. The specificity of the civil law nature of a service level agreement lies in the organic combination of legal and technical components of its content. The SLA corresponds to the essence and nature of the relationship, the scope of rights and obligations of the supplier and the customer, respectively, and the relationship between them should be governed by the provisions of Chapter 63 of the Civil Code of Ukraine.

Key words: contract, service level agreement, information, IT law, IT contracts.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Яроцький В. Л., Шеховцов В. В., Філонова Ю. М. Специфіка цивільно-правової природи та перспективи застосування у вітчизняній ІТ-сфері договорів про рівень обслуговування (Service Level Agreement). *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 51–59.

ПОПОВА СОФІЯ ОЛЕГІВНА
доктор філософії у галузі «Право», старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID 0000-0003-3628-1513

УДК 347.191
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-8

ЕВОЛЮЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ВІД МАЙНОВОЇ ВІДОКРЕМЛЕНОСТІ ДО ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

Стаття присвячена дослідженню еволюції, тобто поступовому розвитку сутності юридичної особи у правовідносинах. Визначено, що юридична особи пройшла значний шлях у трансформації від сприйняття її як фікції до самостійного суб'єкту правовідносин. Визнання реальною майнової відокремленості організації означало буквально сприйняття юридичної особи як чогось відмінного від фізичної особи, але, водночас, не як групу із багатьох, а як цілісну особу. Дослідження еволюції юридичної особи від майнової відокремленості до права на приватність відзначають певні періоди в дослідженнях сутності юридичної особи та її становлення як самостійного суб'єкта права з можливістю набувати і здійснювати різноманітний комплекс прав.

Встановлено відмінність ознак майнової самостійності від майнової відокремленості. Ознака майнової самостійності означає індивідуального набуття права власності та виступ у правовідносинах на підставі цього від власного імені. У той час, коли під майновою відокремленістю мається на увазі незалежність майна учасників юридичної особи від майна самої особи, якраз тієї, що індивідуально набуває право власності.

Юридична особа відповідно до закону наділена правосуб'єктністю, за винятком певних обмежень, через що має певну свободу у набутті і здійсненні тих чи інших прав або участі у певних правовідносинах, які не заборонені законом. Юридична особа - це динамічна особу в об'єктивній реальності, тобто яка існує незалежно від плотського втілення і є не лише назвою учасника правовідносин. Визначено, що в сучасному світі, юридичну особу можна визнавати особистістю з наявністю у неї нематеріальної сфери. Проаналізовано можливість набуття юридичною особою такого особистого немайнового права як права на приватність. Право на приватність означає здатність запобігти неузгодженому оприлюдненню делікатної, конфіденційної або компрометуючої інформації.

Ключові слова: юридична особа, корпорація, правосуб'єктність, майно, майнова самостійність, майнова відокремленість, відповідальність, особисті немайнові права, право на приватність.

Постановка проблеми. У сучасному світі твердження про те, що юридична особа є самостійним суб'єктом правовідносин уже не викликає сумнівів та здивування. Швидкі, а, іноді, надто динамічні темпи розвитку суспільних відносин, зокрема, в контексті діджиталізації породжують виникнення новітніх продуктів, послуг, недосліджених прав та кореспондуючих їм обов'язків, про які раніше не могла йти мова. Різноманітні процеси, які відбувають сьогодні у світі, трансформація правосвідомості, участь у правовідносинах певних суб'єктів і набуття ними прав, що з'являються у зв'язку з їх діяльністю, є підґрунтям до здійснення відповідних законодавчих врегулювань таких процесів і явищ.

Мінливість життєдіяльності та суспільних відносин ставить перед їх учасниками певні виклики, які зумовлюють ситуації, коли внаслідок появи на ринку нових товарів чи послуг, необхідності виконання певних робіт, про які раніше не йшлося, чи на підставі проведення досліджень попередньо невивчених явищ, формується інше уявлення про ті категорії, що мали друге значення або вважалися такими, що не можуть набувати певних властивостей.

Те саме стосується і юридичної особи, адже її трансформація від фікції, так би мовити, від сприйняттям її як інструменту фізичної особи, до самостійного суб'єкту правовідносин пройшла значний шлях. Таким чином, уявлення про правове становище організації змінюється, вона набуває раніше не властивих їй прав і бере участь у не притаманних її сутності правовідносинах, що викликає певні дискусії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою ґенези та ознак юридичної особи займалося чимало вітчизняних вчених. Серед яких Ю.М. Жорнокуй, В.І. Борисова, Зозуляк О. І., Олій-

© Попова С. О., 2024

ник О.С., С.О. Попова, О.В. Артикуленко та інші. Питання розвитку інституту юридичної особи є завжди актуальним у зв'язку з тим, що юридична особа відіграє важливу роль у покращенні економічних показників держави, що, водночас, сприяє вдосконаленню цього інституту та зумовлює виникнення нових дискусій та досліджень.

Метою статті є дослідження еволюції юридичної особи як самостійного суб'єкта права і визначення її можливості набуття права на приватність.

Виклад основного матеріалу. Вже понад 20 років юридична особа визначається цивільним законодавством як організація створена і зареєстрована у встановлена законом порядку [1]. Це самостійний суб'єкт права, який набуває усіх особистих немайнових прав, окрім тих, які за своїми природніми властивостями можуть належати лише людині.

Юридична особа виступає класичним явищем приватного права, характеризується багатоаспектністю, має не тільки правове, але й соціальне значення та виступає тим інститутом, що дає можливість збалансовано поєднувати як публічні, так і приватні інтереси учасників правовідносин [2, с. 2.98].

У зв'язку з тим, що з кожним роком організація стає все більш розвинутою, бере участь у багатьох начебто не притаманних їй правовідносинах, пропоную розглянути певні закономірності переходу юридичної особи від так званого «інструмента фізичної особи» до отримання теперішнього статусу індивідуальної особи. Тема статті вибрана неспроста, так як особливості еволюційного моделювання завжди підлягали цілій низці обмежень. Перш за все, до них слід віднести специфіку функціонування нашого мозку, механізми сприймання зовнішньої інформації та її відтворення, соціальну зумовленість психічного відображення тощо. Звідси витікає, що будь-яка модель еволюційних процесів буде зумовленою особистісним розвитком її автора, якістю інформації, котра є у його розпорядженні, загальним станом суспільної думки та особливостями тієї соціальної групи, до якої він належить [3, с. 3]. Таким чином, вказане дослідження не міститиме певних історичних етапів, а окремі з них, можливо, будуть пропускатися у зв'язку з бажанням донести певну авторську ідею удосконалення правового втілення юридичної особи: від особи антропозалежною до особи «моральної».

Розвиток інституту юридичної особи бере початок у творах римських юристів. Втім, сама ідея юридичної особи тоді не одержала значного прогресу, та й узагалі іншого виду осіб як суб'єктів приватного права, поряд з фізичними особами, римська науково-юридична систематика взагалі не знала. Римляни були дуже обережними, щоб застосовувати термін «юридична особа» [4, с. 121]. Вони виходили з того, що будь-які союзні утворення повинні мати елементи цивільної правоздатності, майно universitas, тобто коли майно не є майном окремих членів, а майном особливої особи [4, с.118]. Тобто, йдеться про майнову відокремленість як певну ознаку того, що особа є самостійною. Раніше, у будь-яких суспільних відносинах брав участь той, хто мав певне майно, адже вважалося, що він є вищим по статусу, а значить може вирішувати ті чи інші питання на рівні з такими ж «багатіями». Визнання реальною майнової відокремленості організації означало буквально сприйняття юридичної особи як чогось відмінного від фізичної особи, але, водночас, не як групу із багатьох, а як цілісну особу.

Проте, це не означало зрівняння юридичної особи у правах з фізичною особою. На початку XX ст., коли точилися дискусії щодо правового становища організації та можливості набуття нею немайнових прав зарубіжні науковці не могли відмовитися від «знелюднення» юридичної особи, тобто позбавлення її статусу інструменту фізичної особи. Коли йде мова про корпорація чи фірму, ми маємо юридичне створення, яке називається особою, але якому, здається, не вистачає жодного очевидного морального статусу, саме тому, що це юридична абстракція, а не людська істота з плоті та крові. На перший погляд може здатися, що уособлення корпорації припускає, що юридичну особу можна відокремити від участі в ній людини. І все ж юристи продовжують відзначати антропоморфізуючий вплив корпоративної персоніфікації [5, с. 348]. Тобто, можна стверджувати, що перехід від особи – об'єднання майна до особи, що бере участь у особистих немайнових відносинах був складним.

Але про яку б теорію не йшлося, слід погодитися з тим, що заслуга вчених минулого полягає в тому, що, вирішуючи питання про сутність юридичної особи, вони встановили той факт, що дана категорія — це правова форма, за допомогою якої вводяться в майновий оборот різні складні утворення, породжені економічним і суспільним життям, як самостійні носії прав і обов'язків [8, с. 122].

Проте, для того, щоб сьогодні можна було стверджувати про таку самостійність набувати прав і обов'язків, говорити про правосуб'єктність організації, необхідно було закріпити у законі певні особливості юридичної особи, які б наділяли її індивідуальністю.

У ст. 1 Цивільного кодексу України задекларовано, що цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [1]. Таким чином, можна зробити висновок, що для того, щоб бути учасником правовідносин необхідно

бути юридично рівним у відношенні до інших осіб, тобто бути визнаний особою у встановлену законом порядку і юридично незалежним від інших осіб.

Разом з тим щодо вільного волевиявлення, то під ним розуміється внутрішнє бажання особи вчиняти цивільно-правові дії, без примусу з боку інших осіб. Якщо людина наділена фізіологічними особливостями психічного ставлення до вчинення тих чи інших дій, то юридична особа втілює свою волю через органи управління. Проте, можна повністю погодитися з Ю. М. Жорнокуєм про те, що це не буде волею учасників, воля учасника організації завжди є індивідуальною, вона формується під впливом різних факторів, і, як наслідок, має унікальну природу. Воля самої юридичної особи може не співпадати з волею осіб, які є її учасниками [6, с. 132].

Ну і якщо говорити про майнову самостійність, то варто зазначити, що тут йдеться про наявність у особи певного майна або майнових прав, незалежних від інших осіб, у зв'язку з чим вона може брати участь у правовідносинах. Ця ознака, на мою думку, супроводжує індивідуальних суб'єктів ще здавна і підтверджує вищезазначене твердження про те, що раніше учасником правовідносин міг бути той, хто володів хоча б чимось, адже це означало наявність у нього певного статусу. Відтак, якщо б у особи була певна залежність від іншої у зв'язку з майном, тоді б і не було юридичної рівності.

Далі, необхідно вказати про відмінність майнової самостійності від майнової відокремленості. Ознака майнової самостійності означає індивідуального набуття права власності та виступ у правовідносинах на підставі цього від власного імені. У той час, коли під майновою відокремленістю мається на увазі незалежність майна учасників юридичної особи від майна самої особи, якраз тієї, що індивідуально набуває право власності. Майнова відокремленість це так звана непов'язаність майном із фізичними особами, про що говорилося давніше, коли ще юридична особа вважалася фікцією. Такі ознаки не варто ототожнювати, з огляду на те, що майнова відокремленість це характерна особливість лише організації.

Ознака майнової відокремленості є досить істотною для юридичної особи, оскільки вона є учасником цивільно-правових та інших майнових відносин. Однак у доктрині цивілістики існує й дискусія щодо потреби у виділенні такої ознаки. Перший підхід (радикальний), за яким майнова самостійність не може бути самостійною ознакою юридичної особи через те, що вона — наслідок власної правосуб'єктності організації. Другий (поміркований) – ознака майнової відокремленості юридичної особи включена в обсяг її цивільної правоздатності. Проте, саме завдяки визнанню самостійною (у всіх розумінням цього слова) майнової відповідальності і стає можливим судження про власні права та власні борги юридичної особи; повноцінного учасника цивільного обороту, який не несе самостійної майнової відповідальності, немає і бути не може [7, с. 398].

У цьому дослідженні йдеться про майнову відокремленість як про важливий етап відділення юридичної особи від фізичної особи. Можна погодитися із В.І. Борисовою, яка зазначає, що в легальному визначенні юридичної особи не вказується на таку ознаку, як відокремленість майна, проте дефініція містить ознаки, що характеризують шлях виникнення юридичної особи: об'єднання осіб і майна або об'єднання (виділення) лише майна. Тобто в обох випадках ідеться про обов'язковість відокремлення майна для створення нового суб'єкта права, хоча воно може відбуватись одночасно з об'єднанням осіб (фізичних, юридичних тощо) [8, с. 25].

Отже, юридична особа є самостійним суб'єктом права і ознака майнової відокремленості – це лише початок у визнанні її віддільності від усталеного кліше – залежності від фізичної особи. Таким способом законодавець вважав за потрібне виокремити особу, через яку «неможливо побачити людей позаду», тобто щоб жодним чином не прослідковувалася воля певної фізичної особи у діяльності юридичної особи, а лише власна воля організації, що в принципі виявилося ефективним.

Але яким чином пов'язані майнова відокремленість та право на приватність у контексті тематики статті? Адже перше – це вже безспірна ознака юридичної особи, а друге – це дискусійне твердження про можливість набуття і захисту такого права. Вказані категорії відзначають певні періоди в дослідженнях сутності юридичної особи та її становлення як самостійного суб'єкта права з можливістю набувати і здійснювати різноманітний комплекс прав. Усе розпочиналося, коли юридичну особу вважали фікцією або тінню фізичних осіб, які начебто управляли юридичною особою. Відтак, пізніше юридичну особу визнали учасником правовідносин.

Разом з тим, можна погодитися із твердженням, що не природа, не суспільство, а лише держава в дійсності визначає, хто і за яких умов може бути суб'єктом права, а, як наслідок, і учасником правовідносин, які якості він повинен мати. Лише законом може встановлюватися і визнаватися та особлива юридична якість, чи властивість, яка дозволяє особі чи організації стати суб'єктом права. Ця якість чи властивість має назву правосуб'єктність [9, с. 239]. У додаток до цього, необхідно зазначити, що правосуб'єктність дійсно набувається лише у встановленому законом порядку і це виправдано.

Якщо йде мова про окремі суб'єктивні права, то у цивільному праві існують досить різноманітні

форми, за допомогою яких суб'єкти цивільного права набувають конкретних цивільних прав та обов'язків, при чому перелік їх видів носить дискретний характер – і закон, і рішення суду, і адміністративний акт виступають видами форм реалізації цивільної правосуб'єктності. Для юридичних осіб видами форм реалізації цивільної правосуб'єктності виступатимуть також статутні документи, рішення органів управління юридичної особи (загальних зборів, виконавчих органів тощо) [10, с. 26]. Це означає, що хоч у законі і повинні бути визначені основоположні права особи, гарантові державою із забезпеченням їх захисту на найвищому рівні, проте щодо окремих суб'єктивних прав існує певний проміжок часу допоки законодавець закріпить окремі права за учасниками правовідносин через необхідність проведення певних бюрократичних процедур, у той час, як особа буде здійснювати вказане право на підставі загальних засад цивільного законодавства через динамічність суспільних відносин. Досліджуючи питання правосуб'єктності юридичних осіб, позитивно сприймаються підходи розробників Цивільного кодексу України в частині закріплення у його нормах максимального обсягу свободи юридичних осіб щодо їх вступу у цивільні правовідносини [2, с. 2.99].

Як підсумок, необхідно відзначити, що організація відповідно до закону наділена правосуб'єктністю, за винятком певних обмежень, звичайно, через що є максимально необмеженою у набутті і здійсненні тих чи інших прав або участі у певних правовідносинах, які не заборонені законом. Своїм рішенням у справі №504/4099/16-ц Верховний Суд поставив крапку у цих сумнівах та ще раз підтвердив, що юридична особа є самостійним суб'єктом правовідносин і є рівною у правах із фізичною особою, хоча вона й є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, то юридична особа має універсальну правоздатність [11]. Такий підхід зумовлює виникнення у юридичної особи прав, які раніше були їй не притаманні.

У цьому контексті, необхідно підкреслити, що в сучасному світі, юридична особа є, так би мовити, особистістю. Все, що пов'язано з внутрішнім і зовнішнім кліматом організації, ставленням до неї як учасників, працівників, так і суспільства, забезпечення нормального ведення діяльності, є особистісними факторами юридичної особи, які підтримують її немайнову складову [12, с. 289].

Ще у 1928 році Б. Сміт зазначав, що філософи-юристи і їх студенти не були задоволені таким простим поясненням юридичної особи як фікції. Вони шукали її «внутрішню природу», для певної абстрактної сутності, яка необхідна правосуб'єктності. Таким чином, корпорація, «це не вигадка, не символ, не частина держави, не колективна назва для окремих осіб, а живий організм і реальна особа з тілом, членами та власною волею» [13, с. 285]. Зрозуміло, що в такому твердженні не може йтися про живий організм та тіло в фізіологічному його розумінні, проте, мається на увазі динамічну особу в об'єктивній реальності, тобто яка існує незалежно від плотського втілення і є не лише назвою учасника правовідносин.

Тому не варто заперечувати наявність у юридичної особи особистісної сфери, адже таким чином не відбувається на посягання моральної складової людини, її фізіологічних властивостей, які не можуть бути притаманні іншим особам. Але сенсом наявності в юридичної особи немайнових прав є задоволення її нематеріальних інтересів, а тому порушення цих прав більше відіб'ється на особистісній сфері індивідуального суб'єкта [12, с. 192].

Тому, коли йдеться про майнову самостійність, то вона певним чином вказує на правосуб'єктність юридичної особи (визнання учасником правовідносин згідно цивільного законодавства), у той час, коли майнова відокремленість підтверджує її індивідуальність.

Те саме стосується і права на приватність. Здавалося б, що різноманітні «переписки» всередині організації фізичних осіб – працівників чи учасників юридичної особи охороняються їх власними особистими немайновими правами, проте якщо це відбувається на робочому місці, на місцезнаходженні юридичної особи, якщо така інформація будь-як стосується організації, а не особистого життя таких осіб, вона буде приватною у відношенні до юридичної особи і її розголошення буде порушувати право організації.

Право на приватність означає здатність запобігти неузгодженому оприлюдненню делікатної, конфіденційної або компрометуючої інформації [14, с.77]. Приватність асоціюється у літературі як «право на приватне життя», «невтручання у особисте і сімейне життя», «право на недоторканність приватного життя», тобто як право, притаманне лише людині. Та це не зовсім так, зважаючи на весь спектр прав, які може набувати юридична особа. Наприклад, йде мова про захист конфіденційної інформації, у тому числі право на таємницю кореспонденції, право на інформацію, право на комерційну таємницю, право на особисті папери. Водночас стратегічні плани організації, її методи корпоративного управління, які не визначені як комерційна таємниця, але не підлягають публічному розголошенню, також можуть належати до приватної інформації про особу. Отже, юридична особа як самостійний суб'єкт права може мати право на приватність [12, с. 313].

І таке твердження є цілком виправданим в силу того, що у зв'язку з необхідністю рекодифікації цивільного законодавства України підхід до комплексу прав юридичної особи змінився у бік їх розширення та визнання за організаціями чимало особистих немайнових прав, про які раніше точилися дискусії.

Висновки. На підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що категорія «юридична особа» видозмінювалася у зв'язку з динамікою суспільних відносин та розвитку уявлень про державу, право та правовідносини. З інструмента фізичної особи чи з особи-об'єднання майна, організація втілилася у самостійну особу – учасника правовідносин з наявною особистісною сферою, можливістю здійснювати і захищати право на приватність.

Важливість виокремлення ознаки майнової відокремленості та можливості набуття права на приватність полягає у тому, щоб показати той етап, коли юридична особа лише розпочинала свій шлях до правосуб'єктності та зрівнянні у правах з фізичною особою. Виділення майна організації як майна окремої особи від майна фізичної особи (осіб) – учасників є відправною точкою до невизнання антропоморфізуючого впливу (тобто впливу фізичної особи, яка начебто стоїть позаду і управляє всіма процесами). Сьогодні ж юридична особа набуває особисті немайнові права, у тому числі, право на приватність, віддільне від права фізичних осіб. Адже організація також містить свої внутрішні «таємниці» і має право на їх захист.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
2. Олійник О.С. Концептуальні аспекти реформування інституту юридичної особи в умовах рекодифікації ЦК України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства.* 2023. № 61. С. 2.96-2.108.
3. Огінова І. О.Теорія еволюції (системний розвиток життя на Землі) : підручник. Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2011. 540 с.
4. Борисова В. І. Теорії сутності юридичної особи: історія і сучасність. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2001. № 4(27). С. 117-130.
5. Ngaire Naffine Who Are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects. *The Modern Law Review,* Vol. 66, No. 3 (May, 2003), pp. 346-367.
6. Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / За ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької, 2017. Харків : Право, 2017. 808 с.
7. Жорнокуй Ю. М., Жорнокуй В.Г., Сядриста І. І. Економічна складова юридичної особи: сучасний стан та особливості. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2018. № 3. С. 394–401.
8. Борисова В. І. Інститут юридичної особи у праві України. *Право України.* 2010. No 12. С. 25–31.
9. Артикуленко О. В. Правосуб'єктність юридичної особи: сучасні виклики та невирішені питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. No 6. С. 238-242.
10. Зозуляк О. Підходи до розуміння договору як форми реалізації правосуб'єктності учасників цивільних правовідносин. *Приватне право і підприємництво.* №22. 2023. С. 23-29.
11. Постанова Верховного Суду у складі Об`єднаної палати Касаційного цивільного суду у справі № 504/4099/16-ц від 11 грудня 2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120.
12. Попова С.О. Особисті немайнові права юридичної особи: реалії сьогодення : монографія. Харків : Право, 2023. 358 с.
13. Smith B. Legal Personality. *The Yale Law Journal,* Vol. 37, No. 3 (Jan., 1928), pp. 283-299.
14. Кардаш А. В. Право на приватність як основоположне право. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право.* 2017. Т.1. Вип.47 С. 76-80.

REFERENCES

1. The Civil Code of Ukraine, No. 435-IV (2003, January 1). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 [in Ukrainian].
2. Oliynyk, O.S. (2023) Conceptual aspects of reforming the institution of a legal entity under the conditions of recodification of the Civil Code of Ukraine. *Actual problems of improving of current legislation of Ukraine,* No 61, 2.96-2.108 [in Ukrainian].
3. Oginova, I.O. (2011) *Evolution Theory (System Development of Life in Earth): primer*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk University Press [in Ukrainian].
4. Borisova, V. (2001) Theories of the essence of a legal entity: history and modernity. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, *4*(27), 117–130 [in Ukrainian].

5. Ngaire, N. Who Are Law's Persons? From Cheshire Cats to Responsible Subjects. The Modern Law Review, Vol. 66, No. 3 (May, 2003), 346–367.
6. Suchasni problemy tsyvilnoho prava ta protsesu (2017) (Ed. Zhornokui Yu. M., Krasytska, L. V.). Kharkiv. Law. 808 c. [in Ukrainian].
7. Zhornokui, Yu.M., Zhornokui, V.H. Siadrysta, I.I. (2018) Economic composition of legal entity: modern state and features. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, *3*, 394–401 [in Ukrainian].
8. Borisova, V. (2010) Institute of a legal entity in the law of Ukraine. *Law of Ukraine, 12*, 25–31 [in Ukrainian].
9. Artykulenko, O.V. (2018) Legal personality of a legal entity: contemporary challenges and unresolved issues. *Entrepreneurship, Economy and Law*, *6*, 238–242 [in Ukrainian].
10. Zozuliak, O. (2023) Approaches of understanding the contract as a form of realization legal personality of participants in civil legal relations. *Private law and entrepreneurship*, *22*. 23–29 [in Ukrainian].
11. The Resolution of the Joint Chamber of the Civil Cassation Court of the Supreme Court of the case of № 504/4099/16-ц (2023 December 11) Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120 [in Ukrainian].
12. Popova, S. (2023) Personal non-property rights of a legal entity: today's realities. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
13. Smith, B. (1928). Legal Personality. *The Yale Law Journal,* Vol. 37, No. 3, 283–299.
14. Kardash, A.V. (2017) The right to privacy as the basic human right. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, No 47, 76–80 [in Ukrainian].

POPOVA SOFIIA

PhD in Law, Senior lecturer at the Department of Civil Law and Procedure of Faculty № 6
of the Kharkiv National University of Internal Affairs

EVOLUTION OF A LEGAL ENTITY: FROM PROPERTY SEPARATION TO THE RIGHT TO PRIVACY

Problem setting. The perception of the legal status of a legal entity is changing, a legal entity acquires rights not inherent to it before and participates in legal relations that are not inherent to it. These statements cause many scientific discussions.

Analysis of recent researches and publications. Many domestic scientists dealt with the problems of genesis and the sign of a legal entity. Among which Yu.M. Zhornokui, V.I. Borisova, Zozuliak O.I., Oliynyk O.S., S.O. Popova, O.V. Artykulenko and others. The topic of the development of the institute of a legal entity is always relevant due to the fact that the legal entity plays an important role in improving the economic indicators of the state, which, at the same time, contributes to the improvement of this institute and causes the emergence of new discussions and research.

The purpose of the research is to study the evolution of a legal entity as an independent subject of law and to determine its possibility of acquiring the right to privacy.

Article's main body. The article is devoted to the study of evolution, that is, the gradual development of the essence of a legal entity in legal relations. It was determined that the legal entity has gone a long way in its transformation from its perception as a fiction to an independent subject of legal relations. Recognizing the real property separation of the organization meant literally perceiving a legal entity as something different from a natural person, but at the same time, not as a group of many, but as a whole person. Studies of the evolution of a legal entity from property separation to the right to privacy mark certain periods in the research of the essence of a legal entity and its formation as an independent subject of law with the ability to acquire and exercise a diverse set of rights.

In accordance with the law, a legal entity is endowed with legal personality. A legal entity is a dynamic entity in objective reality, that is, which exists independently of physical embodiment and is not only the name of a participant in legal relations. It was determined that in the modern world, a legal entity can be recognized as a person with the presence of an intangible sphere. The possibility of a legal entity acquiring such a personal non-property right as the right to privacy, which means the ability to prevent unauthorized disclosure of sensitive, confidential or compromising information, is analyzed.

Conclusions and prospects for the development. Distinguishing the sign of property separation and the possibility of acquiring the right to privacy is important. Thanks to this research, we can show the stage when a legal entity was just beginning its path to acquiring legal personality, and could also be considered equal to a natural person. Separating the property of the organization as the property of an individual from the property of a natural person (persons) who is a member of a legal entity is the starting point for not recognizing the anthropomorphizing influence (that is, the influence

of a natural person who seems to be behind and controls all processes). Today, a legal entity acquires personal non-property rights, including the right to privacy, separate from the right of individuals. After all, the organization also has its internal "secrets" and has the right to protect them.

Key words: legal entity, corporation, legal personality, property, property independence, property separation, responsibility, personal non-property rights, right to privacy.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Попова С. О. Еволюція юридичної особи: від майнової відокремленості до права на приватність. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 60–66.

ТАРАСЮК ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА
аспірантка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID 0009-0009-9412-8163

УДК 347.122
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-9

СУТНІСТЬ І ПОНЯТТЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Необхідність розуміння того що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів, дотримання при цьому особистих немайнових прав осіб та віднесення трансплантаційних правовідносин до сфери регулювання цивільним правом зумовлюють це наукове дослідження.

У статті розглядається цивільно-правовий аспект трансплантації анатомічних матеріалів людини, Шляхом застосування методів аналізу та синтезу вдалося сформулювати дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів. Під час використання методу абстрагування вдалося розглянути сутність трансплантації не з боку медицини як оперативного втручання, а з правової точки зору як методу лікування для збереження життя. Для визначення цивільно-правового аспекту було застосовано метод дедукції, коли розглядалися певні особливості цивільного права і їх втілення у трансплантаційних правовідносинах.

Встановлено, що цивільно-правовий аспект полягає у тому, що під час регламентування трансплантації, передопераційного та післяопераційного періодів повинні враховуватися засади взаємодії учасників відносин, рівності сторін та диспозитивності. Проаналізовано сутність трансплантації анатомічних матеріалів з точки зору цивільно-правового регламентування. Встановлено, що всі відносини, що стосуються трансплантації, процеси, які сприяють та супроводжують таке оперативне втручання, а також проведення післяопераційних заходів відносяться до сфери особистих немайнових відносин. Розкрито множинний аспект трансплантації, яка може бути розглянута як спосіб здійснення різноманітних особистих немайнових прав людини, залежно від контексту та обставин. Визначено, що трансплантаційні правовідносини охороняються цивільним законодавством у частині неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя та посягання та особисту недоторканність, захист права власності та порушення свободи договору з точки зору надання медичних послуг. У зв'язку з цим визначено підхід, згідно якого трансплантацію пропонують розуміти у широкому та вузькому значенні: як медичну послугу або як право людини на життя. Досліджено окремі принципи, які стосуються трансплантації та зачіпляють цивільно-правову сферу: принцип черговості на анатомічні матеріали, принцип незгоди на донорство та принцип ризиковості донорства. Обґрунтовано, що трансплантацію слід розглядати як метод лікування.

Сформульовано дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів як методу лікування, який полягає у пересадці анатомічних матеріалів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (-цій) організму і збереження життя, із дотриманням особистих немайнових прав людини. Встановлено, що сутність трансплантації відображає цивільно-правову природу, з огляду на диспозитивність, мету захисту особистих немайнових прав та врегулювання трансплантаційних правовідносин цивільно-правовим договором про надання медичних послуг. Зазначено, що отримані результати статті можуть служити основою для подальших обговорень та досліджень у галузі медичного та цивільного права.

Ключові слова: трансплантація, анатомічні матеріали людини, донор, реципієнт, цивільні правовідносини, особисті немайнові права, медичне право.

Постановка проблеми. Трансплантація органів і тканин людини є складною, інноваційною і важливою медичною процедурою, яка дозволяє людям, які страждають від тяжких захворювань, відновити здоров'я або продовжити життя. Трансплантація органів та тканин – це складне питання, яке потребує комплексного правового регулювання. З одного боку, важливо забезпечити право на життя та здоров'я реципієнта. З іншого боку, необхідно поважати право на недоторканність особистого життя та анонімність донора. Таким чином, потрібно знайти баланс між цими правами та інтересами і йти в ногу з часом у

© Тарасюк І. О., 2024

контексті розвитку медичних технологій та відповідним правовим регулюванням вказаних правовідносин. Водночас, необхідно розуміти що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів.

Необхідність розуміння того що являє собою трансплантація з точки зору різних підходів, дотримання при цьому особистих немайнових прав осіб та віднесення трансплантаційних правовідносин до сфери регулювання цивільним правом зумовлюють це наукове дослідження. Отже, для розуміння категорії трансплантації та її місця у системі цивільного права необхідно визначити її сутність у цивільно-правовому аспекті та сформулювати поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Мета статті полягає у дослідженні сутності трансплантації у цивільно-правовому аспекті та формулюванні поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються трансплантації анатомічних матеріалів людини є актуальними у вітчизняній цивілістичній науці. Окремі дослідження з вказаної тематики певною мірою проводилися такими науковцями як А.Є. Дзюба, С.Б. Булеца. Також проблематикою визначення поняття та принципів правового регулювання трансплантації займалися В.І. Пішта, Н.С. Юзікова, І.Р. Пташник.

Виклад основного матеріалу. Трансплантація анатомічних матеріалів людини є важливим досягненням медицини, адже вона пов'язує у собі дві складові: дає одній людині шанс на виживання, а іншу спонукає до надання допомоги через донорство. Всі відносини, що стосуються трансплантації, процеси, які сприяють та супроводжують таке оперативне втручання, а також проведення післяопераційних заходів, належать до однієї сфери правовідносин, з огляду на те, що центральне місце у побудові кожного з них займає власне трансплантація. Весь механізм, пов'язаний із підготовкою, проведенням та доглядом після такого оперативного втручання повинен здійснюватися з дотриманням основоположних прав людини, зокрема, особистих немайнових прав.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [1]. У той час, як особисті немайнові відносини – це суспільні відносини між уповноваженим суб'єктом (носієм особистих немайнових прав і свобод) і зобов'язаними суб'єктами (носіями особистих немайнових обов'язків) щодо особистих немайнових цінностей і благ з метою забезпечення індивідуалізації, самостійності, вільного розвитку та процвітання уповноваженого суб'єкта, захисту його законних немайнових інтересів, використання особистих немайнових цінностей і благ в інтересах уповноваженого суб'єкта та всього суспільства [2, с. 45].

Таким чином, цивільно-правовий аспект трансплантації анатомічних матеріалів людини проявляється у тому, що всі правовідносини, пов'язані із підготовкою до оперативного втручання, проведенням власне трансплантації та післяопераційним доглядом охоплюють немайнову сферу особи. Відтак, окрім основоположних прав і свобод людини, таких як життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека, які є найвищою соціальною цінністю згідно з Конституцією України [3], кожна людина має право на неможливість здійснення медичного втручання без її згоди, прав на доступ до інформації про стан свого здоров'я, а також на заборону розголошення певних відомостей, що порушує її права [1]. Водночас, людина має право на надання їй медичної допомоги. Разом з тим, особа, що досягла чотирнадцятирічного віку, вправі обирати запропоновані методи лікування, ґрунтовані на медичних висновках та поставлених діагнозах. Також особа має інші особисті немайнові права, які захищають її як фізичну, так і душевну сферу під час проведення трансплантації. Крім того, цивільним законодавством регламентується право на донорство анатомічних матеріалів, без яких власне трансплантація і не відбулася б. Загальна сутність трансплантації анатомічних матеріалів людини з точки зору цивільного права полягає в правовому регулюванні відносин між сторонами, що беруть участь у процесі трансплантації, визначенні їхніх прав та обов'язків, а також у врегулюванні власності та відповідальності за можливі наслідки.

Н. Юзікова зазначає, що у суспільній думці трансплантація органів посідає неоднозначне місце. Спектр її оцінювання знаходиться в межах від незаперечно позитивного оцінювання до категоричного неприйняття. Це є свідченням того, що трансплантація органів максимально концентрує моральне, правове, психологічне, соціальне напруження, оскільки в цьому процесі пов'язані три важливих моменти людського життєвого шляху: 1) імовірна смерть хворого в разі відсутності змоги замінити нежиттєздатний орган; 2) смерть людини, тіло якої може стати порятунком для живої особи; 3) загроза втрати фізичного здоров'я живим донором, що рятує життя іншої особи [4]. Це означає, що окреслені ситуації можуть розглядатися у цивільно-правовому аспекті з різних сторін: по-перше, це інформаційна згода особи або умова договору про надання послуг з пошуку донора про те, що існує момент черговості на анатомічні матеріали [5, с. 186] і особа може не дочекатися потрібного їй матеріалу та медичні праців-

ники не будуть нести відповідальність за неналежне надання медичної допомоги. Другий момент – це право на посмертне донорство, яке має зворотну сторону і втілює у собі запобігання порушення права на особисту недоторканність, у випадку, коли особа не погоджувалася на такі дії. В Україні щодо цього існує, так званий, принцип незгоди на посмертне донорство, тобто йдеться про те, що анатомічні матеріали людини після її смерті можна використовувати тільки у випадку її прижиттєвої згоди. Варто зазначити, що також у випадку відсутності такої згоди, дозвіл запитується трансплант-координатором особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи. Проте, тут йдеться вже не про особисту волю людини.

І, звичайно, третій характерний момент, на який звернула увагу Н. Юзікова – це добровільна згода донора на надання анатомічних матеріалів з урахуванням усіх для нього ризиків.

Отже, можна стверджувати, що трансплантація і всі процеси, пов'язані із пересадкою органів і тканин чи ті, що супроводжують таку діяльність повинні враховувати засади взаємодії учасників відносин, рівності сторін та диспозитивності, що, безперечно, є втіленням цивільно-правового аспекту таких відносин. У додаток до цього, досліджувані правовідносини, пов'язані із трансплантацією охороняються цивільним законодавством у частині неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя та посягання та особисту недоторканність, захист права власності та порушення свободи договору з точки зору надання медичних послуг.

Далі, якщо розглядати поняття трансплантації, то у Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» у ч. 1 ст. 1 визначено, що трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [6]. Варто зазначити, що хоч Законом і, регламентована вказана дефініція, проте у вітчизняній науці точаться дискусії з приводу підходів до її формулювання, зокрема, у цивільно-правовому аспекті.

Згідно з медичною енциклопедією, трансплантація (від латинського «transplantare» – пересаджувати) – це «заміщення відсутніх або незворотно пошкоджених патологічним процесом тканин чи органів власними тканинами чи органами (тканинами), взятими з іншого організму [7]. І.Р. Пташник, у свою чергу, пропонує трансплантацію визначати як «… особливий вид медичної послуги, що сприяє реалізації конституційного права громадян на охорону життя та здоров'я та полягає в проведенні хірургічної операції по пересадці органів та тканин та здійснюється медичним закладом за згодою реципієнта» [8, с. 24]. Вчена зазначає, що трансплантація є видом медичної послуги. У той час, як законодавець чітко визначив, що це є метод лікування.

А.Є. Дзюба також розглянула проблему визначення поняття трансплантації органів і тканин у контексті цивільних правовідносин. Вчена зазначає, що українські та зарубіжні вчені не мають однозначних поглядів на доктринальне тлумачення цього терміну. Водночас, вона вказує на те, що необхідно виділити такі підходи до розуміння трансплантації: трансплантація як медична маніпуляція (медичне втручання); трансплантація як процес пересадки органів або тканин; трансплантація як метод лікування; трансплантація як медична допомога; трансплантація як медична послуга. Незважаючи на відсутність узгодженості, науковець вважає, що саме медична послуга є найкращим відображенням цивільно-правової природи відносин з надання медичної допомоги [9, с. 109]. Можна частково погодитися з такими твердженням у контексті розгляду трансплантації шляхом виділення декількох підходів. Адже, дійсно, особа піддається оперативному втручанню задля врятування життя, що проявляється шляхом пересадки органів чи тканин. Цей процес кваліфікується як надання людині медичної допомоги, проте така медична допомога якраз надається із застосуванням різноманітних методів лікування, до яких належить власне трансплантація.

Також існує підхід, згідно якого трансплантацію пропонують розуміти у широкому та вузькому значенні: як медичну послугу або як право людини на життя [10, с. 65]. Можна погодитися із позицією А.Є. Дзюби, що такий підхід безперечно потребує уточнення. Проблема полягає в тому, що у цивілістичній науці немає єдності поглядів щодо визначення місця трансплантації в системі особистих немайнових прав. Така ситуація зумовлена недосконалим правовим регулюванням. ЦК України не містить поняття трансплантації чи окремої статті, присвяченої правовому регулюванню відносин у сфері трансплантації [11, с. 40]. Втім, стаття 290 ЦК України регламентує право на донорство і визначає, що «повнолітня дієздатна фізична особа має право бути донором … органів та інших анатомічних матеріалів та репродуктивних клітин» [1]. Поряд із цим, у правовій доктрині висловлюється думка, що через поєднання донорства та трансплантації забезпечується ключове немайнове право особи – право на життя [8, с. 23].

Трансплантація може бути сприйнята як спосіб забезпечення права на життя, оскільки вона може бути останнім або єдино можливим засобом порятунку для людини зі смертельним захворюванням. А саме обрання процедури трансплантації як спосо-

бу або методу лікування може бути спрямованим на збереження або продовження життя особи. Одночасно, трансплантація допомагає зберегти або відновити здоров'я людини, яка може бути на межі смерті або стикатися з серйозними хворобами. Таким чином, вона може бути розглянута як спосіб реалізації права на здоров'я.

Такі роздуми дійсно сприяють розкриттю цивільно-правового аспекту пересадки органів і тканин через призму захисту особистих немайнових прав. І тут йде мова не лише про право на життя, а й інші особисті немайнові права людини, про які ми зазначали на початку нашого дослідження.

Всесвітня організація охорони здоров'я, у свою чергу, дає таке визначення трансплантації як передачу (приєднання) людських клітин, тканин або органів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (- цій) в організмі [12]. Тобто ВООЗ прямо не виокремлює чи трансплантація є методом лікування, чи медичною послугою, але, разом з цим, встановлює її спрямування і мету. Трансплантація є передачею (приєднанням) анатомічних матеріалів від однієї особи до іншої, тобто вона не включає інших маніпуляцій. Водночас, зазначена мета – відновлення функцій в організмі вказує на те, що основною ціллю всіх супутніх процесів є збереження життя особи.

Таким чином, трансплантація має множинний аспект і може бути розглянута як спосіб здійснення різноманітних особистих немайнових прав людини, залежно від контексту та обставин. Важливо враховувати, що визначення та захист цих прав повинні супроводжуватися максимально чіткими та визначеними юридичними механізмами, які, у свою чергу, мають керуватися чітко визначеною правовою регламентацією, а також забезпечувати високий рівень захисту прав та інтересів всіх сторін, включаючи донорів, реципієнтів та медичних працівників.

Висновки. Отже, на підставі вищезазначеного, можна сформулювати власну дефініцію трансплантації анатомічних матеріалів і визначити, що йдеться про метод лікування, який полягає у пересадці анатомічних матеріалів від донора до реципієнта з метою відновлення функції (-цій) організму і збереження життя, із дотриманням особистих немайнових прав людини.

Щодо сутності трансплантації як процедури та правовідношення, в науці є різні точки зору та дискусії. Трансплантація анатомічних матеріалів людини представляє собою складну юридичну проблематику. Більшість учених підтримує позицію згідної якої трансплантація втілює в собі реалізацію права на життя та інших особистих немайнових прав, що безпосередньо вказує на цивільно-правовий аспект. Також у контексті цивільного права важливо звернути увагу на визначення питання права власності на анатомічні матеріали, з огляду на віднесення їх до об'єктів цивільних прав. Крім того, у зв'язку з необхідністю отримання згоди та відмови сторін на проведення певних процедур, пов'язаних із трансплантацією проявляється принцип диспозитивності, притаманний цивільному праву. Водночас, права та обов'язки сторін надання медичних послуг з пересадки органів і тканин зазвичай визначаються цивільно-правовим договором, який також встановлює положення цивільно-правової відповідальності. Це вказує на цивільно-правову природу трансплантаційних правовідносин, що визначає сутність трансплантації як збереження життя людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
2. Попова С. О. Особисті немайнові права юридичної особи: реалії сьогодення. : монографія. Харків : Право, 2023. 358 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
4. Юзікова Н. Правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 4. С. 213–218. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-213-218.
5. Медичне право : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С.Б. Булеци; д-ра юрид. наук, доц. М. В. Менджул. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.
6. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 р. № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19.
7. Медична енциклопедія. URL: https://gufo.me/dict/medical_encyclopedia.
8. Пташник І. Р. Трансплантація органів як особливий вид медичної послуги. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 41. С. 16-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2016_41_4.
9. Dziuba A. Organ and tissue transplantation definition: civil law aspect. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. № 71. С. 108–114.
10. Стець О., Білошенко О., Чабаненко Ю. Актуальні питання трансплантації органів і тканин в Україні. *Збірник наукових праць ЛОГОС*. 2020. С. 64–67.

11. Дзюба А. Є. Цивільно-правове регулювання трансплантації органів і тканин: досвід України та Європейського Союзу. Дис. … докт. філ.: 081. Львів: ЛьДУВС, 2023. 238 с.
12. Global Glossary of Terms and Definitions on Donation and Transplantation. World Health Organization, Geneva, November 2009. URL: http://www.who.int/transplantation/activities/GlobalGlossaryonDonationTrans plantation. pdf?ua=1.

REFERENCES

1. The Civil Code of Ukraine, No. 435-IV (2003, January 1). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 [in Ukrainian].
2. Popova, S. (2023) Personal non-property rights of a legal entity: today's realities. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Constitutional of Ukraine, No. 254к/96-ВР (1996, June 28). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр [in Ukrainian].
4. Yuzikova, N. (2020) Legal regulation of human anatomical materials transplantation of people. The article considers the legal basis for transplantation of human anatomical materials. The range of legal. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, *4*, 213–218. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-213-218 [in Ukrainian].
5. Buletsa, S. B & Mendzul, M.V. (Ed.) (2021). Medical law Uzhhorod: LLC «RIK-U» [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine On the preservation of transplant anatomical materiality, No. 2427-VIII (2018, May 17). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19 [in Ukrainian].
7. Medical encyclopedia. Retrieved from: https://gufo.me/dict/medical_encyclopedia [in Ukrainian].
8. Ptashnyk, I. R. (2016) Transplantation of organs as the particular type of medical service. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*, 41, 16–26 [in Ukrainian].
9. Dziuba, A. (2022) Organ and tissue transplantation definition: civil law aspect. *Uzhhorod National University Herald*. Ser.: Law, *71*, 108–114 [in Ukrainian].
10. Stets, O., Biloshenko, O. & Chabanenko, Yu. (2020). Current issues of organ and tissue transplantation in Ukraine. *Collection of scientific papers ΛΌГОΣ*, pp. 64–67 [in Ukrainian].
11. Dziuba, A. E. (2023) Civil law regulation of organ and tissue transplantation: experience of Ukraine and the European Union. Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
12. Global Glossary of Terms and Definitions on Donation and Transplantation. (2009). World Health Organization, Geneva, November. Retrieved from: http://www.who.int/transplantation/activities/GlobalGlossaryonDonationTrans plantation.pdf?ua=1.

TARASIUK INNA

Postgraduate student of the Department of Civil and Legal Policy, Intellectual Property and Innovation of the Yaroslav Mudryi National Law University

THE ESSENCE AND CONCEPT OF TRANSPLANTATION OF HUMAN ANATOMICAL MATERIALS: CIVIL LAW ASPECT

Problem setting. The need to understand what transplantation is from the point of view of different approaches, at the same time respecting personal non-property rights of individuals and regulating transplantation legal relations by civil law are the conditions for this scientific study.

Analysis of recent researchers and publications. Such scientists as Dzyuba A.E., Buletsa S.B. conducted important research on the topic we chose. Also, the problem of defining the concept and principles of legal regulation of transplantation was studied by such domestic scientists as Pishta V.I., Yuzikova N.C., Ptashnyk I.R.

Purpose of the research is to study the essence of transplantation in the Civil Law aspect and formulation of the concept of transplantation of human anatomical materials.

Article's main body. The article examines the civil-law aspect of the transplantation of human anatomical materials, which consists in the fact that during the regulation of the transplantation, pre-operative and postoperative periods, the principles of interaction between the participants of the relationship, equality of the parties and dispositiveness should be taken into account. The essence of the transplantation of anatomical materials from the point of view of civil law regulation

is analyzed. It has been established that all relationships related to transplantation, processes that facilitate and accompany such surgical intervention, as well as the conduct of postoperative measures, belong to the sphere of personal non-property relationships. The multiple aspect of transplantation is revealed, which can be considered as a way of exercising various personal non-property rights of a person, depending on the context and circumstances. It was determined that transplant legal relations are protected by civil law in terms of the inadmissibility of arbitrary interference in the sphere of personal life and encroachment and personal integrity, protection of property rights and violation of freedom of contract from the point of view of providing medical services. In this regard, an approach has been defined, according to which transplantation is proposed to be understood in a broad and narrow sense: as a medical service or as a person's right to life. Separate principles that relate to transplantation and affect the civil law sphere have been studied: the principle of priority for anatomical materials, the principle of non-consent to donation and the principle of the riskiness of donation. It is justified that transplantation should be considered as a method of treatment.

Conclusions and prospects for the development. The definition of transplantation of anatomical materials as a method of treatment is formulated, which consists in the transplantation of anatomical materials from the donor to the recipient with the aim of restoring the function(s) of the organism and preserving life, while respecting the personal non-property rights of a person. It is noted that the results of the article can serve as a basis for further discussions and research in the field of medical and civil law.

Key words: transplantation, human anatomical materials, donor, recipient, civil legal relations, personal non-property rights, medical law.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Тарасюк І. О. Сутність і поняття трансплантації анатомічних матеріалів людини: цивільно-правовий аспект. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 67–72.

ШЕВЕРДІНА ВІКТОРІЯ ІГОРІВНА
старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID 0009-0002-7948-1451

УДК 349.22
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-10

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ[1]

У статті досліджено теоретико-правову основу визначення поняття ветерана війни, узагальнено чинні нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини у сфері соціального захисту учасників бойових дій та ветеранів війни, а також розглянуті деякі особливості їх соціального забезпечення. Актуальність даної тематики полягає в необхідності всебічного вивчення та удосконалення законодавства України, що регулює правовий статус учасників та ветеранів війни і гарантії отримання ними від держави різного роду підтримки. В умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації на території України, велика кількість людей захищаючи свою державу, стає учасниками бойових дій, що веде до збільшення спеціальної категорії осіб, які потребують соціального захисту. Беручи участь у воєнних діях, військовослужбовці через ризик поранення або смерті у війні, бойових операціях, збройних конфліктах і миротворчих місіях мають беззаперечне право на посилену державну підтримку та об'єктивно більше покладаються на державу в питаннях захисту своїх соціальних прав. Тож держава стикається з викликом не тільки із забезпечення належного рівня допомоги цим особам, але й постійного оновлення та адаптації системи соціального забезпечення до умов та потреб суспільства. Таким чином, соціальне забезпечення є ключовим для розробки соціальної політики для даної категорії населення і сприятиме їх ефективній підтримці та повноцінній інтеграції у суспільство та покращенню якості їхнього життя. Дійшли висновків, що формування глибокої поваги та підтримки осіб, які захищали та захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України являються одним із найпріоритетніших напрямів соціальної політики держави.

Сучасні політичні, економічні, та соціальні вимоги суспільства ставлять перед державою завдання, які потребують невідкладного вирішення та мають нагальне значення для всіх сфер життя. Тому значна кількість досліджень зосереджені на вирішенні теоретичних і практичних питань правового регулювання суспільних відносин у період війни та в умовах військового стану на території Україні. В цих умовах питання соціально-правового захисту осіб, які є учасниками бойових дій потребують детального дослідження.

Ключові слова: права людини і громадянина, війна, військовослужбовці, ветерани війни, правовий статус, державні гарантії, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Постановка проблеми. Актуальність даної проблематики полягає в необхідності всебічного вивчення та удосконалення системи соціального забезпечення учасників та ветеранів війни, що є важливим аспектом соціальної політики будь-якої держави. Проблема регулювання правового статусу та всебічного забезпечення прав осіб, які виконують обов'язки військової служби, виникла разом із появою цієї соціальної групи. При всій на перший погляд наявній законодавчій базі, що стосується визначення поняття ветерана війни це питання є надзвичайно складною теоретико-правовою проблемою, яка потребує постійної актуалізації та оновлення у зв'язку зі змінами в суспільстві і державі. Рівень соціальної захищеності учасників бойових дій впливає на створення належних умов для забезпечення для них гідного рівня проживання, здоров'я, освіти та роботи. До того ж належний соціальний захист являється дієвим інструментом та мотивацією для осіб, які беруть участь у захисті та збереженні територіальної цілісності держави.

Також слід звернути увагу на недоліки правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни) в Україні, в основному це про-

[1] Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874).

© Шевердіна В. І., 2024

галини в нормативному регулюванні діяльності уповноважених органів, які відповідають за забезпечення цих прав, відсутність контролю за їх реалізацією, надання пільг учасникам бойових дій, які фактично мають декларативний характер і створюють лише видимість захисту цих осіб з боку держави. Створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових (ветеранів війни) та механізму їх забезпечення потребує детального доопрацювання та впровадження належного нормативно-правового забезпечення, організаційних, правових, соціально-економічних гарантій [1].

Мета статті – теоретико-правовий аналіз поняття ветеран війни, узагальнення чинних нормативно-правових актів, які регулюють суспільні відносини у сфері соціального захисту учасників бойових дій та ветеранів війни, визначення правового статусу та особливостей соціального захисту цієї категорії осіб в базовому законодавстві України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни) в сучасних умовах є предметом підвищеної уваги науковців, проблеми соціального захисту та механізмів його реалізації досліджували у своїх роботах В. Скуратівський, В. Вакуленко, Н. Болотіна, Л. Баранник, О., Гордієнко Є., Лаврухінта та інші, окремі аспекти їх правового статусу досліджували такі науковці, як В. Баштанник, Т. Безверхнюк, П. Витко, В. Волянський, М. Пилипчук, та інші.

Виклад основного матеріалу. Проблема регулювання правового статусу та забезпечення прав осіб, які виконують обов'язок військової служби, виникла разом із появою цієї категорією осіб. З метою розуміння сутності терміну та подальшого механізму його регулювання, необхідно дослідити визначення поняття «ветеран війни» у законодавстві України. Основним нормативним актом який дає визначення цьому поняттю являється Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року, № 3551-XII (редакція від 01 січня 2024) (далі – Закон №3551-XII). Суб'єкти правозастосування кваліфікують його як частину або військового законодавства або законодавства з соціального захисту, який визначає правовий статус ветеранів війни, із зауваженням істотних змін і в багатьох інших нормативно-правових актах, які регулюють питання соціального захисту ветеранів війни [2].

Відповідно до статті 4 Закону №3551-XII, ветеранами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Крім того, дія Закону №3551-XII розповсюджується на сім'ї військових та осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. Відповідно до статті 5 Закону №3551-XII учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. Перелік підрозділів, що входили до складу діючої армії, та інших формувань визначається Кабінетом Міністрів України. Для повного розуміння поняття ветеранів війни, треба окреслити коло осіб які вважаються учасниками бойових дій, їх статус визначає стаття 6 Закону №3551-XII, яка містить 25 пунктів, що є підставою (умовою) для визначення такого статусу. До учасників бойових дій належать військовослужбовці Збройних сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки, поліцейські, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які за рішенням, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в міжнародних операціях із підтримання миру і безпеки або у відрядженнях або у відрядження в держави, де в цей період велися бойові дії [2].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій» від 15.03.2022 року, № 2121-IX коло осіб, яких віднесено до учасників бойових дій значно розширено, зокрема до них було віднесено добровольців Сил територіальної оборони, осіб, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади та осіб, які брали участь у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, внаслідок військової агресії російської федерації проти України. [3].

Під правовим статусом особи, в тому числі і учасника бойових дій і ветерана війни, в самому широкому значенні слова, розуміється юридично закріплене положення особи в суспільстві. Правовий статус являє собою сукупність прав і свобод, обов'язків і відповідальності особи, які визначені на законодавчому рівні та гарантуються державою, і відбиває весь комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом та іншими людьми [4].

Основою в регулюванні будь-яких законних відносин є нормативно правові-акти. Унікальність і особливість соціального захисту учасників бойових

дій обумовлені тим, що учасники бойових дій мають право на задоволення своїх соціальних потреб і отримання соціального захисту, які регулюються спеціальним законодавством. соціальний захист учасників бойових дій – це система економічних, організаційних і соціальних заходів, що здійснюються органами державної влади з метою підтримки учасників бойових дій та реалізації їхніх соціальних прав.

Основні принципи соціального захисту учасників бойових дій визначені в Конституції України, яка є похідною від інших законів щодо соціального захисту учасників бойових дій, які визначають та деталізують різні аспекти соціального захисту зазначеної демографічної групи. Відповідно до статті 17 Конституції України на державу покладено обов'язок соціальної підтримки громадян, які захищали Україну в складі Збройних Сил України, інших військових формувань, а також членів їхніх сімей. Наразі Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та інші спеціальні нормативно-правових актів містять понад 40 пільг, які надаються різними органами державної влади та доступ до них має значні складнощі. Окремі чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти стосуються соціального захисту ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб. Це посилює бюрократичний хаос та ускладнює процес отримання гарантованих пільг та реінтеграції до мирного життя (особливо якщо людина має право одночасно на декілька пільгових статусів) [5].

Державна політика у сфері соціального захисту учасників бойових дій полягає у забезпеченні прав, гарантій та компенсацій. Формування системи задоволення певних соціальних потреб ветеранів війни враховує забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання їм освітніх послуг, дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення тощо [6]. Відповідно до Положення про Міністерство ветеранів, затвердженого постановою КМУ № 1175 від 27.12.2018 року, Міністерство ветеранів є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей ветеранів та осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2].

Нині законодавчого врегулювання потребує низка питань, нагальними являються: а) захист прав, грошове забезпечення та визначення механізму компенсаційних виплат родинам у разі загибелі учасника бойових дій; б) страхування життя та здоров'я військовослужбовців; в) затвердження програм медичної та психологічної реабілітації учасників бойових дій; г) реформування системи пільгового забезпечення; – запровадження дієвої системи кредитування житла. Для ефективної державної політики щодо соціального захисту ветеранів війни нормативно-правовій базі бракує цілісності, послідовності, систематизації та швидкого реагування на виклики сьогодення. Систематизуючи нормативні документи за запропонованими класифікаційними ознаками, необхідно зазначити, що один і той же документ може підпадати під різні класи. Сукупність проаналізованих законодавчих актів та норм формують правовий механізм реалізації державної політики щодо соціального захисту учасників бойових дій. За цей час прийнято законопроекти, підзаконні нормативно-правові акти, державні програми, які фрагментарно вдосконалюють систему соціального захисту ветеранів війни. Для суспільства важливо, щоб захисники держави в умовах воєнної загрози мали підвищений рівень захисту своїх соціальних прав. Подальший розвиток, відповідність сучасним викликам та якість нормативно-правового забезпечення відіграє потужну роль в удосконаленні системи соціального захисту учасників бойових дій [9].

На сьогодні стан системи соціального захисту учасників бойових дій можна вважати дефіцитно-патерналістською, адже заходи соціального захисту в основному фінансує та реалізує держава, не маючи відповідного фінансового забезпечення для повноцінної та всебічної соціальної підтримки. Основними недоліками системи соціального захисту є перевантаження бюджету, недооцінка можливостей громадянського суспільства та бізнес структур у реалізації заходів соціального захисту, відсутність ефективної комунікації між суб'єктами та об'єктами соціального захисту, низька результативність державних цільових програм. Основний акцент у соціальному захисті робиться на матеріальній допомозі, пільгах та грошовому забезпеченні. З урахуванням сучасних викликів системі соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни) потрібна активна політика, трансформація, зміна філософії, підходів, принципів та механізмів, які спонукатимуть людей до активних дій та прагнень піклуватись про свій добробут [11].

Висновки. Оцінюючи нормативно-правове забезпечення соціального захисту учасників бойових дій (ветеранів війни), можна зазначити, що на сьогодні у державі сформовано певну організаційно-інституціональну й нормативно-врегульовану систему соціального захисту. Одним зі здобутків у сфері

розбудови соціального захисту є нормативне закріплення загальних процедур організації соціального захисту учасників бойових дій та членів їх сімей щодо: прав і свобод, пільг і соціальних гарантій, спрощення процедур отримання статусу учасника бойових дій, покращення грошового та медичного забезпечення. Незважаючи на досягнення, актуальними залишаються багато законодавчо неврегульованих питань, а саме: захист прав сімей загиблих ветеранів війни, деякі питання щодо надання статусу ветерана війни – учасника бойових дій, реформування системи пільг, створення страхового механізму, запровадження стандартів соціальних послуг та порядків їх надання, адаптація та реабілітація тощо. На жаль, обмежені економічні можливості держави щодо забезпечення оборонних потреб у поєднанні з нераціональним розподілом за напрямами фінансування та неефективним використанням наявних фінансових ресурсів негативно позначається на рівні матеріального та грошового забезпечення учасників бойових дій (ветеранів війни). За таких умов пріоритетного значення набуває подальший розвиток правового регулювання соціального захисту учасників бойових дій в Україні. На розгляді Верховної Ради України перебуває низка законопроєктів, спрямованих на їх вирішення, але швидкість їх розгляду є вкрай незадовільною. Тому прийняття відповідних законів, які прописують механізми реалізації прав, державних програм та порядків виділення коштів на реалізацію соціальної політики щодо захисту учасників бойових дій та ветеранів війни має бути пріоритетним для держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Микитюк Д. Ю. До питання про нормативно-правове регулювання поняття «учасник бойових дій» на сході України. *Альманах права.* Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2018. № 9. С. 424–429.
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII. Редакція від 05.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12.
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо уточнення норм, що регулюють питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників і Захисниць України, та надання їм соціальних гарантій: Закон України від 15.03.2022 р. № 2121-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text.
4. Пашинський В. Й., Медвідь Л. П., Шамрай Б. М. Правовий статус та соціальний захист військовослужбовців: поняття і правове регулювання. Human rights and public governance in modern conditions: монографія. С. 652–654. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-33.
5. Наливайко І. О., Теоретико-правова характеристика соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Київський часопис права.* 2023. №2. С. 21–28. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.3.
6. Біла книга «Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їх сімей в Україні». Юридична сотня, 2022. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf.
7. Кондратенко О. Загальні засади нормативно-правового забезпечення державного управління у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Державне управління».* 2015. № 4. С. 113–120.
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. №2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text.
9. Деякі питання Міністерства у справах ветеранів: Постанова КМУ від 27.12.2018 р. № 1175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п#Text.
10. Пінчук Р. С., Письменна О. П., Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Актуальні проблеми держави і права.* 2019. С. 175–183. DOI: https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.130.
11. Біла книга «Аналіз системи державної підтримки ветеранів та їх сімей в Україні». Юридична сотня, 2022. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf.
12. Гордієнко Є. П., Статівка Н. В. Особливості формування моделі активної політики соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Кращі практики публічного управління: міжнародний досвід*: зб. тез Міжнар. наук. конф. (м. Рига, Латвія, 16-17 липня 2021 р.). Рига, 2021. С. 59–61.

REFERENCES

1. Mykytiuk, D. Yu. (2018). On the question of regulatory regulation of the concept of «participant of hostilities» in eastern Ukraine. *Almanakh prava. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 9*, 424–429 [in Ukrainian].

2. Law of Ukraine On the status of war veterans, guarantees of their social protection, No. 3551-XII (1993, October 22). In edition from 2023, February 5. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12 [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine On amendments to certain laws of Ukraine on clarification of the rules governing the issues of determining the categories of persons recognized by veterans of war and members of families of fallen defenders and defenders of Ukraine, and providing them with social guarantees, No. 2121-IX (2022, March 15). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-20#Text [in Ukrainian].
4. Pashynskyi, V. Y., Medvid, L. P. & Shamrai, B. M. Legal Status and Social Protection of Servicemen: Concepts and Legal Regulation. In *Human rights and public governance in modern conditions*, 652–654. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-320-0-33 [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko, I. O. (2023). Theoretical and legal characteristics of social protection of combatants in Ukraine. *Kyivskyi chasopys prava*, *2*, 21–28. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.2.3 [in Ukrainian].
6. The White Book «Analysis of the State Support System of Veterans and their Families in Ukraine»**.** *Legal hundred* (2022). Retrieved from: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf [in Ukrainian].
7. Kondratenko, O. (2015). General principles of legal support of public administration in the field of social protection of participants of anti-terrorist operation and their families. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Seriia «Derzhavne upravlinnia»***,** 4, 113–120 [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine On social and legal protection of servicemen and their families, 2011-XII (1991, December 20). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text [in Ukrainian].
9. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of the Ministry of Veterans Affairs, No. 1175 (2018, December 27). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-п#Text [in Ukrainian].
10. Pinchuk, R. S. & Pysmenna, O. P. (2019). Legal protection of combatants and war veterans. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 175–183. DOI https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83.130 [in Ukrainian].
11. The White Book «Analysis of the State Support System of Veterans and their Families in Ukraine»**.** *Legal hundred* (2022). Retrieved from: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf [in Ukrainian].
12. Hordiienko, Ye. P. & Stativka, N. V. (2021). Features of formation of a model of active social protection policy of combatants in Ukraine. *Krashchi praktyky publichnoho upravlinnia: mizhnarodnyi dosvid: Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 59–61). Riga [in Ukrainian].

SHEVERDINA VICTORIA

PhD in Law, Senior Research Fellow of the Scientific and Research Institute
of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

ON THE QUESTION OF THE LEGAL BASIS OF SOCIAL SECURITY FOR PARTICIPANTS IN COMBAT ACTIONS AND WAR VETERANS

Problem setting. The relevance of this issue lies in the need for a comprehensive study and improvement of the system of social security for participants and war veterans, which is an important aspect of the social policy of any state. The problem of regulating the legal status and comprehensively ensuring the rights of persons performing military service duties arose with the emergence of this social group. At first glance, with all the legal certainty of the legal regulation regarding the definition of the concept of a war veteran, this issue is an extremely complex theoretical and legal problem that requires constant updating and updating in connection with changes in society and the state. In addition, proper social protection is an effective tool and motivation for persons participating in the protection and preservation of the territorial integrity of the state. The level of social protection of combatants affects the creation of appropriate conditions to ensure a decent standard of living, health, education and work for them.

Analysis of recent researches and publications. The issue of creating an effective system of social protection of combatants (war veterans) in modern conditions is the subject of increased attention of scholars, the problems of social protection and mechanisms for its implementation were studied in their works by V. Skurativskyi, V. Vakulenko, N. Bolotina, L. Barannyk, O. Hordiinka and others, Gordienko E., Lavrukhinta and others; certain aspects of their legal status have been studied by such scholars as V. Bashtannyk, T. Bezverhnyuk, P. Vitko, V. Volyansky, M. Pylypchuk and others.

Purpose of the research is to provide a theoretical and legal analysis of the concept of a war veteran, to summarize the current legal acts regulating social relations in the field of social protection of combatants and war veterans, and to define the legal status and peculiarities of social protection of this category of persons in the basic legislation of Ukraine.

Article's main body. This article examines the theoretical and legal basis for defining the concept and legal status of a war veteran, as well as some features of their social security. The relevance of this topic lies in the need for a comprehensive study and improvement of the legislation of Ukraine, which regulates the legal status of participants and war veterans and guarantees that they receive various types of support from the state. In the conditions of full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, a large number of people defending their state become participants in hostilities, which leads to an increase in the special category of persons in need of social protection. Taking part in military operations, military personnel, due to the risk of injury or death in war, combat operations, armed conflicts and peacekeeping missions, have an indisputable right to enhanced state support and objectively rely more on the state in matters of protecting their social rights. Therefore, the state is faced with the challenge not only of providing the appropriate level of assistance to these persons, but also of constant updating and adaptation of the social security system to the conditions and needs of society. Thus, social security is key to the development of social policy for this category of population and will contribute to their effective support and full integration into society and improvement of their quality of life. The conclusions were reached that the formation of deep respect and support for persons who defended and defend the independence, sovereignty and territorial integrity of Ukraine is one of the most priority areas of the state's social policy. Modern political, economic, and social demands of society pose tasks to the state that require urgent solutions and are of urgent importance for all spheres of life. Therefore, a significant number of studies are focused on solving theoretical and practical issues of legal regulation of social relations during the war and in the conditions of martial law on the territory of Ukraine. In these conditions, the issue of social and legal protection of persons who are participants in hostilities requires a detailed study.

Attention should also be paid to the shortcomings of the legal regulation of social protection of combatants (war veterans) in Ukraine, mainly gaps in the normative regulation of the activities of authorized bodies responsible for ensuring these rights, lack of control over their implementation, provision of benefits to combatants, which actually have a declarative nature and create only the appearance of protection of these persons by the state. The creation of an effective system of social protection for combatants (war veterans) requires the development and implementation of appropriate regulatory and legal support, organizational, legal, socio-economic guarantees.

Conclusions and prospects for the development. Today the state has formed a certain organizational, institutional and regulatory system of social protection. One of the achievements in the field of social protection is the regulatory consolidation of general procedures for organizing social protection of combatants and their families in terms of rights and freedoms, benefits and social guarantees, simplification of procedures for obtaining the status of combatant, improvement of financial and medical support. Despite the achievements, many legislatively unresolved issues remain relevant, such as the protection of the rights of families of deceased war veterans, some issues related to granting the status of war veteran - combatant, reforming the system of benefits, creating an insurance mechanism, introducing standards of social services and procedures for their provision, adaptation and rehabilitation, etc. Unfortunately, the limited economic capacity of the state to meet defense needs, combined with irrational distribution of funding and inefficient use of available financial resources, negatively affects the level of material and financial support for combatants (war veterans). In such circumstances, further development of legal regulation of social protection of combatants in Ukraine is of priority importance. The Verkhovna Rada of Ukraine is considering a number of draft laws aimed at addressing these issues, but the speed of their consideration is extremely unsatisfactory. Therefore, the adoption of relevant laws that prescribe the mechanisms for exercising rights, state programs and procedures for allocating funds for the implementation of social policy to protect combatants and war veterans should be a priority for the state.

Key words: human and citizen rights, war, military personnel, war veterans, legal status, state guarantees, social protection, social security.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Шевердіна В. І. До питання правової основи соціального забезпечення учасників бойових дій та ветеранів війни. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 73–78.

КРУТ КАТЕРИНА ОЛЕГІВНА
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-3027-4198

УДК 341.29-054.7
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-11

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ МІГРАНТ/ БІЖЕНЕЦЬ

Стаття присвячена науковому дослідженню статусів мігрантів/біженців виходячи з досвіду історичних подій та міжнародного законодавства європейських країн. Російсько-українська війна призвела до наймасштабнішої від років Другої Світової війни масової міграції українського населення. Наслідком стала поява раніше невідомих українському суспільству феномену багатомільйонних вимушених мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, шукачів притулку, переселенців та осіб, шукаючих додаткового чи тимчасового захисту. Оскільки в статті мова йде про біженців/мігрантів, ми врахували міжнародний досвід країн, які безпосередньо займаються правовим регулюванням різних категорій мігрантів.

З'ясовано, що біженці справді є однією з категорій мігрантів. Збіг між цими двома категоріями в глобальному контексті характеризується обмеженими шляхами легальної міграції, обмеженими довгостроковими рішеннями для біженців і каральною політикою щодо шукачів притулку. Слід відмітити, що біженці мають особливий статус, який підтверджується міжнародним режимом захисту біженців, та викладений в Конвенції та Протоколі про захист біженців. Наполягання на дихотомії мігрант/біженець спонукає багатьох вчених вважати, що біженцям потрібен захист, а мігрантам – ні, переконання, яке є хибним: біженцям може знадобитися «міжнародний захист», як це концептуально визначено в Конвенції про біженців, але всі мігранти – насправді всі люди, які потребують захисту держав від порушень їхніх прав людини. Дуже важливо наголосити, що особи, які рятуються від військового конфлікту можуть підпадати під визначення біженця, якщо наявна загроза переслідування з конвенційної підстави. За умови відсутності підстав переслідування за ознаками, що передбачені Конвенцією, вони можуть претендувати на додатковий захист, як це зробила більшість українців закордоном.

Запропоновано виступати за глобальний режим мобільності, який зрештою приведе до кращого захисту прав для всіх тих, хто переселяється, включаючи біженців. Міжнародне міграційне право все ще лише зароджується та є фрагментарним, але Глобальний договір про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію є важливим політичним кроком до більш узгодженого структурування відповідей держав.

Ключові слова: мігрант, біженець, міграційна криза, вимушені мігранти, довготривалі мігранти.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми спричинена повномасштабним вторгненням російської армії на територію України, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Історична подія призвела до наймасштабнішої від років Другої Світової війни масової міграції українського населення. Наслідком стала поява раніше невідомих українському суспільству феномена багатомільйонних вимушених мігрантів, внутрішньо переміщених осіб, шукачів притулку, переселенців та осіб, шукаючих додаткового чи тимчасового захисту. З цього періоду Україна стала державою, де відбуваються активні воєнні дії, які загрожують життю та здоров'ю нації, в результаті вона не може захистити та забезпечити безпеку своїх громадян. Українці вимушені були шукати притулки закордоном та набувати статусів відповідно до міжнародних положень. З цього погляду, проблематика біженець/мігрант набуває ще більшої актуальності у надзвичайних умовах російсько-української війни.

© Крут К. О., 2024

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим дослідженням міграційного права, а саме статусом біженців та мігрантів були присвячені роботи таких іноземних та вітчизняних вчених, як С. Каслс, С. Тімур, П. Сталкер, Р. О'Нейла, С. Спенсера, Е. Цакірі, О. Беспалова, С. Волкова, О. Кузьменко, О. Малиновської, В. Новіка, С. Пирожкова, О. Піскуна, І. Прибиткова, Ю. Римаренко, В. Трощинського, Ю. Тодики, Ю. Шемшученко, М. Шульги, С. Чеховича та інших. Проте невпинний процес розвитку і трансформації людського суспільства створює нові тенденції в міграційних переміщеннях, які, у свою чергу, потребують правового вивчення.

Метою статті є визначення статусу біженець/мігрант в міжнародній практиці задля чіткого розуміння та розмежування цих двох категорій. Адже подвійні зв'язки примусово/добровільно та політико/економічно, які лежать в основі їхньої відмінності є сумнівними.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні щонайменше 82,4 млн людей у всьому світі були змушені залишити свої домівки, серед них майже 26,4 млн біженців, та приблизно половина з них молодша за 18 років. Кожна 95-та людина на Землі залишила свій будинок внаслідок збройного конфлікту або через переслідування. За даними Управління Верховного комісара у справах біженців Організації Об'єднаних Націй (УВКБ ООН), лише за перші півтора місяця від початку гарячої фази нинішньої десятирічної російсько-української війни свої домівки залишили 11,4 млн українців, а в кінцевому варіанті ця цифра може сягнути 17 мільйонів [1]. Масштабна хвиля українців, які вимушено покинули територію України, спричинила «міграційну кризу» у світі та призвела до негативних наслідків соціального, економічного, безпекового, сімейного, демографічного характеру, як всередині країни, так і поза її межами. Дані наслідки можуть негативно вплинути на генофонд нації в майбутньому.

Отже, почнемо із правового статусу біженця, який визначений у Конвенції про статус біженців (1951р.) [2] та Протоколі до неї (1967р.) [3], і в Законі України «Про правовий статус біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [4]. У деяких європейських країнах, особа, яка шукає притулок – має юридичний термін, який позначає особу, яка подала клопотання про надання статуту біженця, але ще не отримала остаточного рішення щодо свого клопотання. Зрештою, не всі особи, які шукають притулку, будуть визнані біженцями, проте особа, яка шукає притулку, не може бути повернута в країну походження до завершення справедливої процедури розгляду її клопотання. Дуже важливою особливістю є те, що особа не стає біженцем через визнання її такою державою, особа – біженець, тому що відповідає критеріям біженця.

В пункті 1А Ковенції про статус біженців «біженцем визнається будь-яка особа, яка через обгрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань [2]. Є кілька причин, чому статус біженця є особливим порівняно з іншими категоріями мігрантів. По-перше, режим захисту біженців базується на примусовому, а не добровільному переміщенні: біженець – це особа, яка має цілком обґрунтований страх бути переслідуваним принаймні за однією з п'яти перелічених причин. По-друге, як стверджує Каренс - з етичної точки зору демократичні держави повинні приймати біженців на основі «причинного зв'язку, гуманітарних проблем і нормативного припущення державної системи», у тому сенсі, що «оскільки державна система розподіляє осіб по штатам», держави колективно зобов'язані відповідати за допомогу тим, для кого це призначення є катастрофічним» [5]. Гібні припускає, що біженці мають сильніші моральні вимоги, ніж економічні мігранти, тому що «якщо економічним мігрантам відмовляють у в'їзді, вони змушені залишатися в ситуації бідності; якщо біженців відхилять, на кону може опинитись саме їхнє життя» [6]. Маргарет Мур погоджується, що турбота про основні права виправдовує зобов'язання, які різні політичні спільноти мають щодо біженців. Якщо життя та свобода людей знаходяться під загрозою, вони повинні мати право на безпечний притулок [7].

Загальноприйнятого визначення «міжнародного мігранта» немає. Згідно з Рекомендаціями ООН щодо статистики міжнародної міграції 1998 року, «довготерміновий мігрант» - це особа, яка перебуває за межами території держави, громадянином якої вона (він) є, і яка проживає в іноземній країні понад один рік, незалежно від причин, добровільних чи вимушених, і способів, регулярних чи нерегулярних, використаних для міграції [8]. Подібним чином, визначення наголошує на тривалості принаймні 12 місяців проживання в Європі [9]. Міжнародна організація з міграції пропонує більш відкрите робоче визначення «мігранта», яке в наш час здається більш прийнятним: загальний термін, не визначений у міжнародному праві, що відображає загальне непрофесійне розуміння особи, яка переїжджає зі свого звичайного

місця проживання в межах країни чи через міжнародний кордон, тимчасово чи постійно, і з різних причин. Термін включає низку чітко визначених юридичних категорій людей, таких як трудові мігранти; особи, чиї конкретні типи пересування визначені законом, наприклад, нелегально ввезені мігранти; а також ті, чий статус або засоби пересування конкретно не визначені міжнародним правом, наприклад, іноземні студенти [10].

Багато інших організацій приймають таке ж широке визначення. За даними Департаменту статистики Міжнародного бюро праці, міжнародні мігранти – це «особи, які є звичайними мешканцями цієї країни та є громадянами іншої країни або місце народження яких знаходиться в іншій країні (іноземне населення)» [11]. Міжнародна федерація товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця підкреслює, що міграція може бути вимушеною або добровільною, але здебільшого це поєднання вибору та обмежень [12]. Цікаво, що вона відзначає намір жити за кордоном протягом тривалого періоду часу, тоді як мотивація чи тривалість перебування не вважаються визначальними елементами міграції в більшості інших контекстів. Наприклад, у Міжнародній конвенції про захист усіх трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей термін «працівник-мігрант» означає особу, яка буде зайнята, займається або була зайнята в оплачуваній діяльності в державі, громадянином якої він або вона не є» [13].

Дійсно, термін «мігрант» охоплює широкий спектр людей, від туриста до жертви торгівлі людьми. У цьому спектрі біженець є мігрантом. Проте триває наукова дискусія щодо того, чи слід зображувати біженців як мігрантів. Деякі фахівці та захисники прав біженців вказують на суттєво відмінні мотиви руху біженців порівняно з іншими типами міграції, а також на специфічні нормативні та інституційні рамки захисту біженців. Таким чином, колишній помічник Верховного комісара у справах біженців, Еріка Феллер стверджувала, що було небезпечно та шкідливо для захисту біженців змішувати ці дві групи, і що як тільки розмивається межа між «мігрантами» та «біженцями», розмивається також відмінність між міграційним контролем та захистом біженців [14].

«Міграційна криза», яка була результатом війни в Сирії, де більше мільйона шукачів притулку у 2015 році дісталися Європи породила діякі твердження з приводу термінологій статусів осіб. Було стверджено, що «мігрант» — це термін, який позбавляє страждаючих людей їхнього голосу і підриває права тих, хто тікає від насильства та конфлікту [15]. Після цього послідувала гаряча дискусія в ЗМІ щодо використання відповідної термінології та потенційного впливу на реакцію громадськості щодо біженців. УВКБ ООН застерегло від «сплутування біженців і мігрантів», зазначивши, що «це може мати серйозні наслідки для життя та безпеки біженців. . . шляхом політизації, дебатів і підриву суспільної підтримки біженців та інституту притулку» [16]. Зусилля, спрямовані на те, щоб відрізнити біженців від мігрантів, також були помітними в дискусіях, які призвели до ухвалення у 2018 році *Глобального договору про біженців та Глобальний договір з міграції.*

Біженці, як і всі мігранти, вже захищені міжнародним правом прав людини, яке довело ефективність у вирішенні багатьох перехресних факторів (таких як вік, стать, релігія, етнічна та національна приналежність), які посилюють уразливість біженців. Крім того, наполягання на дихотомії мігрант/біженець спонукає багатьох вважати, що біженцям потрібен захист, а мігрантам – ні, переконання, яке є хибним: біженцям може знадобитися «міжнародний захист», як це концептуально визначено в Конвенції про біженців, але всі мігранти – насправді всі люди, які потребують захисту держав від порушень їхніх прав людини. Дуже важливо наголосити, що особи, які рятуються від військового конфлікту можуть підпадати під визначення біженця якщо наявна загроза переслідування з конвенційної підстави (наприклад, через етнічну приналежність або віросповідання). За умови відсутності підстав переслідування за ознаками, що передбачені Конвенцією, вони можуть претендувати на додатковий захист, як це зробила більшість українців закордоном.

Будь-яка міграція передбачає право вибору місця призначення та певні обмеження. Навіть біженці можуть певною мірою контролювати місце призначення та засоби, які вони обирають, щоб дістатися до нього. Крім того, часом може бути дуже важко відрізнити добровільних від вимушених мігрантів: добровільні мігранти можуть відчувати себе змушеними шукати нові домівки через нагальні проблеми вдома; вимушені мігранти можуть обрати певний притулок через сімейні та громадські зв'язки чи економічні можливості. Крім того, одна форма міграції часто призводить до іншої. Вимушені мігранти, які поселяються в новій країні, можуть привезти членів сім'ї, щоб приєднатися до них. Ця складність була визнана в Нью-Йоркській Декларації про біженців і мігрантів [17] 2016 року — це не є незначним моментом, враховуючи, що Декларація була частково результатом руху біженців по Європі в 2015–2016 роках, що спонукало держави шукати кращого рішення проблеми міграції та притулка [18]. Варто зазначити, що нинішній глобальний контекст значно відрізняється від того, який породив сучасний режим біженців і Конвенцію про біженців, зокрема, яка, безсумнівно, розглядає біженців як «продукти репресивних тоталітарних режимів, в яких звичайні обов'язки

держави перед своїми громадянами були навмисно й прямо порушені» [19]. Сьогодні часто взаємопов'язані фактори ускладнюють стирання межі між економічними та політичними мотивами залишити країну. Вимушена міграція, пов'язана зі збройними конфліктами, політичними заворушеннями та недемократичними суспільствами, значно зросла за останні кілька десятиліть, що ще більше посилилося зміною клімату та боротьбою за обмежені ресурси. У той час як переслідування, конфлікти, насильство та порушення прав людини продовжують витісняти людей з їхніх домівок, конфлікти (наприклад, як в Україні, Сирії, Ізраілі, Пакистані та Афганістані), які спричинили великі потоки біженців, тривають довше, збільшуючи кількість біженців у світі неухильно зростає.

Таким чином, подвійні зв'язки добровільно або примусово та економічно або політично, які лежать в основі Конвенції про біженців, не пропонують адекватних пояснювальних рамок для тих, хто залишає свої домівки через крайню бідність, спричинену тривалим конфліктом чи репресивними урядами, або через екологічні чи кліматичні фактори— і вони також не відображають особистий досвід обмежень і вибору мігрантів [20]. На цьому тлі деякі вчені ставлять під сумнів етичну припустимість ставлення до статусу біженців як до окремої категорії від мігрантів. Кукатас, наприклад, стверджує, що «роблення біженців особливими не має сенсу ні концептуально, ні практично можливим на підставі наявних на сьогодні доказів» [21].

Суперечка про добровільну/примусову міграцію показує, наскільки ці категорії податливі. Судова практика деяких держав щодо біженців була ліберальною. Як зазначив Гетевей, особи, які приймають рішення в деяких країнах Глобальної Півночі, дедалі більше визнають, що загрози основним соціальним та економічним правам є переслідуванням, у тому сенсі, що вони рівнозначні «постійному або систематичному порушенню основних прав людини, що свідчить про неспроможність державного захисту [22]. Незважаючи на заперечення УВКБ ООН проти ототожнення мігрантів із біженцями, його власний мандат продемонстрував надзвичайну здатність адаптуватися до цієї реальності. Оскільки кількість вимушених мігрантів у всьому світі неухильно зростає, збільшуються також і особи, якими опікується УВКБ ООН, до повноважень яких тепер входять, окрім біженців, такі групи, як *репатріанти, особи без громадянства, внутрішньо переміщені особи та люди, переміщені внаслідок стихійних лих.* Ці зміни також вплинули на термінологію, яку використовує УВКБ ООН. У 2009 році Крісп зазначив, що з середини 1990-х до середини 2000-х років концепція біженців поступово замінювалася поняттям «особи, якими опікується УВКБ ООН». На вебсайті УВКБ ООН тепер йдеться про «біженців, осіб без громадянства, ВПО та інших осіб, яких це стосується».

Держави інструменталізували дихотомію біженців/мігрантів, щоб зупинити небажану міграцію. Багато хто риторично визнає свої зобов'язання щодо біженців, водночас заперечуючи будь-які права «нелегальних іноземців», категорії, до якої надто часто зараховують шукачів притулку. Крім того, біженці в подібних ситуаціях можуть отримувати радикально різне ставлення в різних контекстах. Наприклад, сотні тисяч шукачів притулку з Північної Кореї, які втекли до Китаю з 1995 року, були названі китайським урядом «нелегальними економічними мігрантами», який відмовився розглядати їхні заяви про надання статусу біженців і примусово репатріював багатьох до Північної Кореї [23]. Натомість, мільйонів венесуельців тих, хто покинув свою країну з подібних причин, вітали в сусідніх країнах Латинської Америки, де в Колумбії припадає близько 1,3 мільйона, за нею йде Перу з 768 000 у 2019 році [24]. Цікаво, що країни Латинської Америки вітали всіх осіб, які втікали з Венесуели, незалежно від їхнього походження - можливий статус біженця чи мігранта. Так званий процес Кіто включає механізми для координації їх реагування та сприяння правовому, соціальному та економічному залученню цих венесуельських громадян, біженців та мігрантів [24]. Це є прикладом того, як у деяких випадках держави можуть не помічати різницю біженців/мігрантів. Зрештою, вони мають суверенне право вирішувати, хто може в'їжджати та проживати на їхній території.

В інших випадках держави просто вирішують ігнорувати особливе ставлення до біженців. Заборона на поїздки, видана президентом США Дональдом Трампом, є прикладом свавільного політичного рішення, яке без розбору спрямоване проти всіх мігрантів (включно з біженцями) [25]. Загалом, подвійне розмежування між добровільною/економічною міграцією та примусовим/політичним переміщенням є дуже незадовільним з концептуальної точки зору і, ймовірно, не є ефективним практичним інструментом для найкращого просування прав біженців.

Висновки. На нашу думку, біженці – це дійсно мігранти. Ми підкреслюємо збіг між цими двома категоріями в глобальному контексті, який характеризується обмеженими шляхами легальної міграції, обмеженими довгостроковими рішеннями для біженців і каральною політикою щодо шукачів притулку. При цьому ми не заперечуємо, що біженці мають особливий статус, і не ставимо під сумнів міжнародний режим захисту біженців. Навпаки, слід підтримувати існуючі інституційні та нормативні рамки захисту біженців, а особливо права біженців, викла-

дені в Конвенції та Протоколі про біженців, слід впроваджувати та зміцнювати.

Ми вважаємо, що зміст полягає в тому, щоб виступати за глобальний режим мобільності, який зрештою приведе до кращого захисту прав для всіх тих, хто переїжджає, включаючи біженців. Міжнародне міграційне право все ще лише зароджується та є фрагментарним, але Глобальний договір про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію є важливим політичним кроком до більш узгодженого структурування відповідей держав. Можемо припустити, що подібно до того, як Загальна декларація прав людини створила імпульс для багатьох наступних інструментів та інституцій з прав людини після 1948 року, Глобальний договір про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію може відігравати подібну каталітичну роль протягом наступних десятиліть.

Біженці справді є однією з категорій мігрантів. Це не скасовує того факту, що біженці є особливими. Нормативна та інституційна база для визнання та захисту біженців має бути захищена та підтримана. Проте двійність між добровільним/економічним і примусовим/політичним, що лежить в основі багатьох занепокоєнь щодо концептуалізації біженців як мігрантів, не є ефективним підходом до просування прав біженців, особливо в нинішньому контексті вимушеної міграції.

Деякі з основних положень Конвенції про біженців мають наслідком виключення великої кількості вимушених мігрантів з-під її захисту. Певною мірою міжнародне та регіональне право прав людини допомогло заповнити цю прогалину. Закон про права людини краще враховує пересічні елементи вразливості, які можуть прискорити втечу (такі як стать, вік, релігія тощо), і відіграв важливу роль у формуванні та розширенні прав біженців.

Проте залишається колективна криза морального та політичного лідерства. Нинішню «міграційну кризу» неможливо подолати, доки політики не притримаються довгострокового сталого бачення, у якому відстоюються стратегічна політика та практика щодо мобільності та різноманітності, що базуються на правах людини. Незважаючи на сучасні націоналістичні, популістські наративи, можна уявити інший, мирний, більш продуктивний підхід, за допомогою якого мігранти мають право захищати свої права, як і будь-хто інший.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з необхідністю розробити чіткі роз'яснення для надання правильного змісту статусам біженець/мігрант задля кваліфікованого захисту своїх порушених прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біженці та шукачі притулку. URL: https://www.unhcr.org/ua/refugees-asylum-seekers_ua.
2. Конвенція про статус біженців від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
3. Протокол щодо статусу біженців від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text.
4. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text.
5. Carens J. H. *The Ethics of Immigration*. Oxford: Oxfrod Univ. Press, 2013. pp. 195–196.
6. Gibney M. J. *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2004. P. 12.
7. Moore M. *A Political Theory of Territory*. Oxford: Oxfrod Univ. Press, 2015. P. 209.
8. UN Department of Economic and Social Affairs. Definitions: Refugee, Migrant. *UN Refugees and Migrants*. URL: https://refugeesmigrants.un.org/definitions.
9. Council Regulation (EC) No 862/2007 of 11 July 2007 on Community Statistics on Migration and International Protection and Repealing Council Regulation (EEC) No 311/76 on the Compilation of Statistics on Foreign Workers [2007] OJ L199/23, art 2.1(b).
10. International Organization for Migration. Glossary on Migration. *IML Series*. 2019. No 34. P. 130.
11. International Labour Office, 'Guidelines concerning Statistics of International Labour Migration. ICLS/20/2018/ Guidelines (October 2018) para 13.
12. Canadian Red Cross. What is the Difference between a Refugee and a Migrant? URL: https://www.redcross.ca/how-we-help/current-emergency-responses/past-emergency-responses/past-emergencies-and-disasters/domestic/2017/syrian-refugee-arrival-appeal/how-does-the-canadian-red-cross-help-refugees-and-migrants.
13. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (adopted 18 December 1990, entered into force 1 July 2003) 2220 UNTS 3, art 2(1).
14. Feller E. Refugees Are Not Migrants. (2005) 24(4) RSQ 27, 28.
15. Malone B. Why Al Jazeera Will Not Say Mediterranean "Migrants". *Al Jazeera*. 20 August 2015. URL: https://www.aljazeera.com/blogs/editors- blog/2015/08/al-jazeera-mediterranean-migrants-150820082226309.html.

16. Carling J. Refugees Are Also Migrants. All Migrants Matter. *Border Criminologies*. 3 September 2015. URL: www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2015/09/refugees-are-also.
17. New York Declaration for Refugees and Migrants, para 6.
18. Guild E. The Global Compact as a Milestone in Global Governance of Migration. *Global Social Policy*. 2018. No. 18. P. 325.
19. Gibney (n 19) 6.
20. Bhimji F. The Nexus of Political Violence and Economic Deprivation: Pakistani Migrants Disrupt the Refugee/Migrant Dichotomy. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*. 2018. №16. P. 470; Kyriakides C. Words Don't Come Easy: Al Jazeera's Migrant–Refugee Distinction and the European Culture of (Mis)trust. *Current Sociology*. 2017. No. 65. P. 933.
21. Kukathas C. Are Refugees Special? Fine S. & Ypi L. (Eds.). *Migration in Political Theory: The Ethics of Movement and Membership*. Oxford Scholarship, 2016. P. 266.
22. Hathaway J. C. Refugees and Asylum. Opeskin B., Perruchoud R. & Redpath-Cross J. (Eds.). *Foundations of International Migration Law*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2012. Pp. 177–204. P. 185.
23. Aldrich R. An Examination of China's Treatment of North Korean Asylum Seekers. *North Korean Review.* 2011. №7(1). pp. 36–48.
24. UNHCR and IOM. Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million. *UNHCR UK* (2019, June 7). URL: https://www.unhcr.org/uk/news/press/2019/7/5d230a254/latin-american-countries-agree-road-map-integration-venezuelans.html.
25. The executive order of 6 March 2017 notably suspended for 90 days the entry to the US of refugees and migrants from Iran, Libya, Somalia, Sudan, Syria, and Yemen; Exec Order No. 13780, 82 CFR 12,209,13,213 (2017); see also Guild E. 'Crime, Migration and Data Extraction: The Trump Travel Bans. *International Journal of Migration and Border Studies*. 2018. No. 44. P. 366.

REFERENCES

1. Refugees and asylum seekers. Retrieved from: https://www.unhcr.org/ua/refugees-asylum-seekers_ua [in Ukrainian].
2. Convention on the Status of Refugees (1951, July 28). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text [in Ukrainian].
3. Protocol on the status of refugees (1966, December 16). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine On Refugees and Persons in Need of Additional or Temporary Protection, No. 3671-VI (2011, August 7). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text [in Ukrainian].
5. Carens, J. H. (2013). *The Ethics of Immigration*. Oxford: Oxfrod Univ. Press, pp. 195–196.
6. Gibney, M. J. (2004). *The Ethics and Politics of Asylum: Liberal Democracy and the Response to Refugees*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. P. 12.
7. Moore, M. (2015). *A Political Theory of Territory*. Oxford: Oxfrod Univ. Press. P. 209.
8. UN Department of Economic and Social Affairs. Definitions: Refugee, Migrant. *UN Refugees and Migrants*. URL: https://refugeesmigrants.un.org/definitions.
9. Council Regulation (EC) No 862/2007 of 11 July 2007 on Community Statistics on Migration and International Protection and Repealing Council Regulation (EEC) No 311/76 on the Compilation of Statistics on Foreign Workers [2007] OJ L199/23, art 2.1(b).
10. International Organization for Migration. Glossary on Migration. (2019). *IML Series*. No 34. P. 130.
11. International Labour Office, 'Guidelines concerning Statistics of International Labour Migration. ICLS/20/2018/Guidelines (October 2018) para 13.
12. Canadian Red Cross. What is the Difference between a Refugee and a Migrant? Retrieved from: https://www.redcross.ca/how-we-help/current-emergency-responses/past-emergency-responses/past-emergencies-and-disasters/domestic/2017/syrian-refugee-arrival-appeal/how-does-the-canadian-red-cross-help-refugees-and-migrants.
13. International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (adopted 18 December 1990, entered into force 1 July 2003) 2220 UNTS 3, art. 2(1).
14. Feller, E. *Refugees Are Not Migrants*. (2005) 24(4) RSQ 27, 28.
15. Malone, B. (2015, August, 20). Why Al Jazeera Will Not Say Mediterranean "Migrants". *Al Jazeera*. Retrieved from: https://www.aljazeera.com/blogs/editors- blog/2015/08/al-jazeera-mediterranean-migrants-150820082226309.html

16. Carling, J. (2015, September 3). Refugees Are Also Migrants. All Migrants Matter. *Border Criminologies*. Retrieved from: www.law.ox.ac.uk/research-subject-groups/centre-criminology/centreborder-criminologies/blog/2015/09/refugees-are-also.
17. New York Declaration for Refugees and Migrants, para 6.
18. Guild, E. (2018). The Global Compact as a Milestone in Global Governance of Migration. *Global Social Policy*, 18, P. 325.
19. Gibney (n 19) 6.
20. Bhimji, F. (2017). The Nexus of Political Violence and Economic Deprivation: Pakistani Migrants Disrupt the Refugee/Migrant Dichotomy. *Journal of Immigrant and Refugee Studies*. 2018. №16. P. 470; Kyriakides C. Words Don't Come Easy: Al Jazeera's Migrant–Refugee Distinction and the European Culture of (Mis)trust. *Current Sociology*, *65*. P. 933.
21. Kukathas C. (2016). Are Refugees Special? Fine S. & Ypi L. (Eds.). *Migration in Political Theory: The Ethics of Movement and Membership*. Oxford Scholarship, P. 266.
22. Hathaway, J. C. (2012). Refugees and Asylum. Opeskin B., Perruchoud R. & Redpath-Cross J. (Eds.). *Foundations of International Migration Law*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, pp. 177–204 (P. 185).
23. Aldrich, R. (2011). An Examination of China's Treatment of North Korean Asylum Seekers. *North Korean Review, 7*(1), 36–48.
24. UNHCR and IOM. (2019, June 7). Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million. UNHCR UK. Retrieved from: https://www.unhcr.org/uk/news/press/2019/7/5d230a254/latin-american-countries-agree-road-map-integration-venezuelans.html.
25. The executive order of 6 March 2017 notably suspended for 90 days the entry to the US of refugees and migrants from Iran, Libya, Somalia, Sudan, Syria, and Yemen; Exec Order No. 13780, 82 CFR 12,209,13,213 (2017); see also Guild E. (2018). Crime, Migration and Data Extraction: The Trump Travel Bans. *International Journal of Migration and Border Studies*, *44*, P. 366.

Krut Kateryna

PhD in Law, Senior teacher of the Department law enforcement and policing
Faculty № 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN DETERMINING MIGRANT/ REFUGEE STATUS

Problem setting. The article is devoted to the scientific study of the status of migrants/refugees based on the experience of historical events and international legislation of European countries. The Russian-Ukrainian war led to the largest mass migration of the Ukrainian population since the Second World War. The result was the emergence of a previously unknown phenomenon of multi-million forced migrants, internally displaced persons, asylum seekers, displaced persons and persons seeking additional or temporary protection. Since the article deals with refugees/migrants, we took into account the international experience of countries that directly deal with the legal regulation of various categories of migrants.

Analysis of recent researches and publications. Scientific studies of migration law, namely the status of refugees and migrants, were devoted to the works of such foreign and domestic scholars as S. Castles, S. Timur, P. Stalker, R. O'Neill, S. Spencer, E. Tsakiri, O. Bespalov, S. Volkov, O. Kuzmenko, O. Malynovska, V. Novik, S. Pirozhkov, O. Piskun, I. Prybitkov, Y. Rymarenko, V. Troshchynsky, Y. Todyka, Y. Shemshuchenko, M. Shulga, S. Chekhovych and others. However, the ongoing process of development and transformation of human society creates new trends in migration movements, which, in turn, require legal study.

The purpose of the research is to define the refugee/migrant status in international practice in order to clearly understand and distinguish between these two categories. After all, the dual connections of forced/voluntary and political/economic, which underlie their distinction, are questionable.

Article's main body. It was found that refugees are indeed one of the categories of migrants. The overlap between these two categories in a global context is characterized by limited pathways for legal migration, limited long-term solutions for refugees, and punitive asylum-seeker policies. It should be noted that refugees have a special status, which is confirmed by the international regime of refugee protection, and set forth in the Convention and the Protocol on the Protection of Refugees. Insistence on the migrant/refugee dichotomy leads many scholars to believe that refugees are in

need of protection and migrants are not, a belief that is false: refugees may be in need of "international protection" as conceptualized in the Refugee Convention, but all migrants are, in fact, all people who need the protection of states from violations of their human rights. It is very important to emphasize that persons fleeing a military conflict may fall under the definition of a refugee if there is a threat of persecution on the basis of the Convention. Provided there are no grounds for persecution based on the grounds provided for by the Convention, they can claim additional protection, as the majority of Ukrainians abroad did.

Conclusions and prospects for the development. It is proposed to advocate for a global mobility regime that will ultimately lead to better protection of rights for all those who move, including refugees. International migration law is still nascent and fragmented, but the Global Compact on Safe, Orderly and Regular Migration is an important political step towards a more coherent structuring of state responses.

Key words: migrant, refugee, migration crisis, forced migrants, long-term migrants.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Крут К. О. Міжнародний досвід визначення статусу мігрант/біженець. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 79–86.

ГОВОРОВ ВАЛЕРІЙ СТАНІСЛАВОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики Харківського національного університету внутрішніх справ
ORCID 0000-0001-8021-775X

УДК 342.9
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-12

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОВНОВАЖЕНЬ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Дана стаття присвячена аналізу проблемних питань повноважень військових адміністрацій та органів державної влади під час дії правового режиму воєнного стану. При здійсненні дослідження було детально проаналізовано норми Конституції України щодо повноважень органів державної влади та діючий Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а також співвідношення положень нормативно-правових актів, які регулюють повноваження органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій.

Вперше на сучасному етапі розвитку юридичної науки було запропоновано дослідити ті важливі виклики управлінської діяльності, що постали перед Україною після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року, та пов'язані з діяльністю саме військових адміністрацій, які відіграють особливу роль в управлінні державними справами. Саме на військові адміністрації як органи управління на місцях лягло прийняття важливих рішень та вирішення актуальних питань, що спричинили умови військової агресії російської федерації, адже на місцях виникли нестандартні проблеми, з якими прийшлося справлятися вперше.

Повномасштабне вторгнення армії російської федерації на територію України поставило ряд викликів перед державою в цілому, з якими необхідно було оперативно справлятися. Забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах є основними засадами внутрішньої політики у сфері національної безпеки й оборони. Відтак, нові виклики та нові реалії життя в умовах воєнного стану вже понад два роки зумовлюють необхідність вдосконалення чинного законодавства та вирішення нагальних проблемних питань розмежування компетенцій, законності та необхідності функціонування військових адміністрації в різних регіонах України.

Ключові слова: повноваження військових адміністрації, компетенція місцевого самоврядування, обласна державна адміністрація, територіальна організація влади.

Постановка проблеми. Реалії життя в умовах воєнного стану обумовлюють особливі вимоги до функціонування органів влади на місцевому рівні. За обставин, коли окрема частина території України наразі тимчасово окупована, а ворог продовжує загрожувати черговим наступом у багатьох областях і територіальних громадах держави, управління останніми має бути переведено в особливий режим, та забезпечено законне функціонування органів влади на місцях.

Основними засадами внутрішньої політики у сфері національної безпеки й оборони є забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах [1] (ч.1 ст. 6 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики».

Указом Президента України № 64 від 24.02.2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2], на всій території України було введено воєнний стан. Одним із перших кроків після введення воєнного стану на всій території України відбулось утворення військових обласних адміністрацій, так Указом Президента від 24.02.2022 № 68/2022 «Про утворення військових адміністрацій» обласні державні адміністрації припинили свої повноваження і набули статусу обласних військових адміністрацій [3], що призвело до кардинальних змін у здійсненні публічного адміністрування на території кожної області, а також держави в

© Говоров В. С., 2024

цілому. Такі нововведення зумовили перерозподіл повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, та за відсутності чіткого механізму діяльності та нормативного закріплення повноважень органів та чіткого розмежування компетенцій виникло багато дискусійних питань та проблем.

У широких наукових колах також досить часто виникають дискусії щодо цього питання, оскільки порівняно нетривалий час функціонують військові адміністрації, а проблеми їх компетенцій є малодослідженими в українській науці. До повномасштабного вторгнення у 2022 році не приділялось значної уваги науковців до механізму запровадження та реального функціонування військових адміністрації, одночасного функціонування місцевих органів влади та військових адміністрації та механізму передачі повноважень від одного органу до іншого. Вказані питання щодо делегування повноважень стали актуальними та набули практичного значення. В перші дні воєнного стану перед органами державної влади стояли питання національної безпеки, забезпечення життєдіяльності населення, належної оборони територій нашої країни, а не легітимність здійснення тої чи іншої дії, а коли країна функціонує у правовому режимі воєнного стану вже понад два роки, то потреба у забезпеченні законності функціонування органів державної влади є нагальною. Саме тому автор здійснює детальне дослідження норм діючого законодавства щодо функціонування військових адміністрацій, розмежування компетенцій з органами державної влади та відповідність цих механізмів Конституції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова література містить поодинокі дослідження, що прямо чи опосередковано стосуються питань військових адміністрацій та їх функціонування в період військового стану. Серед небагатьох наукових праць, присвячених цим питанням, варто відзначити, зокрема, дослідження О.Ю. Лялюка [4], який здійснив порівняльний аналіз конституційно-правового статусу військових та військово-цивільних адміністрацій та вказав на окремі недоліки правового регулювання стосовно територіальної основи їхньої діяльності. Окремої уваги заслуговує наукова праця С.М. Мельника [5], який виокремив повноваження військових адміністрації та здійснив їх класифікацію по групам залежно від характеру їх змісту. Розмежуванням повноважень військових адміністрацій та місцевих органів влади здійснив О.М. Буханевич [6]. Деякі питання діяльності військових адміністрацій, що належать до державних органів у складі сектору безпеки й оборони України було розглянуто В. В. Дулгером у праці «Військові адміністрації як тимчасові державні органи з елементами військової організації управління у складі сектору безпеки й оборони України» [7]; Н. П. Харченко у праці «Структура правового режиму: загальнотеоретична характеристика» здійснила дослідження діяльності та статусу державних органів під часу запровадження правового режиму воєнного стану [8]. У науковій праці «Адміністративно-правовий статут військово-цивільних адміністрацій» В. Й. Шевченко проаналізувала адміністративно-правовий статус військових-цивільних адміністрацій на основі аналізу діяльності місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування Донецької та Луганської областей у процесі протистояння військовій окупації російської федерації [9].

Метою статті є дослідження актуальних проблем функціонування та повноважень військових адміністрацій в умовах сучасних викликів воєнного стану, а також можливої подальшої актуалізації законодавства, що регулює інститут військових адміністрацій. Для досягнення зазначеної мети було визначено наступні завдання: здійснити аналіз законодавчих актів та матеріалів наукових досліджень, що мали вплив на розвиток інституту військових адміністрацій в умовах воєнного стану в порівнянні їх з органами місцевого самоврядування; можливість одночасного існування військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування, розподіл їх повноважень.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем повноважень військових адміністрацій варто почати з дослідження саме поняття «військові адміністрації». Так, автор повністю погоджується із запропонованою позицією Дулгера В. В., який зазначив: «Військові адміністрації, які утворюються відповідно до ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» на територіях, на яких введено воєнний стан, є складовою частиною системи органів державної влади, а їх діяльність полягає у цілеспрямованому впливі на організацію діяльності на певній території в інтересах успішного й ефективного вирішення поставлених перед ними завдань. За своїм правовим статусом ці тимчасові органи є органами розпорядницько-виконавчими. До них повною мірою можна застосувати загальну характеристику органів державного управління як розпорядницьких та виконавчих органів державної влади, але з використанням методів, властивих військовому управлінню. Компетенція військових адміністрацій передбачає здійснення лише таких дій, які безпосередньо засновані на законі або є наслідком необхідності виконання законів»[7].

Для належного дослідження актуальних проблем здійснення повноважень органами військової адміністрації та їх розмежування з органами державної влади пропоную детально проаналізувати процес створення військових адміністрацій.

На територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування (ч. 1 та 2 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10]. Проте, нормами закону не визначено у яких випадках відповідне подання подається обласною державною адміністрацією, а у яких випадках – одним із суб'єктів військового командування, що визначені у статті 3 цього ж закону.

Також, варто звернути увагу на частину 2 статті 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Так, повноваження Президента України встановлюються виключно Конституцією України, на що прямо вказують положення пункту 31 частини першої статті 106 Конституції України. Відповідну правову позицію висловив Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 10 квітня 2003 року № 7-рп/200 [11], де зазначив, що «відповідно до Конституції України повноваження Президента України вичерпно визначені Конституцією України, а це унеможливлює прийняття законів, які встановлювали б інші його повноваження (права та обов'язки)».

На жаль, мусимо констатувати, що Конституція України не містить повноважень Президента України щодо призначення на посаду та звільняти з посади начальника військової адміністрації населеного пункту (абзац 2 частини 3 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»), також затверджувати перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній, обласній військовій адміністрації (абзац 3 частини 5 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Про необхідність внесення змін до Конституції України, зокрема до частини 1 статті 106 зазначала Шевченко В. Й. у своєму дисертаційному дослідженні: «доцільним вважаємо внести зміни до деяких законодавчих актів щодо вдосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності ВЦА. Зокрема, пропонуємо: а) доповнити частину 1 статті 106 Конституції України п. 28-1 наступного змісту: «утворювати тимчасові державні органи для виконання повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування»» [9, с. 114].

Окрім того, викликає чимало питань доцільності призначення начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) відповідного сільський, селищний, міський голову. Оскільки, якщо голова відповідного населеного пункту в змозі виконувати свої повноваження відповідно до законодавства України та в інтересах України, то в чому доцільність зміни назви його посади та заміщення його повноважень, а інколи і обмеження. Виправданою є ситуація за якої, голова відповідного населеного пункту виявився зрадником, або з інших причин не може виконувати свої повноваження відповідно до законодавства України, то в такому разі призначення військовослужбовця для забезпечення дії Конституції та законів України та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян є доцільним та необхідним.

Відповідно до Конституції України режим воєнного стану впроваджується у разі «загрози нападу, небезпеки державній незалежності України» (стаття 106). Очевидно, що у разі впровадження воєнного стану зусилля органів держави у найкоротші терміни мають бути спрямовані на організацію оборони країни, а система державного управління повинна будуватись на ієрархічних засадах підпорядкування та чіткого розподілу повноважень. Крім того, відповідні органи управління мають реорганізувати свою роботу у найкоротший термін, а процедура такої реорганізації повинна бути мінімально бюрократичною.

Водночас положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» дозволяє зробити висновок, що система військових адміністрацій, порядок їх створення, підпорядкування не відповідають наведеним вище вимогам.

Варто звернути увагу, що розширення компетенції обласних та районних держадміністрацій, введення до їх складу військовослужбовців (ч. 5 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») та часткове підпорядкування Генеральному штабу (ч. 7 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») можливі і без зміни назви цих органів. Адже у законі констатувалося, що обласні та районні державні адміністрації «набувають стату-

су» військових адміністрацій (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»). Але зміна назви вимагає перереєстрації юридичної особи, вирішення кадрових питань та інших організаційних зусиль, тоді як в умовах воєнного стану зусилля мають спрямовуватись не на реорганізацію держадміністрацій, а на підвищення ефективності їх роботи та посилення обороноздатності країни.

Доводиться констатувати, що формулювання «набувають статусу» не має жодного юридичного навантаження і створює ситуацію правової невизначеності з багатьох питань, пов'язаних із функціонуванням новоутворених органів. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено, що військові адміністрації – це тимчасові державні органи, проте не визначено статус військових адміністрацій як окремих спеціальних органів, а лише розкрито перелік повноважень, якими додатково наділено ці органи у порівняні з держадміністраціями (стаття 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») та передбачено можливість зайняття відповідних посад військовослужбовцями (ч. 5 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»), підпорядкування Генеральному штабу (в питаннях оборони). Така невизначеність призводить до істотних складнощів в організації роботи відповідного органу. Навіть зміна назви вимагатиме перереєстрації юридичної особи, і в такій ситуації стає незрозумілим правовий статус працівників апарату держадміністрації, які перебували на виборних посадах.

Наприклад, у абз. 2 ч. 5 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено, що «у разі набуття районною, обласною державною адміністрацією статусу відповідно районної, обласної військової адміністрації посади державних службовців у таких адміністраціях можуть заміщатися військовослужбовцями військових формувань». Тоді, виникає питання про подальшу долю працівників районних та обласних державних адміністрацій.

З наведеного приходимо до висновку, що чимало питань, пов'язаних із врегулюванням порядку формування військових адміністрацій, мають вирішуватись вже під час воєнного стану шляхом прийняття підзаконних нормативно-правових актів. Для прикладу можна навести, що:

– відповідно до частини 8 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що «структуру і штатний розпис районних військових адміністрацій та військових адміністрацій населених пунктів, розташованих в областях, у яких утворені обласні військові адміністрації, затверджують начальники відповідних обласних військових адміністрацій».

– відповідно до ч. 5 статті 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «Перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній, обласній військовій адміністрації, затверджуються Президентом України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України».

Відповідна структура та штатний розпис, перелік посад, що мають заміщуватись військовослужбовцями, мали б бути типовими та затверджуватись заздалегідь, а не під час військового стану шляхом звернення кожного разу до начальника відповідних обласних військових адміністрацій, або до Головнокомандувача Збройних Сил України». На жаль, приходиться констатувати, що зазначений порядок не дозволяє вирішувати відповідні питання оперативно.

Визначені статтею 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження військових адміністрацій охоплюють собою повноваження органів місцевого самоврядування, які передбачені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Повноваження, передбачені у Законі України «Про органи місцевого самоврядування», зокрема у статті 26 визначена виключна компетенція сільських, селищних, міських рад, у статті 36 зазначені повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад в галузі оборонної роботи, у статті 43 розкрито питання, які вирішуються районними і обласними радами виключно на їх пленарних засіданнях. Ці положення Закону України «Про органи місцевого самоврядування» випливають безпосередньо з конституційних приписів статті 143 Конституції України та за своєю природою не можуть бути взагалі передані будь-яким іншим постійним чи тимчасовим державним органам. Так само, за існуючої конституційної моделі організації публічної влади, не можуть бути передані іншим тимчасовим державним органам повноваження, віднесені до відання місцевих державних адміністрацій статтею 119 Конституції України. Більше того, конституційний статус місцевих державних адміністрацій не може бути змінено на статус відповідно районних, обласних військових адміністрацій, а голів місцевих державних адміністрацій – на статус начальників відповідних військових адміністрацій. Натомість таке перетворення (без внесення змін до Конституції України) визначене у частині другій статті четвертій Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Взагалі, станом на початок 2022 року, у сфері місцевого самоврядування й місцевих державних адміністрації загалом можна окреслити певні недо-

ліки, передусім: розподіл повноважень; відповідальності й ресурсів між виборними органами місцевого самоврядування й місцевими органами виконавчої влади; адміністративного нагляду для забезпечення законності місцевих актів; служби в органах місцевого самоврядування; статусу, відповідальності місцевих виборних представників [12].

Крім того, хочеться зосередити увагу на окремих повноваженнях, якими наділені військові адміністрації відповідно до пункту 31 частини 2 статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військові адміністрації наділяються повноваженнями щодо скасування актів виконавчих органів відповідної ради, які не відповідають Конституції, законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень. Однак відповідно до частини другої статті 144 Конституції України рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду.

Водночас одним з основних чинників ефективного виконання покладених на військові адміністрації завдань в умовах воєнного стану є якісне нормативно-правове забезпечення. Саме від того, наскільки правові акти, які регулюють їх діяльність, будуть відповідати об'єктивному стану та розвитку суспільних відносин, наскільки дієвими будуть організаційно-правові та фінансові механізми регулювання відносин у сфері захисту та оборони, буде залежати забезпечення суверенітету та територіальної цілісності нашої країни, захист прав і свобод громадян, можливість розбудови державних інститутів на засадах демократії та свободи, панування принципу верховенства права, забезпечення законності та правопорядку [13].

На сьогодні, Верховний суд у постанові від 18 жовтня 2023 року № 620/7714/22 [14] здійснив комплексний аналіз положень Закону України «Про органи місцевого самоврядування» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо припинення повноважень обласних та районних рад у зв'язку з веденням правового режиму воєнного стану та утворення відповідних військових адміністрацій. Позиція Верховного суду наступна: «Ані Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», ані Закон України «Про правовий режим воєнного стану», ані жоден інший акт законодавства, яким регламентовані спірні у цій справі правовідносини, не містять приписів про те, що повноваження відповідної обласної та/або районної ради припиняються автоматично за умов введення в Україні воєнного стану та утворення відповідно до закону військових адміністрацій…».

Окрему увагу колегія суддів акцентує й на тому, що Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у будь-якому випадку не передбачає саме припинення повноважень обласних, районних рад, а лише встановлює, що такі (повністю або частково) можуть бути тимчасово, в межах визначеного цим законом строків, передані тимчасовим державним органам – військовим адміністраціям. Після закінчення встановленого законом строку, впродовж якого виконання повноважень обласних, районних рад покладається на військові адміністрації, такі повноваження поновлюються і надалі реалізуються цими радами у визначеному законом порядку.

Тобто обласні ради після введення в Україні воєнного стану продовжують виконувати свої повноваження, надані їм Конституцією України, вищевказаним Законом та іншими законами України, до виникнення передбачених законом підстав для їх передання відповідним військовим адміністраціям. Утворення таких тимчасових державних органів Президентом України не є самостійною і достатньою підставою для припинення повноважень обласних, районних рад у період дії воєнного стану.

Випадки, за яких повноваження відповідної обласної та/або районної ради переходять до військових адміністрацій, визначені частиною третьою статті 10, абзацом першим частини третьої статті 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

На переконання колегії суддів, положення вищезгаданих правових норм треба розуміти так, що умовами, за яких на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування, або упродовж іншого, передбаченого законом строку, зокрема:

– повноваження відповідної обласної та/або районної ради здійснюють відповідні обласні та районні військові адміністрації;

– їм підпорядковуються комунальні підприємства, установи та організації, засновані на базі майна спільної власності територіальних громад району або області;

– управління об`єктами спільної власності територіальних громад таких району та/або області здійснюється начальником відповідної районної та/або обласної військової адміністрації;

– районна, обласна військові адміністрації здійснюють на відповідній території управління об`єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, що перебувають в управлінні районних і обласних рад (крім вирішення питань відчуження, у тому числі шляхом приватизації, таких об`єктів),

– є утворення обласної та/або районної військової адміністрації та настання одночасно однієї з таких обставин:

– тимчасова окупація адміністративного центру області;

– оточення адміністративного центру області;

– прийняття Верховною Радою України за поданням Президента України відповідного рішення (мається на увазі рішення Парламенту, прийняте за поданням Президента України, про здійснення відповідними військовими адміністраціями повноважень обласних та/або районних рад відповідно до закону).»

Висновки. У результаті здійсненого наукового дослідження було виявлено, що запровадження воєнного стану в Україні створило нові виклики та проблемні питання як для місцевого самоврядування, так і для військових адміністрацій. Самі військові дії призвели до оперативного вирішення нагальний потреб без належного законодавчого регулювання, до ситуації коли органи місцевого самоврядування змушені шукати прогалини у законодавстві для співпраці з військовими адміністраціями, для забезпечення національної стійкості громадян, до зміцнення демократії та громадянського суспільства на місцевому рівні. Разом з тим, запровадження воєнного стану ускладнило процес децентралізації управління, створило додаткове навантаження на місцеву владу у зв'язку з потребами перелаштування від мирного місцевого самоврядування до дисципліни військових адміністрацій, породило недоліки в інституційному забезпеченні військових адміністрацій. У зв'язку з цим для належного законодавчого закріплення повноважень та діяльності військових адміністрацій в умовах воєнного стану пропонується:

1) внести зміни до чинного законодавства, яке регулює діяльність військових адміністрацій, врахувавши при цьому норми Конституції України відповідно до специфіки воєнного стану та потреб територіальних громад;

2) усунути інституційні дисфункції, змінити розвиток адміністрування публічного сектору з метою підвищення ефективності та прозорості діяльності як місцевого самоврядування, так і військових адміністрацій;

Для належного правового функціонування тимчасових органів влади необхідно здійснити аналіз інших аспектів та чинників інституційного розвитку військових адміністрацій в умовах правового режиму воєнного стану, забезпечити більш поглиблений аналіз проблем щодо регіональних та місцевих особливостей діяльності військових адміністрацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.
3. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text.
4. Лялюк О.Ю. Військові та військово-цивільні адміністрації в системі територіальної організації влади в Україні: компаративний аналіз. *Проблеми законності.* 2022. Вип. 157. С. 6–19. doi: https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256296.
5. Мельник М.М. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. Вип. 6. С. 1511-1515. doi: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.15.
6. Буханевич О.М., Забожчук О.В. Військові адміністрації та місцеві органи влади: правові аспекти розподілу повноважень в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. № 1 (38). 2023. С. 110-114. doi https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.21.
7. Дулгер В. В. Військові адміністрації як тимчасові державні органи з елементами військової організації управління у складі сектору безпеки й оборони України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 33–37.
8. Харченко Н.П. Структура правового режиму: загальнотеоретична характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 1 (26). С. 24–27.
9. Шевченко В. Й. Адміністративно-правовий статус військово-цивільних адміністрацій : дис… к. ю. н.: 12.00.07; Одеський державний університет внутрішній справ. Одеса, 2019. 215 с.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.
11. Рішення Конституційного Суду України від 10.04.2003 р. № 7-рп/2003 (справа про гарантії діяльності народного депутата). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03#Text.
12. Дацишин М. Як відновити місцеве самоврядування від наслідків війни – колонка експертів. 10 серпня 2022 р. URL: https://decentralization.gov.ua/news/15323.

13. Сміян Н. Законотворчість в умовах воєнного стану. *Голос України*. 24 лютого 2023 р. URL: http://www.golos.com.ua/article/368628.
14. Постанова Верховного суду від 18 жовтня 2023 р. № 620/7714/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114269637.

REFERENCES

1. On the principles of domestic and foreign policy: Law of Ukraine, No 2411-VII (2010, July 1). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text [in Ukrainian].
2. Decree of the President of Ukraine On the introduction of martial law in Ukraine, No 64/2022 (2022, February 24). Retrieved from: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 [in Ukrainian].
3. Decree of the President of Ukraine On the formation of military administrations, No 68/2022 (2022, February 24). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text [in Ukrainian].
4. Lialiuk, O. (2022). Military and military-civil administrations in the system of territorial organization power in Ukraine: a comparative analysis. *Problemy zakonnosti*, issue 157, 6–19. doi: https://doi.org/10.21564/2414-990X.157.256296 [in Ukrainian].
5. Melnyk, M.M. (2022). Administrative and Legal Status of Military Administrations in Ukraine under the Legal Regime of Martial Law. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava,* 6, 1511-1515. doi: https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.15 [in Ukrainian].
6. Bukhanevych, O.M., Zabozhchuk, O.V. (2023). Military Administrations and Local Authorities: Legal Aspects of Distribution of Powers under Martial Law. *Pravova pozytsiia,* 1 (38), 110-114. doi https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.21 [in Ukrainian].
7. Dulher, V. V. (2018). Military administrations as temporary state bodies with elements of a military management organization as part of the security and defense sector of Ukraine. *Pivdennoukrainskyi pravnychyi chasopys*, No. 4, Part. 2, 33–37 [in Ukrainian].
8. Kharchenko N. P. (2019). The structure of the legal regime: general theoretical characteristics. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, *1* (26), 24–27 [in Ukrainian].
9. Shevchenko, V. Y. (2019). Administrative and legal status of military-civilian administrations. *Candidate's thesis*. Odesa, Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnii sprav.
10. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine, No 389-VIII (2015, May 12). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].
11. Decision of the Constitutional Court of Ukraine, No 7-рп/2003 (2003, April 10) (case on guarantees for the activities of a people's deputy). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-03#Text [in Ukrainian].
12. Datsyshyn, M. (2022). How to restore local self-government from the consequences of war - column of experts. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/news/15323 [in Ukrainian].
13. Smiian, N. (2023). Lawmaking in the conditions of martial law. *Holos Ukrainy*. Retrieved from: http://www.golos.com.ua/article/368628 [in Ukrainian].
14. Supreme Court Resolution, No 620/7714/22 (2023, October 18). Retrieved from: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114269637 [in Ukrainian].

HOVOROV VALERIY

PhD in Law, Associate professor at the Department of Law Enforcement and Policing of the Kharkiv National University of Internal Affairs

CURRENT PROBLEMS OF THE POWERS OF MILITARY ADMINISTRATIONS DURING THE MARTIAL LAW REGIME

Problem setting. On February 24, 2022, martial law was imposed on the entire territory of Ukraine. Russia's military aggression against Ukraine led to drastic changes in state authorities. Such innovations led to the redistribution of powers of state authorities and local self-government bodies, and in the absence of a clear mechanism of activity and regulatory consolidation of the authorities' powers and a clear demarcation of competences, many debatable issues and problems arose.

There are also frequent discussions in the broader academic community on this issue, since no one had granted powers to military administrations before the full-scale invasion in 2022, nor had they studied or understood the mechanism of their implementation and actual functioning, and these issues of delegation of powers have become relevant and have gained practical importance. In the beginning of the martial law, the public authorities were faced with the issues of national security, ensuring the livelihoods of the population, and proper defense of the territories of our country, rather than the legitimacy of a particular action, and when the country has been operating under the legal regime of martial law for more than two years, the need to ensure the legitimacy of the functioning of public authorities is urgent. That is why the author conducts a detailed study of the provisions of the current legislation on the functioning of military administrations, the division of competencies with public authorities and the compliance of these mechanisms with the Constitution of Ukraine.

Analysis of recent researches and publications. Some issues of military administrations belonging to state bodies as part of the security and defense sector of Ukraine were considered by V. V. Dulger in the work "Military administrations as temporary state bodies with elements of military management organization as part of the security and defense sector of Ukraine" (2018); the issue of the activity and status of state bodies during the introduction of the legal regime of martial law was studied by N. P. Kharchenko in the work "The structure of the legal regime: general theoretical characteristics" (2019) and V. Y. Shevchenko in the study "Administrative-legal statute of military-civilian administrations» (2019) analyzed the administrative and legal status of military-civilian administrations based on the analysis of the activities of local executive bodies and local self-government of Donetsk and Luhansk regions in the process of resisting the military occupation of the russian federation. At the same time, under the conditions of the introduced legal regime of martial law, the study of the problems of the powers of military administrations had not been carried out before.

Purpose of the research is to highlight the individual results of the study of the actual problems of the functioning and powers of military administrations in the conditions of modern challenges of martial law, as well as the possible further updating of the legislation regulating the institution of military administrations. To achieve the specified goal, the following tasks were defined: to carry out an analysis of legislative acts and scientific research materials that had an impact on the development of the institute of military administrations under martial law in comparison with local self-government bodies; the possibility of the simultaneous existence of military administrations and local self-government bodies, the distribution of their powers; the expediency of limiting the powers of the head of military administrations was investigated; to provide a substantiated proposal regarding further directions of development of the Institute of Military Administrations and amendments to legislative acts

Article's main body. The introduction of martial law in Ukraine has created new challenges and issues for both local governments and military administrations. The military operations themselves have led to the prompt resolution of urgent needs without proper legislative regulation, to a situation where local governments are forced to look for gaps in the legislation to cooperate with military administrations, to ensure national resilience of citizens, and to strengthen democracy and civil society at the local level. At the same time, the introduction of martial law has complicated the process of decentralization of governance, created an additional burden on local authorities due to the need to adjust from peaceful local self-government to the discipline of military administrations, and has created shortcomings in the institutional support of military administrations.

However, the Law of Ukraine "On the Legal Regime of Martial Law" itself is not consistent with the provisions of the Constitution of Ukraine, as analyzed in detail in the article itself. The problems of simultaneous functioning of regional state administrations and military administrations have already been the subject of consideration by the Administrative Court of Cassation, and it has concluded that it is possible for state administrations and military administrations to function simultaneously, and the issue of delimitation of competencies of these bodies requires additional scientific research.

Conclusions and prospects for the development. Based on the results of the scientific research, the author concludes that in order to improve the legislative consolidation of military administrations under martial law, it is proposed to:

1) to analyze and amend the current legislation regulating the activities of military administrations, taking into account the provisions of the Constitution of Ukraine in accordance with the specifics of martial law and the needs of territorial communities;

2) to harmonize the institutional and legal framework for regulating the activities of amalgamated territorial communities in the context of individual ministries and agencies, as well as the principles of military administrations, in order to avoid duplication and conflicts of authority;

3) to eliminate institutional dysfunctions, change the development of public sector administration in order to increase the efficiency and transparency of both local self-government and military administrations;

4) to analyze other aspects and factors of institutional development of military administrations under the legal regime of martial law, to provide a more in-depth analysis of the problems related to regional and local peculiarities of military administrations

Key words: powers of military administration, competence of local self-government, regional state administration, territorial organization of power.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Говоров В. С. Актуальні проблеми повноважень військових адміністрацій під час дії правового режиму воєнного стану. *Право та інновації*. 2024. № 1 (45). С. 87–95.

ЯРОВИЙ КИРИЛО ВАСИЛЬОВИЧ
кандидат юридичних наук, викладач кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-3079-3457

УДК 349.6; 631.15:339.138
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-13

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ ПЕСТ-КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

У статті проведено комплексний аналіз законодавчих ініціатив у сфері пест-контролю в Україні. У статті проведено детальний аналіз аспектів ліцензування та встановлення вимог для надання послуг з контролю за шкідниками. Розкрито визначення терміну «пест-контроль», його сутність як систему організаційних заходів, що спрямовані на забезпечення споживачів якісними та безпечними продовольчими ресурсами. Особливу увагу приділено впровадженню системи ХАССП для забезпечення споживачів якісними та безпечними продовольчими ресурсами в Україні. Виділено ключові положення законодавства, спрямовані на забезпечення безпеки та контролю над шкідниками. В статті висвітлені ключові аспекти державного регулювання пест-контролю, вказано на прогалини в законодавстві та надано авторські пропозиції щодо їх усунення. Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що пест-контроль – це система організаційних заходів, що спрямовані на досягнення результату – зменшення кількості проблемних біологічних видів (шкідників) до повного їхнього усунення на конкретній території, з метою зниження всіх можливих ризиків, таких як: моральний та економічний збиток, завдана шкода здоров'ю людей, домашнім тваринам, культурним рослинам, дикорослій флорі тощо.

Окрім того, у статті розкривається сутність системи ХАССП, досліджуючи її законодавчі аспекти, пов'язані з ліцензуванням та встановленням вимог у сфері пест-контролю. Розглянуто важливі аспекти вдосконалення законодавства та практичних аспектів системи ХАССП для забезпечення безпеки харчових продуктів. У статті наголошено, що з юридичної перспективи ХАССП слід розуміти, як систему аналізу небезпек та критичних точок контролю, що забезпечує нагляд за безпекою харчових продуктів на всіх етапах їхнього виробництва та реалізації, приділяючи особливу увагу критичним точкам контролю, де можуть виникнути ризиковані ситуації. У результаті дослідження встановлено, що за вказаних умов існує необхідність у гармонізації чинного законодавства для забезпечення ефективного управління пест-контролем в Україні.

Ключові слова: законодавство, ліцензування, вимоги, пест-контроль, ХАССП.

Постановка проблеми. Темпи зростання глобальної торгівлі, вдосконалення інноваційних технологій та зміна споживчих уподобань ставлять перед сучасним суспільством нові виклики у забезпеченні якості та безпечності харчових продуктів. В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, питання забезпечення безпечності харчових продуктів визначається не лише економічними та сільськогосподарськими аспектами, але й наявністю ефективних правових механізмів у сфері пест-контролю. З огляду на актуальність питань безпечності харчових продуктів та екологічних проблем, спричинених використанням пестицидів, необхідно не лише ретельно проаналізувати нормативно-правову базу у сфері пест-контролю в Україні, але й розглянути можливі напрями її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною темою свідчить, що теоретичні та практичні аспекти пов'язані з питаннями забезпечення безпечності харчових продуктів були предметом численних досліджень. Зокрема, слід окремо відзначити наукові роботи таких вчених, як: Д.І. Берницької, В.В. Божкової, І.М. Духновського, А.І. Лужецького, Ю.В. Мирошниченка, Л.В. Носонової, Т.В. Підберезняк, О.В. Рибака, Д.В. Сауляка, О.В. Тура, О.О. Шапурової та інших. Проте, порушене питання потребує подальшого дослідження з метою розробки новітніх нормативно-правових підходів для ефективного контролю за шкідниками, використання пестицидів, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та забезпечення споживачів якісними і безпечними продовольчими ресурсами.

Мета статті полягає у необхідності проаналізувати чинне законодавство України у сфері пест-контролю для забезпечення правомірного використ-

 © Яровий К. В., 2024

тання пестицидів, дотримання екологічного балансу та визначення чинників, що погіршують якість продукції та стан здоров'я споживачів.

Виклад основного матеріалу. Компанії з пест-контролю в Україні, які спеціалізуються на дезінфекції, дезінсекції та дератизації використовують сучасні технології для ефективного контролю над шкідниками у різних сферах життєдіяльності, включаючи агропромислову та господарську галузь. Надання високоякісних послуг з контролю за шкідниками в Україні забезпечує безпеку працівників, харчових продуктів та сприяє підвищенню якості здоров'я населення.

Пест-контроль (в англійській транслітерації – PEST-control) – це термін, який в буквальному перекладі «контроль шкідників». PEST-control являє собою стратегічний аналіз політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social) та технологічних (T – technological) факторів зовнішнього середовища підприємства. У свою чергу, результати пест-контролю дають змогу оцінити зовнішню політичну, економічну, соціальну та технологічну ситуацію, яка склалася, та спрогнозувати її вплив на виробничу та комерційну діяльність підприємства [1, с. 87].

Пест-контроль містить комплекс заходів, спрямованих на обмеження чисельності шкідників, і вимагає високого рівня експертизи та всебічних знань у різних галузях, таких як медицина, екологія, зоологія, хімія та інші.

На нашу думку, пест-контроль слід розуміти, як систему організаційних заходів, що спрямовані на досягнення результату – зменшення кількості проблемних біологічних видів (шкідників) до повного їхнього усунення на конкретній території, з метою зниження всіх можливих ризиків, таких як: моральний, економічний збиток, завдана шкода здоров'ю людей, домашнім тваринам, культурним рослинам, дикорослій флорі тощо.

Визначення пест-контролю включає не лише традиційний аспект, пов'язаний із здійсненням дератизації та дезінсекції, але й має епідеміологічне та санітарно-гігієнічне значення, включаючи надання послуг з контролю та запобігання поширенню шкідників.

У такому контексті біологічні види, що виступають як шкідливі агенти в певних умовах, представлені різноманітними істотами:

• природні та синантропні гризуни (особливо пацюки, миші, полівки);

• різноманітні комахи та членистоногі, а також мухи (кімнатні, плодові, м'ясні та ін.);

• комарі, метелики, оси, павуки, цвіркуни та ін.;

• комахи-шкідники сировини і матеріалів: шкіряних та хутрових виробів, деревини, борошна, круп та ін.;

• дикі та синантропні види птахів (горобці, голуби, ворони та ін.);

• холоднокровні тварини (змії, ящірки, жаби та ін.);

• бродячі, прикормлені кішки та собаки (потенційно небезпечних переносників інфекційних захворювань, гельмінтів на них кровосисних членистоногих ін.) [2, с. 132].

Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [3] передбачає впровадження в Україні європейської моделі системи гарантування безпеки і якості харчових продуктів, що базується на процедурах ХАССП.

ХАССП (HACCP, англ. Hazard Analysis and Critical Control Point) - це система аналізу небезпек і контролю (регулювання) критичних точок, пов'язаних зі прийманням, зберіганням, переробленням або реалізацією харчової продукції. Система аналізу небезпек та критичних точок контролю забезпечує нагляд за безпекою харчових продуктів на всіх етапах їхнього виробництва та реалізації, приділяючи особливу увагу критичним точкам контролю, де можуть виникнути ризиковані ситуації.

Контроль шкідників є необхідною складовою системи ХАССП для підприємств, що займаються прийманням, зберіганням, переробленням або реалізацією харчової продукції. Особи, які займаються виробництвом або введенням в обіг харчових продуктів, повинні застосовувати системи ХАССП та/або інші системи забезпечення безпечності та якості під час виробництва та обігу харчових продуктів.

Система ХАССП спрямована на зменшення ризиків, пов'язаних з можливими проблемами з безпекою харчових продуктів, а не на їхню повну елімінацію. Тому, для впровадження системи ХАССП виробники повинні не лише контролювати свою продукцію та виробничі процеси, але й відповідати її вимогам при угодах з постачальниками та в системах оптової та роздрібної торгівлі.

На нашу думку, система ХАССП на підприємствах повинна гарантувати:

• визначення видів шкідників, які характерні для певного оператора ринку;

• заходи щодо запобігання потенційного проникнення шкідників на територію;

• встановлення засобів профілактики та боротьби зі шкідниками по зовнішньому периметру об'єкта;

• усі заходи з боротьби зі шкідниками повинні здійснюватися так, щоб не виникала загроза безпечності харчових продуктів через перехресне забруднення;

• перевірку на забрудненість шкідниками вхідних партій (допоміжних матеріалів для перероблення харчових продуктів, предметів та матеріалів,

що контактують з харчовими продуктами) відповідно до оцінки ризику;

• маркування та регулярну перевірку всіх засобів боротьби зі шкідниками;

• якщо встановлено електричні знищувачі комах, то вони не повинні розміщуватись над відкритим харчовим продуктом;

• аналіз результатів контрольних заходів з визначенням тенденції та запровадженням ефективних профілактичних та коригувальних заходів [4, с. 71-71].

Таким чином, ХАССП відіграватиме дедалі важливішу роль у конкретних заходах з безпеки харчових продуктів не лише на національному, але й на міжнародному рівні, а також сприятиме розширенню глобальної торгівлі у світі.

Натомість аналізуючи чинне законодавство щодо надання послуг з пест-контролю в Україні можна виділити найпоширеніші суперечності у правовому полі.

По-перше, відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [5] не передбачається ліцензування такого виду господарської діяльності як проведення дезінфекційних, дезінсекційних та дератизаційних робіт.

Так, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» [6], звільнено від ліцензування ті види господарської діяльності, ліцензування яких не відповідає основним принципам державної політики у сфері ліцензування, в тому числі й проведення дезінфекційних заходів.

Окрім того, наказом Державного комітету України з питань регулювання політики та підприємництва [7] скасовано дію Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з проведення дезінфекційних, дезінсекційних та дератизаційних робіт (крім робіт на об'єктах ветеринарного контролю).

Таким чином, якщо законодавством скасоване ліцензування проведення дезінфекційних заходів, то таким видом діяльності може займатися будь-який суб'єкт господарської діяльності (ДК КВЕД:2010 віднесено до коду 81.29. «Інші види діяльності з прибирання», а саме діяльність з дезінфекції та проведення ліквідаційних заходів (знищення комах, гризунів та інших шкідників)).

По-друге, згідно Закону України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» [8] забороняється вимагати від суб'єктів господарювання документів дозвільного характеру, що не внесені до Переліку.

У зв'язку зі скасуванням Ліцензійних умов питання проведення дезінфекційних, дезінсекційних та дератизаційних робіт для населення, у тому числі у житлових будинках, на сьогоднішній день не підкріплено жодним нормативно-правовим актом. Тому державні інспектори користуються зазначеною прогалиною та вимагають у суб'єкта господарської діяльності документацію на власний розсуд (наприклад, атестації робочих місць, дотримання санітарних норм і правил та інше).

По-третє, згідно Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» [9], працівники, які здійснюють дезінфекційні заходи повинні проходити гігієнічне навчання, що є обов'язковою складовою частиною загальноосвітньої та професійної підготовки, підвищення кваліфікації кадрів. Проте законодавство не встановлює, хто має бути відповідальним за організацію та проведення вказаного навчання.

Крім цього, навчання персоналу в галузі пест-контролю є критично важливим, оскільки воно сприяє не лише забезпеченню високого рівня надання фітосанітарних послуг, але і впровадження новітніх технологічних методів протидії шкідникам.

Як бачимо, надання послуг з контролю за шкідниками в Україні є важливою та прибутковою справою не тільки через надходження додаткових коштів до державного бюджету, але й створення нових робочих місць та розвитку «пест-бізнесу». Однак, вважаємо, що для досягнення мети зазначене питання потребує гармонізації чинного законодавства.

Нагадуємо, що 16 січня 2021 року в Верховній Раді України зареєстровано проєкт Закону про захист рослин № 4600 [10].

Зазначений проєкт закону розроблено з метою системного та комплексного перегляду державного регулювання, яке на сьогодні існує у сфері захисту рослин, сфері обігу і застосування засобів захисту рослин, а також здійснення державного контролю та інших офіційних заходів у зазначених сферах; виконання міжнародних зобов'язань України відповідно до статті 64 Угоди про асоціацію; створення в Україні однакового з Європейським Союзом режиму державного регулювання у сфері захисту рослин, сфері обігу і застосування засобів захисту рослин, а також здійснення державного контролю та інших офіційних заходів у зазначених сферах внаслідок імплементації у законодавство України відповідних актів Європейського Союзу.

Проєктом закону передбачено:

1) консолідувати закони України «Про захист рослин» [11], «Про карантин рослин» [12] і частину Закону України «Про пестициди та агрохімікати» [13], яка стосується обігу і застосування засобів захисту рослин, в єдиний закон;

2) системне та комплексне вдосконалення законодавства України у сфері захисту рослин на основі вимог законодавства Європейського Союзу;

3) реалізувати вимоги статті 64 Угоди про асоціацію в частині сфери захисту рослин, яка передбачає необхідність наближення законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Ми вважаємо, що при прийнятті проєкту Закону з'явиться можливість вносити нові законодавчі пропозиції, що стосуються сфери діяльності пест-контролю в Україні.

Проте, на підставі висновку Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу Верховної Ради України щодо проєкту Закону про захист рослин від 03.03.2021, проєкт закону про захист рослин знято з розгляду, у зв'язку з його доопрацюванням.

Висновки. На основі проаналізованого чинного законодавства України з питань надання послуг з пест-контролю в Україні, слід зробити наступні висновки:

1. Встановлено суперечності у правовому полі через відсутність чіткого регулювання пест-контролю, а саме: ліцензування для проведення дезінфекційних, дезінсекційних та дератизаційних робіт, яке визначено Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [5], Крім цього, питання, пов'язані з документацією та контролем за діяльністю підприємств залишаються відкритими.

2. Відсутність чіткого регулювання навчання персоналу у сфері пест-контролю викликає додаткові питання стосовно відповідальності та організації цього процесу. Враховуючи зазначені проблеми, нинішнє законодавство у сфері пест-контролю потребує гармонізації та уточнень. Важливим кроком у цьому напрямку може стати прийняття та впровадження проєкту закону про захист рослин [10], який спрямований на узгодження з європейським законодавством та покликаний оптимізувати регуляторний простір у зазначеній сфері.

Однак, необхідно враховувати, що пропозиції проєкту закону можуть вимагати уточнень та доробок для забезпечення споживачів якісними та безпечними продовольчими ресурсами в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каширнікова І.О. Підхід до визначення впливу зовнішніх факторів на управління інноваційним потенціалом будівельного підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7/201. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_7_16.
2. Буткалюк Т.О., Ватаманюк О.В., Солоненко В.І. Вивчення видового складу шкідників амброзії полинолистої в Європі. *Журнал науково-виробничого та навчального спрямування. Серія «Сільське господарство та лісівництво».* 2018. №9. С. 123–136. URL: http://repository.vsau.vin.ua/getfile.php/19252.pdf.
3. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів. Закон України: від 23.12.1997 р. № 771/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text.
4. Ткаченко А.С., Басова Ю.О., Горячова О.О. Впровадження системи НАССР для операторів ринку харчових продуктів: практичний посібник / за загальною редакцією А.С. Ткаченко. Полтава: ПУЕТ, 2020. 137 с. URL: https://dpss-te.gov.ua/uploads/files/vetupr/haccp_posibnik.pdf.
5. Про ліцензування видів господарської діяльності. Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності. Закон України від 19.10.2010 р. № 2608-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2608-17#Text.
7. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства охорони здоров'я України. Наказ Державного комітету України з питань регулювання політики та підприємництва від 02.02.2011 р. № 11/48 (z0172-11) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-11#Text.
8. Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності. Закон України від 19.05.2011 р. № 3392-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text.
9. Про захист населення від інфекційних хвороб. Закон України від 06.04.2000 № 1645-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text.
10. Про захист рослин: Проєкт закону № 4600 від 16.01.2021. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70832.
11. Про захист рослин. Закон України від 14.10.1998 р. № 180-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text.
12. Про карантин рослин. Закон України від 30.06.1993 р. № 3348-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3348-12.
13. Про пестициди та агрохімікати. Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text.

REFERENCES

1. Kashyrnikova, I. O. (2016). Approach to determining the impact of external factors on managing the innovation potential of a construction enterprise. *Investytsii: praktyka ta dosvid,* 7/201, 86–92. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_7_16 [in Ukrainian].
2. Butkaliuk, T. O., Vatamaniuk, O. V. & Solonenko, V. I. (2018). Вивчення видового складу шкідників амброзії полинолистої в Європі. *Zhurnal naukovo-vyrobnychoho ta navchalnoho spriamuvannia. Seriia «Silske hospodarstvo ta lisivnytstvo», 9*, 123–136. Retrieved from: http://repository.vsau.vin.ua/getfile.php/19252.pdf [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine On the basic principles and requirements for food safety and quality, No. 771/97-BP (1997, December 23). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
4. Tkachenko, A. S., Basova, Yu. O. & Horiachova, O. O. (2020). Implementation of HACCP system for food operators: A. S. Tkachenko (Ed.). Poltava: PUET,. 137 c. Retrieved from: https://dpss-te.gov.ua/uploads/files/vetupr/haccp_posibnik.pdf [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine On licensing of types of economic activity, No 222-VIII (2015, March 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19 [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine On amendments to certain legislative acts of Ukraine on limiting state regulation of economic activity, No. 2608-VI (2010, October 19). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2608-17#Text [in Ukrainian].
7. Order of the State Committee of Ukraine on Policy and Entrepreneurship Regulation On recognition that has lost its validity, the order of the State Committee of Ukraine on Regulatory Policy and Entrepreneurship, the Ministry of Health of Ukraine, No. 11/48 (z0172-11) (2011, February 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0172-11#Text [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine On the list of permits in the field of economic activity, No. 3392-VI (2011, May 19). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3392-17#Text [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine On the protection of the population from infectious diseases, No. 1645-III (2000, April 6). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text [in Ukrainian].
10. Draft law On Plant Protection, No. 4600 (2021, January 16). Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70832 [in Ukrainian].
11. Law of Ukraine On plant protection, No. 180-XIV (1998, October 14). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14#Text [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine On the quarantine of plants, No. 3348-XII (1993, June 30). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3348-12 [in Ukrainian].
13. Law of Ukraine On pesticides and agrochemicals, No. 86/95-BP (1995, March 2). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

YAROVYI KYRYLO

PhD in Law, Teacher of the department of information technologies and cyber security
of National Academy of Internal Affairs

LEGISLATIVE INITIATIVES IN THE FIELD OF PEST CONTROL IN UKRAINE

Problem setting. The pace of global trade growth, advancements in innovative technologies, and changes in consumer preferences pose new challenges to contemporary society in ensuring the quality and safety of food products.

Analysis of recent researches and publications. The following Ukrainian scholars were interested in ensuring the safety of food products: D. Bernytska, V. Bozhkova, I. Dukhnovsky, A. Luzhetskyi, Y. Myroshnichenko, L. Nosonova, T. Podbereznyak, O Rybak, D. Saulyak, O. Tur, O. Shapurova.

Purpose of the research is analysis the current legislation of Ukraine in the field of pest control to ensure the lawful use of pesticides, compliance with ecological balance, and identification of factors affecting the quality of products and the health of consumers.

Article's main body. The article provides a comprehensive analysis of legislative initiatives in the field of pest control in Ukraine. The author meticulously examines aspects of licensing and establishing requirements for pest control services. The definition of the term «pest control» is disclosed, emphasizing its essence as a system of organizational measures

aimed at ensuring consumers with quality and safe food resources. Special attention is given to the implementation of the Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) system to ensure the safety of food resources in Ukraine. Key provisions of legislation focused on ensuring safety and control over pests are highlighted. The article sheds light on key aspects of state regulation of pest control, identifies gaps in legislation, and provides authorial suggestions for their elimination. Additionally, the essence of the HACCP system is elucidated, exploring its legislative aspects related to licensing and setting requirements in the field of pest control. Important aspects of improving legislation and practical aspects of the HACCP system to ensure the safety of food products are discussed. From a legal perspective, HACCP is defined as a system for analyzing hazards and critical control points, overseeing the safety of food products at all stages of production and distribution, with a particular focus on critical control points where risky situations may arise.

Conclusions and prospects for the development. The research results lead to the conclusion that pest control is a system of organizational measures aimed at achieving the goal of reducing the number of problematic biological species (pests) to their complete elimination in a specific area, with the aim of reducing all possible risks, such as moral, economic loss, harm to human health, domestic animals, cultivated plants, wild flora, etc. The study establishes the need for harmonizing existing legislation to ensure effective pest control management in Ukraine under the specified conditions.

Key words: legislation, licensing, requirements, PEST-control, HACCP.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Яровий К. В. Законодавчі ініціативи у сфері пест-контролю в Україні. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 96–101.

ШАПОВАЛОВА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА
докторка юридичних наук, професорка, провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України
ORCID 0000-0002-8813-3849

ТЕРЕЩЕНКО СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ
кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля
ORCID 0000-0003-1605-7717

УДК 346.5 ; 349.22
DOI 10.37772/2518-1718-2024-1(45)-14

АДАПТУВАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ДО ПОТРЕБ ВІДБУДОВИ НАУКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ[1]

У статті досліджено правові проблеми адаптування інструментів державно-приватного партнерства до потреб відбудови наукової інфраструктури. Зазначена потреба інвестування приватного партнера у сферу відбудови наукової інфраструктури України обумовлена тим, що її задоволення опосередковано вчинить позитивний вплив на відновлення післявоєнної економіки, значно зруйнуваної агресором. Актуальність даної тематики полягає в обґрунтуванні необхідності модернізації організаційно-правового механізму державно-приватного партнерства таким чином, аби він розширив можливості – максимально спростити та пришвидшити механізм залучення приватних партнерів до відбудови дослідницької інфраструктури. Надається науково-практичний коментар окремих положень проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Украї-ни щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришви-дшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» від 01.07.2022 за № 7508. Згідно з потребами інвестування у дослідницьку інфраструтуру виокремлюються новації законоположень щодо отримання фінансування від донорів за грантові кошти; розширення переліку державних партнерів; спрощення та скорочення процедур підготовки проєктів ДПП; полегшення доступу до участі у конкурсі для іноземних інвесторів та запровадження стандарту єдиного європейського закупівельного документа (ESPD).

Подолання занедбаності існуючої науково-дослідницької інфраструктури можливе внаслідок взаємовигідного співробітництва в системі відносин бізнесу та науки. Шерінгові центри колективного користування науковим обладнанням, утворені на договірних засадах ДПП, розглядаються потенційним інструментом стану занедбаності.

Задля правового забезпечення професійної адаптації ветеранів війни пропонується спеціальний порядок утворення гібридних робочих місць.

Ключові слова: модернізація державно-приватного партнерства, правовий механізм, науково-дослідницька інфраструктура, шерінгові центри колективного користування науковим обладнанням, адаптація ветеранів війни, гібридні робочи місця.

Постановка проблеми. Загальновідомими є спроби адаптувати механізм державно-приватного партнерства для залучення інвестицій у сферу освіти. Натомість правові проблеми інвестування приватного партнера у сферу відбудови наукової інфраструктури України, що опосередковано вчинить позитивний вплив на відновлення післявоєнної економіки, значно актуалізувалося за обставин та сучасних умов

[1] Статтю підготовлено в межах теми фундаментального дослідження «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874).

 © Шаповалова О. В., Терещенко С. В., 2024

спричинення руйнувань агресором. Водночас звертаємо увагу, що правові проблеми інвестування приватного партнера у сферу відбудови наукової інфраструктури України значно актуалізувалися за обставин опосередкованого вчинення позитивного впливу на відновлення післявоєнної економіки.

У межах фундаментальної теми дослідження проблем правового забезпечення професійної адаптації ветеранів війни слід виокремлювати питання моделювання гібридних робочих місць для ветеранів війни. У складі кадрового потенціалу таких наукових інфраструтур як центри колективного користування медичним науковим обладнанням ветеранів доцільно запрошувати радниками та експертами. Натомість наукового обгрунтування даної пропозиції не було надано у науці трудового права.

Завдання інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору спонукає до вивчення практики країн Європи. Досвід невеликих країн Європи характеризується активною участю в Європейських дослідницьких інфраструктурах на операційній стадії і не високу активність на стадії будівництва.

На сьогодні зареєструвалися 50 Європейських дослідницьких інфраструктур (ESFRI) в сфері енергетики, збереження навколишнього середовища, безпеки здоров'я та харчових продуктів, фізичних наук та інженерії, соціальних та культурних інновацій [1].

Мета статті – оприлюднення необхідності модернізації державно-приватного партнерства в Україні та доцільності комплексного наукового дослідження економіко-правових проблем даного процесу, включно з потребою обґрунтування адаптації інструментів державно-приватного партнерства до потреб відбудови наукової інфраструктури. Також потребує популяризації створення умов для професійної адаптації ветеранів війни. Тому підціллю статті є актуалізація пропозиції утворення гібридних робочих місць. для них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням вивчення правових механізмів створення та функціонуванн нової науково-дослідницької інфраструктури присвячено праці С. Глібка, Ю. Георгієвського, Г. Клімової, М. Петришиної, Н. Вапнярчук, В. Кохан, М Семенової, Ю. Пасмор, І.Матюшенка, К. Іванової, І. Мамаєва та інших

Питання створення ефективної дослідницької інфраструктури в умовах повоєнного відновлення: від порятунку до зростання розглядали автори Проєкту «Наука в небезпеці» В. Омельяненко, М.Гороховатська, С. Радіо, Н. Васильєва, О. Правдива.

У науці трудового права загальну проблему шерингової економіки, платформної зайнятості, утворення гібридних робочих місць, фрагментарно висвітлювали В.Гніденко, Д. Заїка та ін.

Виклад основного матеріалу. У змістовному складі договірного механізму реалізації державно-приватного партнерства (далі – ДПП) міститься можливість його використання під потреби раціонального використання потенціалу дослідницьких інфраструктур. Наприклад, зазначену легалізовану можливість вже використовують шерінгові центри колективного користування науковим обладнанням (далі – ЦККНО).

Дана організаційно-правова форма дослідницької інфраструктури призначена для провадження наукової діяльності науковими групами із різних галузей науки задля спільного використання спеціалізованого обладнання, яке є дороговартісним, складним у виробництві або потребує спеціалізованого обслуговування. Наприклад, устаткування та обладнання для протезування та реабілітації ветеранів війни використовується науковими групами фахівців медичної галузі науки спільно з фахівцями технічних галузей. Таким чином при обмежених ресурсах бюджету нашої країни, яка потерпає від агресії сусідньої країни, необхідні витрати на протезування та реабілітацію ветеранів війни буде раціоналізовано, якщо приєднаються ЦККНО.

Проблему розбудови та підтримки сучасних дослідницьких інфраструктур задля ефективного їх використання для великої кількості дослідників з різних установ та організацій було висвітлено у супроводних документах та коментарях дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору.

У публікації «Інвестиції в дослідницькі та е-інфраструктури. Імплементація дорожньої карти ЄДП» наголошується, що Україна не має достатніх навичок в будівництві національних дослідницьких інфраструктур за найкращими практиками управління та надання сервісів, тому участь в Європейських дослідницьких інфраструктурах є визначальною для здобуття досвіду в їх управлінні та розвитку [1].

Виходячи з того, що дослідницькі інфраструктури можуть бути державними, приватними або приватно-державними, вважаємо за потрібне розглянути питання популяризації ідеї застосування у сфері економіки приватно-державних дослідницьких інфраструктур під потреби:

1) поширення економічної моделі раціонального використання потенціалу дослідницьких інфраструктур на базі реабілітаційних, медичних центрів, а також – проєктування медичного обладнання для протезування ветеранів війни, яка базується на спільному користуванні інфраструктурою та надає наукові послуги проведення незалежної експертизи;

2) адаптації до цивільного життя соціально вразливих верст населення шляхом створення для ветеранів війни гібридних робочих місць у зазначених

інфраструтурах. Йдеться про гібридні робочі місця радників та експертів з числа військовослужбовців, учасників бойових дій та ін.

Задоволення потреби у гібридних робочих місцях заохочується державою.

Аналіз наукової діяльності вітчизняних та зарубіжних лабораторій протезування та наукових центрів медичного обладнання для протезування показав, що впровадження масового співробітництва для проведення досліджень міждисциплінарного характеру відбувається повільно.

Використання інструментів механізму ДПП для раціоналізації дослідницької інфраструктури у ході даних досліджень не спостерігається. Відсутні наукові пропозиції щодо створення моделей гібридних робочих місць для ветеранів війни з метою їх адаптації до цивільного життя.

За таких обставин, а також спираючись на узагальнення Віталія Омельяненко, Марини Гороховатської, Сергія Радіо, Надії Васильєвої, Олександра Правдива (як авторів проєкту «Наука в небезпеці») щодо дослідницької інфраструктури в умовах повоєнного відновлення: від порятунку до зростання (Біла книга, січень 2024) [2], вважаємо за потрібне популяризувати знання про модернізацію правового механізму державно-приватного партнерства під потреби повоєнної відбудови економіки та науки України.

Актуальність цих знань також обумовлена незавершеністю модернізації організаційно-правового механізму державно-приватного партнерства. Отже слід виокремити з сукупності правових наукових знань щодо можливостей реалізації модернізації ДПП новий напрям обґрунтувань. А саме – під потреби адаптації ветеранів війни до цивільного життя. Зокрема, внаслідок реформування не розглядалося питання відтворення інструментами ДПП гібридних робочих місць для ветеранів війни, що сприятиме їх адаптації до цивільного життя та участі у повоєнній відбудові економіки України.

Аби просування зазначених у Білій книзі ідеї не залишалося пасивним, доцільно звернути увагу на нові можливості ДПП.

Неоднозначність законодавчих положень про ДПП щодо визначення природи та структури відносини унеможливлює встановлення переваг та недоліків господарсько-правового режиму партнерства. У складі договірного механізму реалізації ДПП залишається відкритою ціла низка юридично значущих питань. Умови участі у конкурсі та підтвердження перемоги у ньому претендентів у партнери прописані з суттєвими суперечностями. Державі проблематично оптимізувати потенціал свого впливу з огляду на вимоги дерегуляції господарських відносин, а приватному партнеру нелегко реалізувати право на забезпеченість своїх суверенних прав заходами держжавних гарантій. Використання договірного механізму реалізації державно-приватного партнерства в Україні зазвичай зведено до розробки вимог, зобов'язань та умов їхнього виконання з оформленням домовленостей про оренду, концесію, розподіл продукції.

Водночас важливе місце у комплексі договорів, позначених законодавцем «у межах державно-приватного партнерства» посідають ніяк не поіменовані домовленості про угодоспроможність партнерів, стратегію партнерства тощо. Відсутність узагальненого поняття договору у межах ДПП також призводить до невизначеності його в існуючому правовому полі та, у зв'язку з цим, позбавляє необхідної чіткої правової формалізації зобов'язального складу відносин ДПП, що призводить до виникнення проблем у правозастосовній практиці.

Оприлюднення необхідності модернізації державно-приватного партнерства в Україні та обґрунтування потреби у комплексному науковому дослідженні економіко-правових проблем даного процесу здійснено С.В. Терещенком [3, с. 77-83].

Критичний аналіз підходів до визначення механізму реалізації ДПП у профільних законах «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесію» дозволяє обґрунтувати підстави для оновлення договірного механізму ДПП. Вже на часі «матеріалізувати» прогнозуєму доцільність розширення можливостей ініціювання концесії потенційним концесіонером у сферу створення дослідницької інфраструктури.

Залучення радників та незалежних експертів для підготовки проєктів ДПП та їх виконання з кола ветеранів війни (за профілем інфраструктури створення медичного обладнання для протезування) теж потребує напрацювання відповідних правових механізмів їх трудової адаптації.

Також потрібні додаткові гарантії превенції економічних, організаційних та інших ризиків для приватних партнерів в особливостях взаємодії державних та приватних партнерів у сфері військово-оборонній, медичній тощо.

Наша країна не мала навичок розширення сфери застосування ДПП. Ці та інші новації опрацьовуються у тексті законопроєкту № 7508 у редакції станом на 12.07.2023, який має назву Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» [4].

Згідно з текстом зазначеного проекту Закон про ДПП з рамкового перетворюється на спеціальний. Це

означає, що надалі він регулюватиме лише відносини, пов'язані з підготовкою та реалізацією ДПП як окремої форми партнерства.

Ґрунтовний юридичний аналіз реформи ДПП з проєкцією на практичні потреби повоєнної відбудови України провели А. Швадчак та В. Даценк. Публікація їх аналізу була підготовлена Transparency International Ukraine за фінансової підтримки Швеції та Європейського Союзу.

Виокремлені ними новації заслуговують на увагу згідно потреб інвестування у дослідницьку інфраструтуру.

1) проєкти соціальної інфраструктури зможуть отримати фінансування з нових джерел – від донорів за грантові кошти;

2) перелік державних партнерів розширено (господарські товариства державного сектору економіки, такі як «Укрзалізниця» або «Укрпошта»). Це спростить для них можливість залучати приватні інвестиції для розвитку власної інфраструктури;

3) зміна щодо спрощення та скорочення процедур підготовки проєктів ДПП. Для деяких проєктів з допороговим значенням, вартість яких не перевищує 5,382 млн євро скасовується вимога щодо підготовки техніко-економічного обґрунтування проєктів, а також вдвічі скорочується строк для прийняття рішення про здійснення державно-приватного партнерства;

4) спрощується підготовка заявок для претендентів та полегшується доступ до участі у конкурсі для іноземних інвесторів запровадження стандарту єдиного європейського закупівельного документа (ESPD) [5, с. 77-83].

Водночас брак наукових правових досліджень із забезпечення реалізації механізму ДПП потребує напрацювання теоретичних засад модернізації правового механізму державно-приватного партнерства під потреби повоєнної відбудови України.

Тому метою свого монографічного наукового дослідження модернізації ДПП С.В. Терещенко вбачає обґрунтування нових теоретичних положень та розробку конкретних рекомендацій з удосконалення господарсько-правового механізму реалізації партнерства держави та органів місцевого самоврядування з недержавними суб'єктами господарювання, в т.ч. іноземними інвесторами, під потреби повоєнної відбудови науки і економіки України.

Відповідно до зазначеної мети планується вирішення наступних завдань:

– узагальнення методологічних та функціональних можливостей науки господарського права та господарського-процесуального права у розв'язанні проблемних питань реалізації ДПП;

– прояснення сутності та правового змісту низи категорії, основоположних для вибудови структури механізму партнерства та функціонального призначення договірних інструментів реалізації ДПП;

– з'ясування змістовного складу механізму реалізації ДПП під потреби повоєнної відбудови України;

– аналіз господарсько-процесуального забезпечення договірних відносин ДПП;

– обґрунтування авторської позиції стосовно захисту прав та інтересів претендентів і партнерів ДПП та підходу до тлумачення правових спорів, пов'язаних з ДПП у визначенні їх підсудності;

– порівняння поняття договору у межах ДПП з поняттям рамкового договору, уточнення ознак останнього як інструмента публічно-правового регулювання;

– дослідження тенденцій розвитку вітчизняного та зарубіжного законодавства про договори ДПП та обґрунтування алгоритму формування нормативної бази ДПП в Україні;

– розробка пропозицій з удосконалення законодавства про ДПП.

Об'єктом майбутнього комплексного дослідження буде сукупність політико-правових суспільних відносин, що складаються в процесі інвестування у реалізацію ДПП під потреби економіки та науки у період повоєнної відбудови України.

Висновки. 1. Механізм державно-приватного партнерства можна адаптувати до залучення інвестицій на відбудову наукової інфраструктури України, що опосередковано вчинить позитивний вплив на відновлення післявоєнної економіки. Однією з причин, що стримують розвиток взаємовигідного співробітництва в системі відносин бізнесу та науки, є нереалізована потреба вдосконалення законодавчої бази у сфері ДПП. Такі інструменти з механізму реалізації державно-приватного партнерства як шерінгові центри колективного користування науковим обладнанням, утворені на договірних засадах ДПП, можуть не лише потенційно, але й реально використовуватися для подолання стану занедбаності існуючої науково-дослідницької інфраструктури.

2. Для досягнення цієї мети Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» потребує доповнення відповідними законоположеннями. Автори реформи вже планують удосконалити форму ДПП. Вона буде заснована на платежах з бюджету на користь приватного партнера (фактична «інфраструктура в розстрочку»). Але пріоритет у термінах розстрочки слід надавати суб'єктам творення нової науково-дослідницької інфраструктури.

3. Пропоновану претендентами у партнери нову науково-дослідницьку інфраструктуру (у яку планується інвестування) слід оприлюднювати на етапі узгодження всіх позицій до проведення конкурсів з визначення приватного партнера. Передбачається запуск єдиної електронної системи для проведення конкурсів з визначення приватного партнера. Але ця система забезпечуватиме можливість створення, розміщення, оприлюднення та обміну інформацією і документами в електронному вигляді вже під час власне проведення конкурсу. Потрібно на передконкурсному етапі також забезпечити оприлюднення проєкту нової науково-дослідницької інфраструктури. Практику поширення шерингових сервісів Центрів колективного користування науковим обладнанням при розробці сучасних технологій протезування ветеранів війни України слід стимулювати, віддаючи перевагу при розгляді конкурсної документації тим претендентам, до організаційної структури яких залучаються у якості експертів для підготовки проєктів із використанням обладнання для реабілітації протезованих осіб із кола ветеранів війни.

4. Правовий інструментарій модернізованого ДПП має стати привабливим для інтересів суб'єкта інвестування у дослідницькі інфраструктури, які сприяють не лише порятунку, але й призводять до зростання наукового потенціалу нашої країни, якщо модернізоване законодавство про ДПП гарантуватиме не лише баланс здобутків, але й баланс ризиків. У цьому зв'язку пропонується оприлюднення інформації про результати експертизи проєктів ДПП, у складі яких передбачено інвестування у дослідницькі інфраструктури, а також – про потенційних радників та незалежних експертів для підготовки проєктів ДПП. У складі цієї інформації має міститися відповідна позначка.

Пропонується утворення гібридних робочих місць для ветеранів війни за наявності процесу інвестування у комплекс лабораторій протезування. За наявності фактів залучення зазначених категорій в організаційні та виробничі структури потенційних концесіонерів слід розширювати їх можливості у пакеті конкурсних переваг. А надалі – передбачати податкові пільги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інвестиції в дослідницькі та е-інфраструктури. Імплементація дорожньої карти ЄДП». ERA-UA website. URL: https://sites.google.com/view/era-ua/recomendation/rec-for-prior-2/research-infrastructure.
2. Омельяненко В., Гороховатська М., Радіо С., Васильєва Н., Правдива О. Дослідницька інфраструктура в умовах повоєнного відновлення: від порятунку до зростання: біла книга. Проєкт «Наука в небезпеці». 2024. 53 с. URL: https://scienceatrisk.org/storage/lp/123/81995af7b0f916d324508907fe2c71096ae320a7.pdf
3. Терещенко С. В. Необхідність модернізації державно-приватного партнерства в Україні (правовий аспект). *Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 березня 2024 р.). Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2024. С. 77–83
4. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Украї-ни щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з ви-користанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» від 01.07.2022 р. №7508. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2648-IX#Text
5. Швадчак А., Даценк В. Реформа ДПП для повоєнної відбудови: перспектива чи ризик? Transparency International Ukraine. Юридичний аналіз. Transparency International Ukraine website. 1 вересня 2023 р. URL: https://ti-ukraine.org/news/reforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk/.
6. Про затвердження дорожньої карти з інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору: Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2021 р. № 167. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-yevropejskogo-doslidnickogo-prostoru.

REFERENCES

1. Investments in research and e-infrastructure. EDP road map implementation. ERA-UA website. Retrivered from: https://sites.google.com/view/era-ua/recomendation/rec-for-prior-2/research-infrastructure [in Ukrainian].
2. Omelianenko, V., Horokhovatska, M., Radio, S., Vasylieva, N. & Pravdyva O. (2024). Research infrastructure in the conditions of post -war recovery: from salvation to growth: White Book. Project «Science in danger».. Retrivered from: https://scienceatrisk.org/storage/lp/123/81995af7b0f916d324508907fe2c71096ae320a7.pdf [in Ukrainian].
3. Tereshchenko, S. V. (2024). The need for modernization of public-private partnership in Ukraine (legal aspect). *Vzaiemodiia norm mizhnarodnoho i natsionalnoho prava kriz pryzmu protsesiv hlobalizatsii ta intehratsii: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 77–83). Kyiv: vyd-vo SNU im. V. Dalia* [in Ukrainian].

4. Draft Law «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Mechanism of Attraction with the post -war restructuring of Ukraine's economy», No. 7508 (2022, July 1). Retrivered from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2648-IX#Text [in Ukrainian].
5. Shvadchak, A. & Datsenk, V. (2023) PPP reform for post -war reconstruction: prospect or risk? Transparency International Ukraine. Transparency International Ukraine website. Retrivered from: https://ti-ukraine.org/news/reforma-dpp-dlya-povoyennoyi-vidbudovy-perspektyva-chy-ryzyk/ [in Ukrainian].
6. On the approval of the road map for the integration of the scientific and innovative system of Ukraine into the European research space: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, No. 167 (2021, February 10). Retrivered from: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-dorozhnoyi-karti-z-integraciyi-naukovo-innovacijnoyi-sistemi-ukrayini-do-yevropejskogo-doslidnickogo-prostoru [in Ukrainian].

SHAPOVALOVA OLGA

2nd PhD in Law, Professor, Leading Resaercher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of the NALS of Ukraine

TERESHCHENKO SERHIY

PhD in Law, Assosiate professor at the economic law department of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ADAPTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP INSTRUMENTS TO THE NEEDS OF REBUILDING SCIENTIFIC INFRASTRUCTURE

Problem setting. The legal issues of private partner's investment in the area of rebuilding of Ukraine's scientific infrastructure have become relevant in the current environment.

The article is prepared within the framework of the fundamental topic of research into the issues of legal support for professional adaptation of war veterans to civilian life. The author argues that it is necessary to highlight the issue of expediency of modeling hybrid jobs for war veterans. As part of the human resources of such scientific infrastructures as centers for the collective use of medical scientific equipment, veterans should be invited as advisers and experts. It is stated that no scientific justification for this proposal has been provided in the science of labor law.

The author reviews the state of integration of Ukraine's scientific and innovation system into the European Research Area in terms of adapting public-private partnership instruments to the needs of rebuilding scientific infrastructure.

The purpose of the research is to make public the need for modernization of public-private partnership in Ukraine and the expediency of a comprehensive scientific study of the economic and legal issues of this process, including the need to justify the adaptation of public-private partnership instruments to the needs of rebuilding the scientific infrastructure. The creation of conditions for professional adaptation of war veterans also needs to be popularized. Therefore, the sub-objective of the article is to actualize the proposal to create hybrid jobs for them.

Analysis of recent researches and publications. The issues of studying the legal mechanisms for the creation and functioning of a new research infrastructure are addressed in the works of S. Hlibko, Y. Georgievskyi, H. Klimova, M. Petryshyna, N. Vapnyarchuk, V. Kohan, M. Semenova, Y. Pasmore, I. Matyushenko, K. Ivanova, I. Mamaiev and others.

The issue of creating an effective research infrastructure in the context of post-war recovery: from rescue to growth was considered by the authors of the Science in Danger Project V. Omelianenko, M. Horokhovatska, S. Radio, N. Vasylieva, and O. Pravdyva.

In the science of labor law, the general problem of the sharing economy, platform employment, and the creation of hybrid jobs was fragmentarily covered by V. Hnidenko, D. Zaiki, and others.

Article's main body. The article reveals the possibility of using the contractual mechanism for the implementation of public-private partnerships for the needs of rational use of the potential of research infrastructures. The organizational and legal form of sharing centers for collective use of scientific equipment as a research infrastructure allows rationalizing costs with limited resources of our country's budget. The author substantiates the expediency of popularizing the idea of using private-public research infrastructures in the field of economy according to the needs:

1) dissemination of an economic model for the rational use of the potential of research infrastructures based on rehabilitation and medical centers, as well as the design of medical equipment for prosthetics for war veterans, based on the joint use of infrastructure and providing scientific services for independent expertise;

2) adaptation of socially vulnerable segments of the population to civilian life by creating hybrid jobs for war veterans in these infrastructures. These are hybrid jobs of advisors and experts from among military personnel, combatants, etc.

The results of a critical analysis of approaches to engaging advisors and independent experts for the preparation of PPP projects and their implementation from the circle of war veterans (in the profile of the infrastructure for the creation of medical equipment for prosthetics) are presented.

Based on the results of the study, the author argues that the state should encourage entities to meet the need for hybrid jobs for war veterans.

Conclusions and prospects for the development. Conclusions are drawn about the possibility of adapting the public-private partnership mechanism to attract investment in the restoration of Ukraine's scientific infrastructure; about the popularization of the practice of sharing services of centers for the collective use of scientific equipment in the development of modern technologies for prosthetics for war veterans; about the labor resource of potential advisers and independent experts for the preparation of PPP projects by war veterans.

Key words: modernization of public-private partnerships, legal mechanism, research infrastructure, sharing centers for the collective use of scientific equipment, adaptation of war veterans; hybrid jobs.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Шаповалова О. В., Терещенко С. В. Адаптування інструментів державно-приватного партнерства до потреб відбудови наукової інфраструктури. *Право та інновації.* 2024. № 1 (45). С. 102-108.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України запрошує всіх зацікавлених осіб опублікувати свою наукову роботу у *сорок шостому* номері журналу **«Право та інновації»**. Журнал внесено до переліку наукових фахових видань групи Б (Наказ МОН України № 409 від 17 березня 2020 р.).

Умови публікації у журналі:

1. Надати копію квитанції про оплату публікації НДІ ПЗІР (за 1 статтю) до 01.06.2024 р.;
2. Оформити статтю та подати згідно вказаних вимог.
3. Заповнити відомості про автора.
4. Надіслати рукопис статі в електронному вигляді на електрону адресу: ndipzir@gmail.com до 01.06.2024 р.

Традиційно в журнал приймаються статті за такими напрямами:
12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень;
12.00.02 конституційне і муніципальне право;
12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право;
12.00.04 господарське право; господарсько-процесуальне право;
12.00.05 трудове право; право соціального забезпечення;
12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право;
12.00.07 адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право;
12.00.11 міжнародне право.

Редакція у разі необхідності може здійснити переклад розширеної анотації, детальну інформацію можна отримати в редколегії. У разі самостійного перекладу автором розширеної анотації англійською редакційна колегія перевіряє переклад. У випадку виявлення значних помилок редакція залишає право відмовити в публікації статті.

Оформлення передплати автором передбачає отримання 1 авторського екземпляру та 3 наступних номерів журналу. Оплата НДІ ПЗІР передбачає отримання виключно авторського екземпляру.

Всю додаткову інформацію ви можете отримати на сайті журналу http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors та за телефоном: (057) 700-06-64.

Випусковий редактор: *В. П. Кохан*
Комп'ютерна верстка: *А. Г. Якшина*

Суб'єкт у сфері друкованих медіа
Ідентифікатор медіа R30-01399

Підписано до друку з оригінал-макета 25.03.2024.
Формат 60x84 $^{1}/_{8}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 12,8. Обл.-вид. арк. 11,6. Тираж 50 прим.

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,
61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80,
Тел. +38 (057) 700-06-64
Сайт: ndipzir.org.ua
E-mail: ndipzir@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014

Виготовлювач – ТОВ «ПРОМАРТ»
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. +38 (057) 717-25-44
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 5748 від 06.11.2017